

TAMPEREEN YLIOPISTO

Johanna Paananen

Tyttöjen koulukiusaaminen yhteisöllisenä ilmiönä Maria Aution nuortenromaanissa *Paperisudet*

Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma

Tampere 2012

Tampereen yliopisto

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

Paananen, Johanna

Tyttöjen koulukiusaaminen yhteisöllisenä ilmiönä

Maria Aution nuortenromaanissa *Paperisudet*

Pro gradu -tutkielma, 124 s.

Suomen kirjallisuus

Huhtikuu 2012

Pro gradu -tutkielma käsittelee koulukiusaamista Maria Aution nuortenromaanissa *Paperisudet* (2005). Koulukiusaamisilmiön tarkastelu tekee tutkielmasta lähtökohdaltaan temaattisen. Koulukiusaamista tutkitaan erityisesti henkilöhahmojen kautta. *Paperisusien* keskeiset henkilöhahmot ovat tyttöjä, mikä tuo tutkielmaan sukupuollittuneen painotuksen.

Tutkielmassa analysoidaan henkilöhahmojen rakentumista ja kompleksisuutta. Lisäksi tarkastellaan nuortenkirjalle ominaista henkilöhahmojen identiteetin kehittymistä. Koulukiusaamiskuvausta tutkitaan sen kautta, mitä henkilöhahmot kokevat, miten he käsittelevät kokemaansa ja miten koettu vaikuttaa heihin. Tarkastelussa on sekä koulukiusattuja, koulukiusaajia että aikuisia henkilöhahmoja. Lisäksi tutkielma huomioi kerrontaratkaisut, jotka vaikuttavat siihen, mistä näkökulmista koulukiusaamista kuvataan. Erityisen tärkeä on fokalisaation käsite. *Paperisusissa* on useita sisäisiä fokalisoijia: koulukiusattuja, yksi koulukiusaaja ja yksi koulukiusatun vanhempi. Tämä monipuolistaa koulukiusaamisen kuvausta. Henkilöhahmojen ja kerrontaratkaisujen tutkimisessa hyödynnetään Maria Nikolajevan, Shlomith Rimmon-Kenanin ja Gérard Genetten kirjallisuustieteellisiä teorioita.

Paperisusia verrataan tutkielmassa sosiaalipsykologiseen tutkimukseen koulukiusaamisesta, jotta saataisiin selville, miten kaunokirjallinen kuvaus esittää ilmiön suhteessa todellisuuteen. Tässä keskeisenä lähteenä on Christina Salmivallin koulukiusaamistutkimus. Lopputuloksena on, että kaunokirjallinen kuvaus toteuttaa lähes kaikkia havaittuja koulukiusaamisilmiön piirteitä, mutta painottaa kuitenkin joitakin asioita eri tavoin. Erojen taustalla ovat kaunokirjallinen teeman käsittely ja nuortenkirjallisuuden kasvatuksellinen tehtävä.

Koulukiusaamisen tarkastelussa korostuu sen luonne ryhmässä tai yhteisössä tapahtuvana ilmiönä. Tutkielmassa huomioidaan koulukiusattujen ja koulukiusaajien vertaisryhmät, aikuishahmot nuorten ympärillä, koulu sekä yhteisöllisyyden mahdollinen vaikutus kaunokirjallisen teoksen ulkopuolella. Tutkielma nostaa esiin myös nuortenkirjallisuuden kasvatuksellisen tehtävän. Tässä yhteydessä käytetään biblioterapeuttisuuden käsitettä, jolla kuvataan *Paperisusien* tehtävää koulukiusaamista kokeneen lukijan mahdollisena terapeuttina ja voimaannuttajana. *Paperisudet* tarjoaa nuorelle lukijalle keinoja käsitellä koulukiusaamiskokemusta sekä kiusatun että kiusaajan näkökulmasta.

Avainsanoja: Maria Autio, *Paperisudet*, koulukiusaaminen, henkilöhahmot, nuortenkirjallisuus, nuortenromaanit, tyttökirjallisuus, tytöt, fokalisaatio, ryhmät, yhteisöllisyys

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Tutkimusongelma ja tutkielman rakenne	1
1.2	Nuortenkirjallisuuden määrittely ja piirteet	6
2	KESKEISET TEORIAM JA NIIDEN SOVELTAMINEN	18
2.1	Kerronnan fokalisointi ja henkilöhaahmojen rakentuminen	18
2.2	Koulukiusaaminen, identiteetti ja valta	30
3	TYTÖT KOULUKIUSAAMASSA	38
3.1	Tyttöjen väliset konfliktit	38
3.2	Koulukiusaavat henkilöhaahmot	46
3.3	Koulukiusaajien ryhmä	54
4	ERILAISET KOULUKIUSATUT	64
4.1	Erilailla erilaiset	64
4.2	Kiusaamiskokemusten käsittely	76
4.3	Yksinäisyys ja yhteisöllisyys	86
5	AIKUISTEN SUHDE KOULUKIUSAAMISEEN	93
5.1	Opettajat ja kouluinstituutio	93
5.2	Perhesuhteiden merkitys	99
6	LOPUKSI	113
	LÄHTEET	117

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimusongelma ja tutkielman rakenne

Tutkin pro gradussani koulukiusaamista Maria Aution nuortenromaanissa *Paperisudet* (2005). Tarkastelen kiusaamista yhteisöllisenä ilmiönä henkilöhahmojen ja heidän välistensä suhteiden kautta. Kohdeteokseni keskeiset henkilöhahmot ovat tyttöjä, mikä vaikuttaa tutkielmani näkökulmaan ja mahdollisesti myös koulukiusaamisen ilmenemismuotoihin. Kysyn, miten koulukiusaaminen ilmenee, millaisia ovat koulukiusaavat tyttöhenkilöhahmot ja millaisia koulukiusatut. Entä miten ympäröivä yhteisö suhtautuu ja vaikuttaa koulukiusaamiseen? Pyrin vastaamaan kysymyksiini ilmiötä monesta näkökulmasta havainnoiden. Näitä näkökulmia ovat sellaiset vastaparit kuin kirjallisuudentutkimus ja sosiaalipsykologia, henkilöhahmot ja tosielämän lapset ja nuoret, koulukiusaajat ja koulukiusatut, nuoret ja aikuiset, mimeettisyys ja ei-mimeettisyys. Näihin pareihin sisältyy tutkielmani taustalla oleva kysymys siitä, onko kaunokirjallisuuden mahdollista kuvata ja ilmentää todellisuutta.

Koulukiusaaminen on ajankohtainen ilmiö suomalaisessa yhteiskunnassa, ja siitä keskustellaan paljon tiedotusvälineissä. Sitä on käsitelty esimerkiksi teatterin keinoin.¹ Tutkielmani valmistuessa keväällä 2012 vireillä on myös koulukiusatun tytön itsemurhasta alkunsa saanut, kiusaamista vastaan puhuva Enkeli-Elisa-projekti (<http://www.jossainkaukana.net/elisa/>).² Koulukiusaamista on tutkittu erityisesti kasvatustieteissä ja sosiaalipsykologiassa. Sen sijaan tutkimus kiusaamisesta kaunokirjallisuudessa on ollut Suomessa vähäistä. Kattavimpia töitä on Satu Verhon sivuainetutkielma (2005), jossa hän tarkastelee koulukiusaamisilmiötä suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Verhon aineistona on seitsemän vuosina 2003–2004 ilmestynyttä lasten- tai nuortenkirjaa, mikä aiheuttaa sen, ettei yksittäisiin teoksiin päästä aina kovin syvälle. Otan kuitenkin paikoin Verhon tutkimustuloksia omieni vertailukohtiksi. Muualla koulukiusaamista kaunokirjallisuudessa on tutkinut esimerkiksi norjalainen Siri Odfjell Risdal, joka kirjoittaa artikkelissaan (2006) nuortenkirjallisuuden kuvaamasta tyttöjen koulukiusaamiskulttuurista naistutkimuksen käsitteistön avulla. Toimittamansa artikkelikokoelman *Nuori kirjan peilissä*.

¹ Esimerkiksi vuonna 2011 koulukiusaamisteema esiintyi Suomen kansallisteatterin näytelmässä ”Vihan veli” sekä Helsingin Peacock-teatterissa ja Tampere-talossa esitetyssä Tampereen yhteiskoulun lukion musikaalissa ”Silmistä pois”.

² Pitkään jatkuneen koulukiusaamisen vuoksi itsemurhan tehneen suomalaistytön vanhemmat ovat käsitelleet menetystään blogissa (<http://enkelielisa.vuodatus.net/>). Elisan kuoleman jälkeen löydetyt, kiusaamiskokemuksia kuvaavat päiväkirjat on julkaistu verkossa kirjailija Minttu Vettenterän uudelleenkirjoittamina (<http://taruolento.com/blog/category/Elisa>). Vettenterä on työstänyt Elisan päiväkirjojen pohjalta myös fiktiivistä teosta *Jonakin päivänä kaduttaa* (tulossa).

Nuortenromaanit 2000-luvun taitteessa (2001) esipuheessa Päivi Heikkilä-Halttunen ja Kaisu Rättyä kirjoittavat, ettei suomalaisesta nuortenromaanista ole ilmestynyt juurikaan erillistutkimuksia, vaikka tiedontarve ja kiinnostus nuortenkirjallisuuteen ovat olleet jatkuvassa kasvussa. Vaikka tilanne lienee kohentunut vuosikymmenen takaisesta, lisätutkimus on yhä tarpeen, millä perustelen myös tämän tutkielman aiheenvalintaa.

Lähdin tutkimukseni suunnittelussa liikkeelle nimenomaan koulukiusaamisen aihepiiristä nuortenkirjallisuudessa. Huomasin, että vaikka kiusaamista sivutaan useissa nuortenkirjoissa, se on keskeinen aihe vain harvoissa niistä. Verho tarkastelee sivuainetutkielmassaan muutamia näistä koulukiusaamista kuvaavista lasten- ja nuortenkirjoista. *Paperisudet* ei kuitenkaan lukeudu Verhon tutkimusaineistoon, sillä se on ilmestynyt vasta samana vuonna kuin hänen tutkielmansa. Kohdeteokseni on siis tutkimaton. Koulukiusaamisteeman tutkimukseen se soveltuu erinomaisesti, sillä romaanin tarina rakentuu pitkälti henkilöhahmojen kokeman ja tekemän koulukiusaamisen ympärille. Kiinnostava lisä on *Paperisusien* tyttönäkökulma, joka tarjoaa mahdollisuuden tarkastella tyttökuvausta ja sitä, miten tyttöjen aggressiivisuutta ja väkivaltaisuutta esitetään kirjallisuudessa.

Paperisudet on realistinen nuortenromaan³, jonka keskeisinä henkilöhahmoina on sekä koulukiusattuja että -kiusaajia. Päähenkilö on koulukiusattu yhdeksäsluokkalainen Salla, joka on muuttanut vieraalle paikkakunnalle ja uuteen kouluun. Hänellä on vaikeuksia löytää oma paikkansa uudessa yhteisössä. Toinen keskeinen kiusattu hahmo on rinnakkaisluokan Aletta, jonka kanssa Salla viettää välitunnit. Lisäksi kiusatuista esillä ovat Kivityttö Virva sekä Taskutyttö. Sallaa kiusaavat oman luokan toiset tytöt, joille Salla keksinyt lempinimet. Kiusaajaporukan johtohahmo on Ira eli Pomo, jota seuraavat Kaisa eli Kauhukakara ja Mia eli Miljoonakala. Lisäksi ryhmään kuuluu Tuuli eli Tuuliviiri, jota kuvataan koulukiusaajista eniten. Aletan ja Virvan kiusaajia ovat heidän luokkiensa toiset oppilaat. Nuorten ohella keskeinen ja juonen kannalta tärkeä henkilö on Aletan isä Otso.

Myöskään kirjailija Maria Autiota (s. 1967) tai hänen muuta tuotantoaan ei ole aiemmin tutkittu. Autio valmistui filosofian maisteriksi Turun yliopistosta vuonna 1995 pääaineenaan kotimainen kirjallisuus. *Paperisudet* on Aution ensimmäinen nuortenromaan³, jota ennen hän on julkaissut yhden runokokoelman (*Valkoinen ruletti*, 1988) voitettuaan J.H. Erkon runokilpailun jo vuonna 1987. Aution toinen nuortenromaan³, *Ajatustenlukija*, ilmestyi vuoden 2011 alussa. *Ajatustenlukijan* päähenkilöt ovat lukiolaisia, eikä teos käsittele koulukiusaamista, mutta nuorten ahdistus ja

³ Pohdin lajimäärityksen ongelmallisuutta alaluvussa 1.2.

pahoinvointi ovat myös sen keskeisiä teemoja. Lisäksi yhteisön merkitys korostuu tässäkin nuortenromaanissa, jonka päähenkilö muuttaa omilleen, pois alkoholisoituneen perheensä luota, vasta 15-vuotiaana ja etsii omaa paikkaansa vieraassa kaupungissa, vieraiden ihmisten ympäröimänä.

Olen nostanut tutkielmani otsikkoon yhteisöllisyyden käsitteen, jota tutkielmani käsittelee usealla tasolla. Kohdeteokseni sisällä kyse on koulukiusattujen tai koulukiusaajien henkilöhahmojen muodostamista ryhmistä ja koulukiusaamisesta luokkayhteisössä tapahtuvana ilmiönä. Toisaalta yhteisöllisyys laajenee koskemaan koko kouluinstituutiota ja muita toimijoita sen sisällä. Lisäksi yhteisöllisyys koskee nuorten henkilöhahmojen muita suhteita koulun ulkopuolella: toisia kavereita ja perheitä. Benedict Anderson puhuu nationalismia käsittelevässä tutkimuksessaan kuviteltujen yhteisöjen käsitteestä. Kuviteltuja ovat Andersonin mukaan kaikki sellaiset yhteisöt, joiden kaikki jäsenet eivät voi ikinä tuntea tai tavata toisiaan, mutta heidän mielissään on kuva jostakin jaetusta yhteydestä. Andersonin esimerkkinä kuvitellusta yhteisöstä ovat luonnollisesti kansakunnat, mutta hänen mukaansa kaikki kasvokkai-kontakteihin perustuvia ”varhaisimpia kyliä” suuremmat yhteisöt ovat kuviteltuja. (Anderson 2007 [1983], 39.)

Anderson nostaa esiin myös kaunokirjallisuuden kyvyn luoda yhteisöllisyyttä ja samanaikaisuutta. Hänen mukaansa lukijat ovat siinä mielessä kaikkitietäviä, että he tuntevat kaikki romaanin henkilöhahmot ja näkevät samanaikaisesti, mitä he tekevät. Näin syntyy yhteys sellaistenkin henkilöhahmojen välille, jotka eivät itse tarinassa tunne tai tapaa toisiaan. Kirjailija luo lukijoiden mieliin maailman, jossa näillä henkilöillä on yhteys. (Anderson 2007 [1983], 62–63.) *Paperisusienkin* yhteisöllisyys rakentuu osittain lukijan tulkinnasta. Toisaalta yhteisöllisyyden käsitteen laajetessa tarinamaailman ulkopuolelle voidaan ajatella, että *Paperisudet* sanataiteena pyrkii luomaan kuvitellun koulukiusattujen yhteisön, jossa toisilleen tuntemattomat koulukiusaamisen uhrin tai muut osapuolet voivat kokea yhteisöllisyyttä. Tällöin myös lukija voi osallistua kuviteltuun koulukiusattujen yhteisöön. Roberta Seelinger Trites (2000, 113) käyttää biblioterapeuttisuuden käsitettä puhuessaan homoseksuaalisuutta käsittelevistä nuortenkirjoista. Koulukiusaaminen aiheena voisi tässä rinnastua homoseksuaalisuuteen: myös koulukiusatut voivat hyödyntää biblioterapiaa ja voimaantua lukemastaan. Tarkastelen tutkielmassani myös *Paperisusien* biblioterapeuttisia mahdollisuuksia.

Tutkimuskysymykseni kietoutuu koulukiusaamisteeman ympärille, joten tutkielmani on lähtökohdaltaan temaattinen, vaikka otankin käyttööni myös esimerkiksi narratologista käsitteistöä. Bo Pettersson esittää artikkelissaan (2002) katsauksen temaattisen eli analyttisen teeman tai

teemojen tutkimuksen nykysuuntauksista. Pettersson erottaa seitsemän suuntausta, joiden väliset rajat eivät kuitenkaan ole täysin selviä. Traditionaalisin tapa on nähdä teema tekstin yhtenäistävänä elementtinä. Toinen suuntaus puolestaan keskittyy motiiviin ja epäyhtenäisyyteen, jolloin motiivi nousee teeman edelle ja näkökulma vaihtuu deduktiosta induktioon. Kolmas tapa lähestyä tematiikkaa on mennä yhtenäisyyttä tai epäyhtenäisyyttä pidemmälle ja keskittyä kommunikatiivisiin ja tulkinnallisiin aspekteihin. Neljäs tapa on nähdä teema maailman ja tekstin välisenä suhteena eli siirtyä tarkastelemaan sen kontekstia, lajia ja ideologiaa. Yhteinen nimittäjä kontekstisuuntautuneelle tematiikan tutkimukselle on ajatus, että teemat ovat maailmassa ennen tekstejä. Tämän lähestymistavan mukaan siis tiettyjen teemojen sisäänkäynnit ja olemassaolot määrittyvät ensisijaisesti lajin ja ideologian muutoksista siinä maailmassa, jossa kirjailijat tai lukijat elävät. (Pettersson 2002, 238–241.)

Pettersson toteaa, että 1980- ja 1990-luvuilla tapahtui uuden estetiikan ja kirjallisuusteorian lähentyminen, jolloin painopiste siirtyi tekstistä ja tekstuaalisuudesta teokseen ja tekijään. Tämä paradigman muutos palautti humanistisen tematiikan, joka käsittää teeman luontaisesti hermeuttisena ja arvolatautuneena konseptina. Se tarkastelee teemaa tekstuaalisessa, sosiaalisessa ja kulttuurisessa kontekstissa käyttäen hyväkseen eri tavoin muita tieteenaloja, esimerkiksi biologiaa tai psykologiaa. Kaksi viimeistä Petterssonin mainitsemaa trendiä ovat tietokonein tehty sisällönanalyysi ja sitä hyödyntävä empiirinen tematiikka, joka tarkoittaa yhtä hyvin empiiristen kuin kirjallisuuden aineistojen käsittelyä tietokoneohjelmilla. (Pettersson 2002, 241–243.) Yhteistä kaikille näille seitsemälle suuntaukselle on se, että ne vihjaavat nykypäivän tematiikan siirtyvän tekstikeskeisestä näkemyksestä kohti kontekstuaalista, moniulotteista ja monitieteistä lähestymistapaa (mt., 247). Tutkielmani on näistä trendeistä lähinnä humanistisen tematiikan ajatusta, koska hyödynnän teeman tutkimuksessani sosiaalipsykologian ja kulttuurintutkimuksen aloilta lainattua teoriaa ja käsitteistöä.

Kohdeteoksen tarkastelu suhteessa tosimaailman koulukiusaamiseen ja sen sosiaalipsykologiseen tutkimukseen tekee tutkielmastani myös kirjallisuussosiologisen, sillä kirjallisuussosiologisessa ajattelutavassa kirjallisuus määrittyy todellisuuden kanssa vuorovaikutuksessa olevaksi elämänalueeksi (ks. Ruohonen, Sevänen & Turunen 2011, 8). Erkki Sevänen (2011) mukaan tekstit hyödyntävät vallitsevia käsityksiä maailmasta. Sen lisäksi ne kuitenkin myös liittävät maailmaan uusia merkityksiä ja kehittävät uudenlaisia tapoja hahmottaa sitä. Kirjallisen tekstin tutkimuksessa voidaan tarkastella tekstin tapaa merkityksellistää maailmaa, tekstin kokonaismerkitystä tai molempia samanaikaisesti. Sevänen toteaa, että merkityksellistämisestä on tullut viime vuosikymmeninä yksi tekstintutkimuksen perustavista käsitteistä, jota on käytetty eri

tutkimussuuntauksissa. Merkityksellistäminen onkin ihmiselle ominaista. Sevänen lainaa Friedrich H. Tenbruckin ajatusta, jonka mukaan ihminen ei kohtaa todellisuutta sellaisenaan, vaan jo tulkittuna ja liittäen kohtaamiinsa objekteihin omia mieliteitään ja merkityksiään. Toimivan elämymaailman luomisen edellytyksenä on, että suuri osa tulkinnoista on automatisoituneita, jolloin ihminen ei kyseenalaista niitä. Sevänen kommentoi kulttuuriin ja yhteiskuntaan sosiaalistumista. Hänen mukaansa se tarkoittaa sitä, että yksilö oppii näkemään, millaisia merkityksiä toiminnoille ja asioille niissä annetaan. Toisaalta kulttuuris-yhteiskunnalliset elämänmuodot tarjoavat aiempien sukupolvien tapoja merkityksellistää maailmaa, kuten taidetta ja ideologioita. (Mt., 248–254.)

Seväsen laajan määritelmän mukaan maailmaan kuuluvat kulttuuri ja yhteiskunta, yksilöt elämänvaiheineen, yksilöiden elinpiirit ja näiden ulkopuolinen todellisuus, kuten luonto, avaruus ja mahdollinen kosminen tai jumalallinen järjestys. Sevänen toteaa, että kaikki nämä tasot tulee ottaa huomioon, kun tarkastellaan kirjallisuuden suhteita maailmaan, sillä tekstien ilmaisemat merkitykset ovat suhteessa kaikkiin maailman tai todellisuuden tasoihin. (Sevänen 2011, 257.) Samoin kun tutkitaan kirjallisuuden tapaa merkityksellistää maailmaa, on otettava huomioon sen käyttämät ilmaisukeinot, kuten kerrontaratkaisut, juonenrakentelu, tyylilaji ja genre, jota teksti edustaa ja jonka konventiot siten ohjaavat sitä (mt., 287). Tutkielmassani kiinnitän huomiota juuri tällaisiin seikkoihin, joista omasta näkökulmastani erityisen kiinnostavia ovat kerronnan näkökulma, henkilöhahmojen rakentuminen ja nuortenkirjallisuuden lajikonventiot.

Tutkielmani etenee kohdeteokseni kontekstoinnista teoreettisiin lähtökohtiin ja siitä teorian soveltamiseen, analyysiin ja tulkintaan. Toisessa pääluvussa esittelen tutkielmani teoriataustaa. Käsittelyssä ovat kerronnan fokalisaatio sekä henkilöhahmojen rakentuminen ja luokittelu, joissa käytän lähteinäni esimerkiksi Maria Nikolajevan, Shlomith Rimmon-Kenanin sekä Gérard Genetten kirjallisuudentutkimuksen teorioita. Lisäksi määrittelen koulukiusaamiseen sekä henkilöhahmon identiteettiin ja valtaan liittyvää käsitteitä, missä lähteinäni ovat esimerkiksi Christina Salmivallin sosiaalipsykologinen koulukiusaamistutkimus, kirjallisuudentutkija Roberta Seelinger Tritesin käsitykset vallasta sekä kulttuurintutkija Stuart Hallin identiteetin määritelmät. Varsinaisia käsittelylukuja on kolme. Olen jakanut ne käsiteltävän teeman osien mukaan. Ensimmäisessä käsittelyluvussa tarkastelun kohteena on koulukiusaaminen erityisesti tyttönäkökulmasta. Tutkin, millaisia tapoja tytöt käyttävät koulukiusaamiseen yleisesti ja kohdeteoksessani. Lisäksi kiinnitän huomion koulukiusaavien henkilöhahmojen analyysiin. Huomioin myös ryhmän ja yhteisön vaikutuksen koulukiusaamiseen. Toisessa käsittelyluvussa huomio siirtyy koulukiusattuihin. Millaisia he ovat, miten he selviytyvät kokemastaan ja mitä yhteisöllisyys merkitsee heidän

kannaltaan? Viimeisessä käsittelyluvussa nostan esiin aikuisten, opettajien, vanhempien ja muiden nuortenkirjassa vaikuttavien aikuisauktoriteettien merkityksen. Päätän tutkielmani kokoavaan päätäntöluukuun.

Aivan ensimmäiseksi esittelen kuitenkin seuraavassa alaluvussa nuortenkirjallisuuden keskeisimpiä lajijominaisuuksia ja 1990–2000-lukujen suomalaisen nuortenkirjallisuuden piirteitä. Esiin nousee kohdeteokseni tyttöpainotuksesta johtuen myös tyttökirjallisuus. Sen tarkastelun yhteydessä otan esiin tyttötutkimuksen perusteita. Pyrin luomaan kontekstin *Paperisusille* suomalaisena, 2000-luvulla ilmestyneenä, tyttöjä kuvaavana nuortenromaanina. Tässä lähteinäni on enimmäkseen artikkeleita eri kokoelmista tai muista julkaisuista. Niiden kirjoittajina on lukuisia tutkijoita, kuten Kaisu Rättyä, Päivi Heikkilä-Halttunen ja Boel Westin.

1.2 Nuortenkirjallisuuden määrittely ja piirteet

Paperisudet on nuorille suunnattu kirja. Todennäköisesti se kantaa ja toistaa joitakin lajilleen tyypillisiä ja lajia määritteleviä piirteitä. Sen vuoksi esittelen seuraavaksi nuortenkirjallisuuden ja erityisesti nuortenromaanin lajeja. Lisäksi *Paperisudet* on suomalainen nuortenkirja, joten taustoitan tutkielmaani esittelemällä erityisesti kotimaista nuortenkirjallisuutta. Kolmas lajimäärittelyn kannalta tärkeä kysymys on *Paperisusien* suhde tyttökirjallisuuteen. Tarkoitukseni ei ole tehdä laajaa katsausta nuortenkirjallisuuden historiaan vaan pikemminkin asettaa konteksti 2000-luvulla ilmestyneelle tutkimuskohteelleni, minkä vuoksi keskityn erityisesti 1990- ja 2000-lukuihin. Niiden taustalla on 1980-luvun lopulla alkanut nuortenkirjallisuuden uudistuminen, jonka seurauksena ongelmarealismi ja yhteiskunnallinen paatoksellisuus väistyivät antaen yhä enemmän tilaa nuorten itsenäistymiskamppailujen kuvaukselle sekä postmoderneille kerrontaratkaisuille (Grünn 2003, 285). Pyrin luomaan mahdollisimman kattavan kuvan nykyaikaisesta nuortenkirjallisuudesta, vaikka sitä käsitteleviä julkaisuja on saatavilla valitettavan vähän.

Päivi Heikkilä-Halttunen lainaa artikkelissaan (2001, 236) kirjailija Timo Parvelan ajatusta siitä, että onnistunut nuortenkirja on peilauspinta, josta nuori voi tarkastella omia ajatuksiaan. Leena Kirstinä toteaa, että hyvä nuortenkirja ottaa huomioon lukijansa ikäkauden intressit ja johdattaa yhteiseen kulttuuriperintöön, sillä se ei ole erillään muusta kirjallisuudesta. Se keskustelee aikakaudelle ominaisin kerrontatavoin aiheista, jotka ovat muutenkin keskusteltavina. Kirstinän mukaan lajin merkitystä todistaa se, että tietyt klassikot saavat edelleen uusia lukijoita. (Kirstinä 2001, 20–21.) Heikkilä-Halttunen itse määrittelee nuortenkirjallisuuden tehtäväksi nuoren lukijan

valmentamisen kohti aikuisuutta ja tiettyjen yhteiskunnassa vallitsevien käsitysten ja sääntöjen opettamisen (Heikkilä-Halttunen 2001, 219; Heikkilä-Halttunen 2003, 68). Karl Grün (2003, 288) kuvaa tätä tehtävää jopa surulliseksi, niin tylsänä ja elottomana aikuisuus nuortenkirjoissa esitetään. Nuortenkirjalle annetaan siis rooli sekä oman itsen että ympäröivän yhteiskunnan opettajana. *Paperisudet* toteuttaa näitä nuortenkirjalle annettuja tehtäviä: se kuvaa jatkuvasti hyvin ajankohtaista koulukiusaamisilmiötä ja toimii juuri sellaisena peilinä, josta koulukiusaamisen kanssa tekemisiin joutuvat nuoret lukijat voivat tarkastella sekä kiusatun että kiusaajan kokemuksia.

Paperisudet kuuluu 1950-luvulla alkunsa saaneeseen nuortenromaanin lajiin. Ensimmäiseksi nuortenromaaniksi on tavallisesti nimetty J.D. Salingerin *Sieppari ruispellossa* (1961; alkup. *The Catcher in the Rye*, 1951), jonka tärkein uutuus oli nuorison puhekielen käyttö. Lisäksi sen nuorta päähenkilöä on pidetty lajille tunnusomaisena piirteenä. (Esim. Rättyä 2003b, 171; Ruuska 2001, 276–277.) Heikkilä-Halttusen ja Rättyän (2003, 5) mukaan 1950-luvulla syntyneitä nuortenkirjamoitoa voidaan kutsua myös salingeriaaniseksi moderniksi nuortenromaaniksi, mikä kuvaa kyseisen teoksen merkitystä lajille. Suomalainenkin nuortenromaanin synty 1950–1960-lukujen aikana, ja sen ensimmäiseksi moderniksi edustajaksi nimetään yleensä Merja Otavan *Priska* vuodelta 1959. Nuortenromaanin kehittyi sellaisessa kirjallisuuden vaiheessa, jossa toiminnallisuuden sijasta alettiin huomioida yksilön minuus ja kehitys. Niinpä nuortenromaanin ytimeksi on useimmiten ajateltu identiteettikriisiä, joka eroaa lastenkirjan pysyvistä idyllistä. Kriisin syynä on nuoren kohtaama pakko muuttua lapsuuden jäädessä taa. Nuortenromaanin suomalaisessa määrittelyssä on keskitytty päähenkilön ikään. Tutkijat ovat pitäneet tärkeinä myös aihepiiriä ja kehitysromaanin piirteitä. (Rättyä 2003b, 172–173.) Nykyaikaisen nuortenkirjan Grün tiivistää seuraavasti: ”Nuortenkirjan valtavirta kertoo tarinoita, joissa kasvava yksilö sosiaalistuu ja sopeutuu [- -]” (Grün 2003, 293).

Nuortenkirjoissa aina keskeisiä aiheita ovat Heikkilä-Halttusen mukaan itsenäistyminen, kasvukivut, kodin ja koulun välillä tasapainoilu, kaverit, jengit ja aluillaan oleva seksuaalielämä sekä harrastukset. Aihepiirit ovat pysyneet samankaltaisina aina suomalaisen aikuistuvilla nuorilla suunnatun kirjallisuuden alkuajoista. Sen sijaan vaikeidenkin aiheiden käsittelyn aiempaa vapautuneemmin ovat mahdollistaneet klassisen nuortenromaanin muodon pirstaloituminen ja uudet kokeilut kerrontateknikassa. 1990-luvulta lähtien nuortenromaanissa on käsitelty ennen lähes kokonaan kiellettyinä pidettyjä aiheita hienovaraisesti ja Heikkilä-Halttusen mielestä ilman aiempien vuosikymmenien paatoksellisuutta. (Heikkilä-Halttunen 2003, 68.) Rättyä toteaa nuortenkirjallisuuden vaikeista aiheista, että ”raiskaus, insesti, tappo ja murha tai itsemurha alkavat olla lähes pakollisia vaihtoehtoja nuortenkirjallisuudessa”. Samoin huumeet ja rikokset ovat osa

arkea. Rättyä huomaa myös koulukiusaamista ja henkistä painostusta esiintyvän nuortenromaaneissa entistä useammin. Aiheiden listaan voi lisätä vielä mielenterveyden ongelmat skitsofreniasta syömishäiriöihin. Rankkoja aiheita nuortenromaaneissa tasapainottaa kuitenkin rakkaus. (Rättyä 2002, 17.) Kasvatustehtävä on edelleen nuortenkirjojen taustalla, mutta niissä pyritään antamaan aiempaa enemmän vaihtoehtoja ja samastumismalleja (Heikkilä-Halttunen 2001, 236). Heikkilä-Halttusen käsitykset vaikuttavat muuttuneen hieman vuosina 2001 ja 2003 kirjoitettujen artikkelien välillä. Vielä 2001 hän kirjoittaa, että nuortenkirjailijat pyrkivät nykyään kuvaamaan nuoruutta kokonaisvaltaisemmin yksittäisten ongelmien sijaan (mp.). Kaksi vuotta myöhemmin hän kuitenkin kritisoi sitä, että nuoruuden kokonaisvaltainen kuvaus jää toisinaan taka-alalle, kun pääosaan nousevat tietyt ongelmat tai aihepiirit (Heikkilä-Halttunen 2003, 69). *Paperisudet* edustaa vaikeiden aiheiden käsittelyä nuortenkirjallisuudessa. Se kuitenkin keskittyy melko tiiviisti nimenomaan koulukiusaamisen ympärille kietoutuviin ongelmiin. Kasvatustehtävää se toteuttaa Heikkilä-Halttusen kuvaamalla tavalla eli tarjoten samastumismalleja koulukiusaamisilmiön eri osapuolille.

Myös Roberta Seelinger Trites (2000, ix–x) on nuortenkirjoja tutkiessaan havainnut niissä tiettyjä toistuvia kaavoja. Ensinnäkin ne ovat usein opettavaisia ja sisältävät suoran viestin siitä, mitä kertoja on oppinut. Lisäksi nuortenkirjoissa on paljon seksiä, kamalia vanhempia, valokuvaajia, kuolleita ruumiita, ideologioita ja nuoren lukijan manipulointia. Trites on löytänyt näille kaavoille yhdistävän tekijän: valtakysymykset. Tritesin mukaan koko lajia on syytä määritellä vallan kautta. Hänen mukaansa nuortenkirjan ensisijainen tavoite vain vaikuttaa olevan kasvun kuvaus; kasvu on vääjäämättä yhteydessä siihen, mitä nuori on oppinut vallasta. Vasta vallan ja vallattomuuden jaon oppiminen mahdollistaa kasvun. Näin ollen valta on nuortenkirjallisuudessa keskeisempää kuin kasvu. Nuoruusiässä nuoren on opittava oma paikkansa valtarakenteissa ja selviytymään kaikista häntä muovaavista instituutioista. Niitä ovat esimerkiksi valtionjohto, koulu, uskonto, identiteettipolitiikka ja perhe. Lisäksi hänen on opittava tasapainoilemaan vanhempiensa vallan ja oman valtansa välillä. Hänen on opittava, paljonko hänellä on valtaa biologisista pakoista, kuolemasta ja seksuaalisuudesta, huolimatta tai juuri niiden takia. Valtakysymysten keskeisyyden vuoksi Trites kaipaa nuortenkirjallisuuden tutkimukseen postmoderneja teorioita, joita ei toistaiseksi ole juuri käytetty. (Mp.) Tritesin esitys tuo nuortenkirjallisuuden analyysiin kiinnostavan näkökulman, joka mahdollistaa nuoren tarkastelun nimenomaan osana jotakin yhteisöä. Nähdäkseni nuorten maailmassa ja nuortenkirjallisuudessa valtasuhteet ovat merkityksellisiä, ja siksi on hyvä, että kirjallisuudentutkimuskin löytää keinoja tarttua niihin. *Paperisusissa* valtakysymykset liittyvät koulukiusaamiseen. Palaan nuortenkirjallisuuden ja vallan

yhteyteen identiteettiä käsittelevässä alaluvussa 2.2. Oma kohdeteokseni määrittyy nuortenkirjaksi sekä identiteetikysymyksiin ja henkilöhahmojen ikään että yhteisön ja vallan merkityksiin perustuvien lajimääritelmien kautta.

Nuortenkirjallisuuden lajiin liittyy ajatus tiettyyn ikäryhmään kuuluvista lukijoista, mikä tulee ilmi jo lajin nimeämisestä kohderyhmän iän perusteella. Lukijoiden ikä ja nuortenkirjojen sisältö ovat suhteessa toisiinsa. Haluan huomioda tämän myös *Paperisusia* ja sen sisällöllisiä valintoja analysoidessani. Nuortenkirjallisuuden lukijakunta ei kuitenkaan ole aivan niin selvä, kuin lajin nimeä katsomalla voisi päätellä. Heikkilä-Halttusen (2003, 69) mukaan fantasiakirjojen suosion lisääntymisen myötä monet niin kutsutun ahmimisvaiheen kymmenen ikävuoden tienoilla ohittaneet siirtyvät niiden kautta suoraan kohti aikuisten kirjallisuutta. Samanaikaisesti nuortenkirjoja lukevat yhä nuoremmat. Ennen 16–17-vuotiaille ajateltua kirjaa saattavat nykyään lukea jo alakoululaiset tai jopa alle 10-vuotiaat. (Heikkilä-Halttunen 2001, 219–220; Heikkilä-Halttunen 2003, 69.) Lukijakunnan perusteella rajaa lasten- ja nuortenkirjallisuuden välille on siis vaikea vetää. Maria Nikolajevan tutkimissa lastenkirjoissa esiintyy vielä 12–13-vuotiaita henkilöhahmoja, joskin juuri noita ikävuosia pidetään siirtymävaiheena lapsuudesta teini-ikään⁴. Nikolajeva on huomannut, että suorastaan hämmästyttävän useissa lastenkirjojen henkilöhahmot ovat 11–12-vuotiaita. Omakohtaisuuden kokemuksen vuoksi nuoret lukijat lukevat mieluiten samanikäisistä tai hieman vanhemmista henkilöhahmoista. (Nikolajeva 2002, 271.) *Paperisusien* lukijoiksi ehdottaisin noin 10–14-vuotiaita varhaisnuoria tai murrosikäisiä, jolloin se asettuu hankalasti lasten- ja nuortenkirjallisuuden rajalle – aivan kuten edellä on kuvattu.

Trites määrittelee lasten- ja nuortenkirjallisuuden eroa niiden välittämien ideologioiden kannalta. Hänen mukaansa keskeisin piirre, joka erottaa nuortenkirjallisuuden lastenkirjallisuudesta on se, kuinka sosiaalisen vallan kysymyksiä käsitellään kertomuksessa. Lastenkirjallisuus vahvistaa lapsen käsitystä omasta itsestä ja omasta vallasta. Sen sijaan nuortenromaaneissa keskeinen opittava asia on, että sosiaaliset instituutiot ovat yksilöitä voimakkaampia. (Trites 2000, 2–3.) Lasten- ja nuortenkirjallisuuden ero onkin pohjimmiltaan se, että nuortenkirjat kyseenalaistavat sosiaalisia konstruktioita ja nostavat esiin yhteiskunnan ja yksilön välisen suhteen. Lastenkirjallisuus keskittyy vain Itseen. (Mt., 20.)

Trites toteaa myös tiettyjen aiheiden, kuten vanhempien ja kuoleman, käsittelyssä on ratkaisevia eroja. Lastenkirjallisuudessa vanhempien poissaolo mahdollistaa lapsen seikkailun, mutta lopussa palataan yhteiseen kotiin. Nuortenkirjallisuuden vanhempi-hahmot sen sijaan toimivat usein

⁴ Englannin kielessä myös numeraalit viittaavat tähän: *twelve* mutta *thirteen*.

enemmän konfliktin kuin tuen lähteinä. He todennäköisemmin sortavat kuin voimaannuttavat⁵. (Trites 2000, 55–56.) Kuolema edustaa lastenkirjallisuudessa eroa vanhemmista. Nuortenkirjallisuudessa päähenkilö ymmärtää, että kuolema merkitsee enemmän kuin symbolista eroa, ja kuolema kuvataan usein kypsymisen kannalta: päähenkilö hyväksyy kuolevaisuuden ja itsensä kohti kuolemaa liikkuvana olentona. (Mt., 118–119.) Lukijakunnan mahdollisesta nuoruudesta huolimatta päähenkilöiden teini-ikäisyys ja sosiaalisen vallan kysymykset liittävät *Paperisudet* nimenomaan nuortenkirjallisuuden lajiin.

Yhdeksi nuortenkirjallisuuden alalajiksi voidaan nähdä tyttökirjallisuus, vaikka se onkin lajina peräisin jo 1800-luvulta. *Paperisudet* yhdistyy henkilöhahmovalikoimansa kautta luontevasti tyttökirjallisuuteen. Ajattelin aluksi, ettei *Paperisudet* kuitenkaan olisi tyttökirja, koska sen aihepiiri tuntui perinteistä tyttökirjaa ajatellen liian synkältä. On kuitenkin syytä tarkastella asiaa lähemmin. Mary Ørvig (1988, 15) tiivistää tyttökirjat sisällöltään sukupuolisidonnaiseksi kirjallisuudeksi, joka on kirjoitettu ja kustannettu erityisesti teini-ikäiselle naislukijalle tai sitä nuoremmalle tytölle. Tyttökirjaa on määritellyt myös Boel Westin, jonka määritelmää on käyttänyt esimerkiksi Rättyä (ks. Rättyä 2007, 167; Rättyä 2005, 16). Westinin (1994, 11–13) mukaan tyttökirja on poikakirjan tavoin vahvasti sukupuolen kautta määriteltyä kirjallisuutta. Se on muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta kirjallisuutta, jota naiset ovat kirjoittaneet tytöistä tytöille tai nuorista naisista nuorille naisille. Tyttökirjallisuus kuvaa kotia, elämää ja maailmaa naisnäkökulmasta. Se keskittyy nuoren naisen kasvuun ja elämänvalintoihin, ja sen aihepiireihin kuuluvatkin rakkauselämä, avioliitto ja perhe. Aiheiden taustalla on tyttökirjallisuuden tehtävä porvaristyttyjen avioliittoon valmentajana lajin varhaisvaiheissa 1800-luvun puolivälissä. Tyttökirjallisuuden juuret antavat siitä turhan vanhoillisen kuvan. Westin haluaakin huomauttaa, että tyttökirjat eivät suinkaan ole sukupuoli-ideologisesti konservatiivisia. Tällainen käsitys johtuu hänen mukaansa erityisesti tyttökirjojen puutteellisesta tutkimuksesta. Tyttökirjat tuovat esiin patriarkaattisen yhteiskunnan naisten elämään kohdistuvia arvostuksia, mutta kapinoivat samalla niitä vastaan ja esittelevät vaihtoehtoja. Westin toteaa, ettei tyttökirjan kohdistuminen nuoriin naisiin tarkoita sitä, että se edustaisi aina suppeaa maailmankuvaa ja ahdasmielistä sukupuoli-ideologiaa. On olemassa erilaisia tyttökirjatyyppisiä. Tyttökirja on realistista tekstiä sikäli, että se kuvaa ja peilaa aikansa tyttöjen ja nuorten naisten elinolosuhteita ja mahdollisuuksia. Kokonaisuutena tyttökirjaa voisi luonnehtia naispuoliseksi kasvu- tai kehitysromaaniksi. (Mp.) Westinin ajatus erilaisista tyttökirjoista ja niiden tehtävästä oman aikansa tyttöjen kuvaajina auttaa osaltaan ymmärtämään *Paperisusia* tyttökirjana.

⁵ *Voimaannuttaminen* tai *voimauttaminen* on yleisesti käytetty suomennos englanninkielisestä termistä *empowerment*. Huomautan käyttämäni käsitteen selkeyttämiseksi, että siitä on käytetty myös suomennoksia *valtaistaminen* ja *valtauttaminen*.

Westinin määritelmä näkyy suomalaisten kirjallisuudentutkijoiden näkemyksissä tyttökirjoista. Edellä mainitun Rättyän ohella muun muassa Päivi Lappalainen, joka on tutkinut tytöille suunnattuja sarjakirjoja, kirjoittaa ymmärtävänsä tyttökirjoiksi sellaisen kirjallisuuden, joka on tematiikkansa ja rakennepiirteittensä perusteella suunnattu tytöille ja lisäksi naisten kirjoittamaa (Lappalainen 2000, 311). Rättyä tuo tyttökirjakuvausta lähemmäs nykypäivää väitöskirjassaan, jossa hän toteaa 1980-luvun tyttökirjassa perheen perustamisen ja kodin hankkimisen menettäneen jo merkitystään. Tuolloin perhe muuttui rauhan tyysijasta rikkonaiseksi ja nuoren maailmaa jännitteillä järkyttäväksi kokonaisuudeksi. Myös auktoriteetit kyseenalaistuivat. Roolikäsitteet olivat muuttuneet tyttökirjan alkuajoista, ja tyttökirjan suosio oli laskussa. (Rättyä 2007, 171–172.) Myry Voipio mainitsee, että nuortenkirjaan osin sulautunut tyttökirja käsitteli 1980–1990-luvuilla edelleen jo aiemmin tuttuja kipeitä teemoja, kuten perheen sisäisiä ja seksuaalisuuteen liittyviä ongelmia. Tyttöpäähenkilöt joutuivat kohtaamaan yhä raskaampia aiheita, kun kirjailijat rikkoivat aiempia tabuja. (Voipio 2009, 37.)

Kaisa Kurikka (2002) on tutkinut nuorten naisten kuvauksia 1990-luvun kirjallisuudessa. Vuosikymmenen uutuus oli naisille suunnattu kulutuskeskeinen niin sanottu sinkkuviihde, mutta laajemmaksi ajan ilmiöksi Kurikka nimeää nuorten naisten esiintulon ja ”julkisuuskelpoisuuden” kaikilla populaarikulttuurin aloilla: kirjallisuudessa, kevyessä musiikissa, tv-sarjoissa ja elokuvissa. Heistä tehtiin näkyviä niin hyvässä kuin pahassa. Eräs nuorten naisten käsittelyyn liittynyt teema oli väkivaltaisuus, jota korostettiin uutisoinnissa. Kirjallisuudessa väkivalta ja nuoret naiset liitettiin toisiinsa lähinnä dekkareissa. Korkeakirjallisuudessa nuoria naisia esiintyi erityisesti teoksissa, joita Kurikka kutsuu naisten kehitysromaaneiksi. Teini-ikäiset tytöt ilmestyivät myös aikuisten kirjallisuudeksi luokiteltujen romaanien päähenkilöiksi. Tytöt siis kiinnostivat aikuisia, ja teini-ikäisten ja aikuisten kirjallisuuden raja liudentui. (Kurikka 2002, 202, 205–210.) *Paperisudet* voidaan ajatella osaksi tätä 1990-luvulla alkanutta muutosta. Sen lisäksi, että se kuvaa tyttöjä tai nuoria naisia, se osallistuu myös yhä ajankohtaiseen tyttöväkivallan kuvaukseen.

2000-luvulle tultaessa tyttökirjat ja -kuvaukset ovat muuttuneet ja pysyneet suosittuina. Rättyä näkee tyttökirjan suosion takaajaksi sen kyvyn vastata yhteiskunnallisen tyttöroolin muutokseen ja muovautua uuteen suuntaan esimerkiksi uudella seksuaalisuuden kuvauksella. (Rättyä 2007, 172.) Voipio tarkastelee pro gradu -tutkielmassaan (2009) 1990–2000-lukujen tyttökirjallisuutta erityisesti tyttöjen toimijuuden muutosten kannalta. Uusinta tyttökirjallisuutta ei ole toistaiseksi ehditty juuri käsitellä muualla. Siinä ovat edelleen mukana aiemmilta vuosikymmeniltä tutut ongelmapainotteiset tyttökirjat sekä viihteellisemmät tyttösarjat. Lisäksi klassinen tyttökirjallisuus kasvu- ja kehityskertomuksineen on tuotu nykypäivään. Voipio havaitsee myös kolme

muutoslinjaa. Ensiksi hän toteaa Kurikkaa lainaten, että tyttökirja on siirtynyt kohti naisten viihdekirjallisuutta. Tämä näkyy erityisesti niin kutsutussa *chick litissä* ja sen tyttölukijoille suunnatussa *chick lit Jr.* -alalajissa. Sille on tyypillistä tyttöjen yritys olla aikuismaisia mahdollisimman varhain. Toinen muutos on tyttökirjallisuuden hybridisoituminen. Sillä Voipio tarkoittaa fantasiatyttökirjallisuudeksi nimittämäänsä alalajia, jossa voidaan yhdistää monenlaisia asioita. Esimerkiksi perinteinen hevostyttökirja voikin kertoa lohikäärmetallityöistä. Kolmanneksi uudeksi piirteeksi Voipio nimeää seksuaalikuvauksen muutoksen valistavasta, ongelmakeskeisestä painotuksesta kohti positiivisempaa tyttöjen seksuaalisuuden ja halun kuvausta. (Voipio 2009, 38–39, 41–42.)

Rättyä on kritisoinut tyttökirjateorian hidasta ja puutteellista kehitystä. Nykytutkimus hyödyntää yhä niitä teorioita, joita on käytetty varhaisemman tyttökirjallisuuden tutkimuksessa, vaikka lajin aiemmat tunnusmerkit eivät Rättyän mukaan sovi 2000-luvun tyttökirjoihin. (Rättyä 2005, 16, 19.) Nykytyttökirjassa vastustetaan kiltin tytön roolia ja naisen ruumiiseen kohdistuvia odotuksia sekä pinnallista, kauneutta korostavaa naiskuvaa (Rättyä 2007, 172; Rättyä 2005, 19). Liisi Huhtala lisää, että uuden nuortenkirjan tytöt ovat verbaalisesti nokkelia ja puolensa pitäviä. Sen lisäksi he myös kiukuttelevat ja osaavat olla ilkeitä. (Huhtala 2008, 28.) Mia Österlund kritisoi realistisen nykyromaanin olevan niin kiintynyt tyttöjen pahoinvoinnin kuvaukseen, että anorektisuudesta on tullut normaalia, mutta samalla seksuaalisuus ohitetaan. Varhaisemmissa tyttökirjoissa tytöt tasapainoilivat sopeutumisen ja protestoinnin välillä. Nykytyttökirjan vastakohtaparina ovat valta ja voimattomuus. Näin tyttökuvaus on liikkunut yksilökeskeisyydestä tyttökäsityksessä heijastuvien piilorakenteiden kritiikkiin. (Österlund 2003, 128, 132.)

Tyttökirjateorian kritiikki tuntuu oikeutetulta omankin tutkimuskohteeni kannalta. Sitä on vanhan tyttökirjateorian perusteella vaikea edes tunnistaa tyttökirjaksi. Voipio sen sijaan ei yhdy Rättyän esittämään kritiikkiin. Hän toteaa määritelmien olevan yhä päteviä, koska ”kustantajat tekevät edelleen tiettyjä sarjoja erityisesti tytöille ja kirjailijat ovat edelleen naisia, jotka kirjoittavat tyttöjen ja nuorten naisten elämästä tyttölukijoille”. (Voipio 2009, 13–14.) Voipio pitää lajia jopa yllättävän staattisena, sillä 2000-luvun tyttökirjallisuus käyttää samoja teemoja, henkilötyyppisiä ja rakenteita kuin klassinen tyttökirja. Mukana ovat esimerkiksi perinteiset perhe- ja kasvukertomukset. Erona on nykytyttökirjan avoimempi eri aiheiden käsittely, joka on vuosikymmenten aikana tapahtuneen tabujen murtumisen tulos. Teemat ja tyttöhahmot ovat monipuolistuneet, mutta tytöt eivät vaikuta muuttuneen paljoakaan. Ainakin Voipion lähemmin tarkastelemat tyttökirjojen tytöt ovat oman aikansa ihannetyttöjä. (Mt., 45–46, 87, 90.) Haasteita tuottaa nykytytön luonteva kuvaus. Esimerkiksi klassisessa tyttökirjassa tavallinen orpous on nykyisin kokolailla harvinaista.

Tyttökirjoissa orpouden teemaa on kuitenkin varioitu yhä esimerkiksi lähettämällä erilaisista syistä tyttöpäähenkilö asumaan kaukaisten sukulaisten luo. (Mt., 50.)

Voipio tarttuu myös nuortenkirjallisuuden ja tyttökirjallisuuden suhteeseen. Hän toteaa useimpien tytöistä kertovien nuortenkirjojen täyttävän tyttökirjan määritelmät. Itse asiassa Westinin ja Ørvigin määritelmät sopivat niin tyttö- kuin nuortenkirjaankin⁶, ja siksi Voipio ehdottaa jopa tyttökirjallisuuden uudelleen kategorisointia omaksi lajikseen. Tällöin tyttökirjallisuutta olisivat kaikki tytöistä tytöille kertovat, naisten kirjoittamat teokset. Lajin alatyypeiksi jäisivät viihteellinen, kepeä tytön kasvun kuvaus ja ongelmakeskeinen, vaikeita aiheita vakavammin käsittelevä tyttökirja. Voipio ei kuitenkaan aja uutta lajijakoa jyrkästi vaan pitää sitä ainoastaan yhtenä pohdintana ongelmallisesta aiheesta. (Voipio 2009, 14.) Voipion kehittämä ei ole ongelmaton, mutta sen etuna olisi, että se kumoaisi itsekin hankalaksi kokemani vastakkainasettelun tyttö- ja nuortenkirjan välillä. Se edustaa Rättyänkin kaipaamaa tyttökirjateorian päivitystä tälle vuosituhannele.

Österlund huomauttaa vuonna 2011 julkaistussa artikkelissaan, että Suomessa käytetty termistö on kansainvälisesti katsoen vanhanaikaista. Erityisesti ”tyttökirjan” käsite on jo epäpätevä. Kansainvälinen tyttötutkimus käsittelee uusia tyttökuvausosia osana nuorisoromaanin kategoriaa. (Österlund 2011, 222.) Kansainvälisesti ajan tasalla ovat olleet Huhtala ja Rättyä. Huhtala kirjoittaa, että suomalainen nuortenkirjallisuus kuvaa nykyisin useammin tyttöä kuin poikaa. Hän kuvailee tilannetta suorastaan vastakkaiseksi 1990-luvun alkupuolen ”uuden pojan” kuvauksille⁷, joissa haettiin identiteettiä ja maskuliinisuutta muuttuvissa olosuhteissa. Huhtala toteaa sukupuolirajojen väljentyneen tehneen erillisten poika- ja tyttökirjallisuuden lajit ainakin perinteisessä mielessä mahdottomiksi. (Huhtala 2006, 12.) Rättyä täydentää lajijaon katoamisen ajatusta kirjoittamalla, että nuortenromaanin ”uuden nousun” yhteydessä tyttö- ja poikakirjallisuudesta lakattiin puhumasta. Sen sijaan huomio kiinnittyi nuortenromaanien tyttö- ja poikakuviin. (Rättyä 2005, 16.) *Paperisusien* ja tyttökirjallisuuden suhteesta päädyn toteamaan, että *Paperisudet* on naisen kirjoittama teos, joka kuvaa tyttöjen elämää tietystä näkökulmasta ja vain lyhyen ajanjakson verran. Mikäli tyttökirjallisuus tunnustetaan lajiksi, kaiken edellä esittämäni perusteella *Paperisudet* kuuluu siihen väistämättä. Näen kuitenkin mieluummin tyttökirjan yhä nuortenkirjan alalajina ja *Paperisudet* tyttökuvausosien esittävänä nuortenromaanina.

⁶ Joka on tässä yhteydessä ymmärrettävä nimenomaan tyttöhahmoja kuvaavaksi nuortenkirjallisuudeksi.

⁷ 1990-luvun poikahahmojen suosiosta ja moninaistumisesta, esimerkiksi Tuija Lehtisen ”boheemeista kulkuripojista”, kirjoittaa esimerkiksi Päivi Heikkilä-Halttunen (2001, 225).

Kohdeteokseni myötä tutkimusongelmani kohdistuu siis tyttöihin. Sen vuoksi pidän tarpeellisena ottaa esiin muutaman keskeisen ajatuksen tyttötutkimuksesta, johon myös kaunokirjallisuudesta tehdyt tyttökuvauksen tutkimukset liittyvät. Uusinta suomalaista tyttötutkimusta edustaa vuonna 2011 julkaistu tyttötutkimuksen eri osa-alueita esittelevä artikkelikokoelma *Entäs tytöt. Johdatus tyttötutkimukseen*. Siitä löytyy myös edellä lainaamani Österlundin artikkeli, jonka mukaan tyttöyden konstruktioiden ja representaatioiden tutkimisen taustalla on Judith Butlerin performatiivisen sukupuolen teoria (Österlund 2011, 224). Tämä liittyy tyttökirjallisuuden ja feministisestä teoriasta syntyneen tyttötutkimuksen toisiinsa yhä tiiviimmin. Niiden liittäminen toisiinsa lienee sallittua myös tässä.

Tyttötutkimusta voi Karoliina Ojasen sanoin kutsua ”naistutkimuksen pikkusiskoksi tai tyttäreksi”, sillä se käyttää monia naistutkimukselle tyypillisiä kysymyksenasetteluja, kuten kulttuurin ja yhteiskunnallisten ilmiöiden vaikutusta tyttöyteen. Tyttöys ymmärretään kulttuurisena kategoriana, johon liittyvät sukupuolen tekemisen ja esittämisen tavat. Myös tyttötutkimuksen taustalla on feminismi. Tutkimussuuntauksena tyttötutkimus on monitieteinen. Se tarkastelee eri-ikäisiä tyttöjä ja sijoittuu lapsuuden-, nuoriso- ja naistutkimuksen rajoille. Yksi tyttötutkimuksen määrittäjä on ikä, vaikka tyttöikä ei olekaan tarkkaan rajattu. (Ojanen 2011, 10–11.) Tyttötutkimuksesta voidaan erottaa kolme sitä yhdistävää, usein käsiteltyä teemaa. Ne ovat tyttöjen ja vallan suhde, tyttöjen toimijuus, pyrkimys moninaisuuden painottamiseen yhdenmukaistamisen sijaan sekä tyttöihin ja heidän kulttuuriinsa liittyvä muutos. (Mt., 22–29.) Kristina Malmion (2011, 183–185) mukaan feminististä tutkimusta yhdistää näkemys sukupuolierosta ensisijaisena yhteiskuntaa jäsentävänä vallankäytön muotona. Kirjallisuudentutkimuksessa sukupuolen tai seksuaalisen identiteetin näkökulmasta voidaan tarkastella kirjailijaa, tekstiä, lukijaa tai kirjallisuusinstituutiota. Feministisen kirjallisuudentutkimuksen keskeisiin kysymyksiin kuuluu sukupuolen tai seksuaalisen identiteetin ilmeneminen tekstissä, sukupuolen tutkiminen ja tekstissä esitetyn sukupuolen suhtautuminen oman aikansa sukupuolikäsityksiin.

Yksi esimerkki kaunokirjallisesta tyttökulttuurin kuvauksesta on ruotsalaisen Johanna Nilssonin *Älä usko, älä toivo, älä rakasta* (=ÄÄÄ, 1999; alkup. *Hon går genom tavlan, ut ur bilden*, 1996), joka edustaa nykyaikaista, realistista nuortenkirjallisuutta. Se kertoo päähenkilö Hannan koulukiusaamiskokemuksista viidennellä ja kuudennella luokalla. *Älä usko, älä toivo, älä rakasta* on monella tapaa raadollisempi kiusaamiskuvaus kuin *Paperisudet*, vaikka se kertoo iältään nuoremmista tytöistä. Löydän kuitenkin tyttöpäähenkilön lisäksi Nilssonin ja Aution kiusaamiskuvauksista muitakin yhtäläisyyksiä, minkä vuoksi tuntuu sopivalta ottaa *Älä usko, älä toivo, älä rakasta* löyhähköksi vertailukohteeksi suomalaiselle *Paperisusille*. Palaan Nilssonin

teokseen jatkossa tarvittaessa. Rättyä (2002, 16) mainitsee ruotsalaisen kirjallisuudentutkija Sonja Svenssonin idyllifobian käsitteen, joka tarkoittaa sitä, että nuortenkirjailijat eivät uskalla tarttua idylleihin vaan kirjoittavat mieluummin idyllittömästä, kurjasta nuoruudesta. *Älä usko, älä toivo, älä rakasta edustaa* idyllifobista kuvausta traumaattisesta varhaisnuoruudesta. 2000-luvun taitteen ruotsalainen realistinen nuortenromaani onkin erityisen ongelmia pursuava, toteaa Österlund. Österlundin mukaan 1990-lukua on ollut tapana kutsua tabujen rikkomisen kaudeksi. Nuortenromaaneissa tämä tarkoitti liikkumista yhä pidemmälle pessimismiin ja dystopioihin, kauas tavallisesta arjesta. Illuusiottomuuden yleistyessä nuortenromaanien rakenne on monimutkaistunut. Ristiriitaa hienostuneen kirjallisen muodon ja synkeän sisällön välillä pidetään Österlundin mukaan ruotsalaisen nuortenromaanin suurimpana ongelmana. (Österlund 2003, 120–121.) Hän kirjoittaa, että väkivaltaisuuDET ja nuorten karkea kieli ovat osa nuortenromaaneissa käytävää valtataistelua (mt., 142).

Trites kirjoittaa kahdesta aikuistumista ja kehitystä kuvaavasta lajista, jotka ovat *Entwicklungsroman* ja *Bildungsroman*. Niiden keskinäinen ero on siinä, että *Entwicklungsroman* kuvaa kasvavaa ja kehittyvää henkilöahmoa ja *Bildungsroman* aina aikuisikään saakka kypsyvää henkilöahmoa. *Bildungsroman* on nuortenromaanin lajin kehityksen historiallinen lähtökohta. Trites asettaa *Bildungsroman*-lajiin kuulumisen ehdoksi päähenkilön kasvun ikävuosiltaan aikuiseksi. Sen sijaan *Entwicklungsroman* ei edellytä tiettyä ikävuosia, ainoastaan päähenkilön kehittymistä. Koska käytännössä kaikki lasten- ja nuortenkirjat ovat kehitystarinoita, ne osallistuvat *Entwicklungsroman*-lajiin, jolleivät täytä ikäehtoa. (Trites 2000, 9–10.) Samoin lajiin kuuluvat niin kutsutut ongelmaromaanit, joissa päähenkilö kohtaa ja ratkaisee yhden tietyn ongelman (mt., 14).

Jos nuortenromaanin syntyajaksi määritellään 1950–1960-luku, kuten olen edellä Rättyää lainaten tehnyt, sitä voidaan sanoa modernistisen ajan lajiksi. Rättyä puhuu väitöskirjassaan myös myöhäismodernista nuortenromaanista, millä hän tarkoittaa modernistisen jälkeisen kauden eli 1980-luvulta alkaen ilmestyneitä nuortenromaaneja. Hänen mukaansa myöhäismoderni nuortenromaani poikkeaa modernista, 1950-luvulla syntyneestä nuortenromaanista rakenteen kerrostuneisuudella, kokeilevuudella ja lajien sekoittumisella. Rättyä kuitenkin huomauttaa, että modernia ja myöhäismodernia voidaan tulkita myös suuntina, ei vain aikakausina. Rättyä ottaa käyttöönsä nykynuortenromaanin termin silloin, kun ei halua erotella modernia ja myöhäismodernia nuortenromaanista. (Rättyä 2007, 30–31.) Tritesin mukaan *Bildungsromanin*, *Entwicklungsromanin* ja nuortenromaanin esteettisinä filosofioina voidaan nähdä romantiikka, modernismi ja postmodernismi. *Bildungsroman* toteuttaa romanttista ajatusta autonomisesta yksilöstä. *Entwicklungsroman* on puolestaan modernismin tuotos. Modernismissa aikuistuminen ottaa usein

yhteiskunnan hylkimisen muodon. Aikuistunut modernisti eristäytyy. Nuortenromaanin esteettisen filosofian Trites näkee kumpuavan postmodernismista. (Trites 2000, 16–19.) Hän määrittelee nuortenromaanin suhteessa *Bildungs-* ja *Entwicklungsromaniin* seuraavasti:

Young Adult novels are *Entwicklungsromane* or *Bildungsromane* that self-consciously explore the individual's power in relation to the institutions that comprise her or his existence. Thus, YA novels may or may not be *Bildungsromane*, depending more on the level of maturity the protagonist reaches than anything else. (Trites 2000, 18.)

Toisin sanoen nuortenromaanin kuuluu aina toiseen näistä kasvu- tai kehitysromaanin tyypeistä. Huomioin *Paperisusien* suhteen näihin lajeihin analysoidessani henkilöhahmojen kehittymistä.

Nuortenromaanin ja postmodernin suhteesta Trites kirjoittaa, että vasta postmoderni mahdollisti nuortenromaanin, joka käsittelee sosiaalisia instituutioita ja niiden vaikutusta yksilöön. Postmoderni innoitti kirjailijoita tarkastelemaan, mitä tarkoittaa ihmisen määrittäminen sosiaalisesti konstruoituna subjektina eikä aiempaan tapaan omavaraisena, identiteetin sitomana yksilönä. (Trites 2000, 16.) Postmoderni suhtautuu kyynisesti aikuisuuden muuntavaan valtaan. Se merkitsee kasvua enimmäkseen yksilön laajentuvalla osallistumisella kapitalismiin. Postmoderni kasvukertomus muodostuu yksilön kulttuurisen elinpiirin hyväksynnästä eikä niinkään toimi kertomuksena erottumisesta tai transsendenssista. Postmoderni tietoisuus subjektin koostumuksesta kielen tuotteena tekee itsemääräämisoikeudesta vanhanaikaista. Tritesin mukaan nuortenromaanin teki lajiksi juuri sen omistautuneisuus sen kuvaamiseen, miten henkilöhahmo kasvaa hyväksymään ympäristönsä. Nuortenromaanin opettaa nuorille, kuinka olla olemassa heitä määrittävien instituutioiden sisällä. (Mt., 18–19.) Trites huomauttaa, että nuortenromaanin määrittävää yksilön ja instituutioiden välistä jännitettä olisi mahdotonta kuvata ilman yksilöiden postmodernia tietoisuutta itsestään sosiaalisina konstruktioina (mt., 144–145). Tritesin käsitys postmodernista yksilöstä on pitkälti samankaltainen kuin Stuart Hallin, jonka esittämään identiteetin määritelmään palaan alaluvussa 2.2.

Olen puhunut sekä nuortenkirjallisuudesta että nuortenromaanista. Esimerkiksi Rättyä osallistuu käsitteenmäärittelyyn. Nuortenromaaniksi nimeäminen erottaa teoksen muista romaaneista (esimerkiksi lasten, aikuisten) ja toisaalta eri lajeista (esimerkiksi lyriikka, fantasia). Nuortenkirja tai nuortenkirjallisuus ovat säilyneet kattokäsitteinä, joihin kuuluvat nuortenromaanien lisäksi esimerkiksi nuortenlyriikka, -novellit ja -näytelmät. Sen sijaan nuorten lukukulttuuriin, tai nuorten lukemiseen, kuuluu yhä laajempi valikoima tekstejä viihdekirjallisuudesta ja sarjakuvista aikuisten kirjallisuuteen. Nuortenromaanin voi Rättyän mukaan määritellä suppeasti ”nuoren päähenkilön

identiteettikysymyksiä käsitteleväksi romaaniksi, jossa nuoren ikää ei tarvitse määritellä”. (Rättyä 2003b, 170–171.) Rättyän esitys on selkeä ja toimiva, joskin sitä voidaan täydentää esimerkiksi juuri Tritesin painottamalla sosiaalisen vallan kysymysten keskeisyydellä.

Huhtala kyseenalaistaa koko nuortenkirjallisuuden lajin tarpeellisuuden: ”Tarvitaanko nuortenkirjallisuutta enää ollenkaan, kun sen alkuperäinen lajijominaisuus – nuoren saattaminen kohti aikuisuutta – on kyseenalaistunut?”. Huhtala perustelee kannanottoaan sillä, että nuoruudesta on tullut kaikkien ikäryhmien tavoite – nuortenromaanit kuvaavat lähes aikuisia, toisaalta aikuistenkirjallisuus kuvaa nuoria, eikä esimerkiksi sinkku- eli tyyppikirjallisuutta (*chick lit*; käänös tässä Huhtalan) voi juuri erottaa nuortenkirjallisuudesta. Ikäjanan toisessa päässä yhä nuoremmat lukevat nuortenkirjallisuutta ja osallistuvat nuorten populaarikulttuuriin. (Huhtala 2006, 13.) Nuortenkirjallisuus lajina on Huhtalan mukaan kriisissä, mikäli se määritellään erona johonkin – aikuisten- tai lastenkirjallisuuteen (Huhtala 2008, 24). Itsekin nuortenkirjoja kirjoittanut Markku Karpio puolestaan kommentoi kärjistetyksi nuortenkirjallisuuden arvostusta toteamalla, ettei sille ole sijaa edes suomalaisessa nuorisokulttuurissa. Lukemista harrastamattomat nuoret tuomitsevat nuortenkirjat huonoiksi, ja lukemista harrastavat suuntautuvat mieluummin käänöskirjallisuuteen ja fantasiaan. (Karpio 2003, 161.)

Löydän Huhtalan ja Karpion kommenteille kiinnostavan parin 1980-luvulta. Grunn (2003, 285) kirjoittaa Suvi Aholan esittäneen tuolloin Helsingin Sanomissa kysymyksen siitä, onko nuortenkirjallisuuden laji kuolemassa ja tarvitaanko sitä ylipäänsä. Ajankohta edelsi vuosikymmenen lopulla alkanutta nuortenkirjallisuuden muutosta. Nuortenkirjallisuus toisteli vanhoja kaavoja herättämättä huomiota kiinnostavuudella. Kenties jälleen, vastaavien kriittisten kommenttien noustessa esiin, ollaan uudenlaisen nuortenkirjallisuuden kynnyksellä. Tämän alaluvun tarkoituksena oli antaa määritelmä sille, mitä olen tutkimassa: nykyaikaiselle suomalaiselle nuortenkirjalle ja tyttökirjalle. Edellä olen käsitellyt lyhyesti erilaisia aihepiirejä, joita nuortenkirjallisuus käsittelee. Nuortenkirjallisuutta voinee kutsua molemmista päistään venyväksi ja sivurajoistaankin joustavaksi joukoksi kirjoja, jotka kertovat nuorista ja joita lukevat pääasiassa nuoret. Tämän kirjajoukon konventioihin nojaten analysoin yhtä 2000-luvun suomalaista nuortenromaanina, *Paperisusia*.

2 KESKEISET TEORIAT JA NIIDEN SOVELTAMINEN

Edellä asetin *Paperisusille* nuortenkirjallisuuden ja nuortenromaanin lajikontekstin. Tässä luvussa esittelen tutkielmani kannalta keskeiset teorialähteet ja niiden soveltamismahdollisuudet. Osoitan, miten tulen hyödyntämään teoreettisia lähtökohtia kohdeteokseni analyysissä. Ensimmäisessä alaluvussa käsittelyyn tulevat kerronnan ja henkilöhahmojen analyysissä käyttämäni teoriat ja keskeiset käsitteet. Toisessa alaluvussa määrittelen koulukiusaamisilmiön, identiteetin ja nuortenkirjan valtasuhteiden käsitteistöä.

2.1 Kerronnan fokalisointi ja henkilöhahmojen rakentuminen

Esittelen tässä alaluvussa joitakin tutkielmassani keskeisiä kerronnan fokukseen sekä henkilöhahmojen rakentumiseen ja ymmärtämiseen liittyviä teorioita ja käsitteitä. Ensimmäiseksi käsittelen fokalisaatiota ja sen merkitystä kertomuksessa. Toiseksi esiin nousee henkilöhahmojen typologia ja kompleksisuus sekä kysymys siitä, ymmärretäänkö heidät todellisiksi ihmisiksi vai tekstin rakenteiksi. Käytän lähteinäni eri teoreetikkoja. Keskeisin lähteeni on Maria Nikolajevan teos *The Rhetoric of Character in Children's Fiction* (2002), vaikka se käsittelee nimenomaan lastenkirjallisuutta. Perustelen tätä alaluvussa 1.2 esittämälläni lasten- ja nuortenkirjallisuuden erottelun vaikeudella ja lukijakunnan osittaisella päällekkäisyydellä. Toiseksi henkilöhahmoteoriaa on kirjoitettu varsin rajallisesti. Vaikka Nikolajeva kehittää teoriaansa lastenkirjallisuuden pohjalta ja sen analyysia varten, monet osat siitä ovat hyvin käyttökelpoisia muunkin kaunokirjallisuuden analyysissä.

Tarkastelen kiusaamisilmiötä henkilöhahmojen kokemusten kautta. Sen vuoksi on olennaista kiinnittää huomiota kerronnan fokalisaatioon eli siihen, kenen näkökulmasta tarinaa kerrotaan. *Paperisusissa* näitä havaintonäkökulmia on useita. Fokalisaation käsitteen alkuperäinen esittelijä on Gérard Genette, joka kirjoitti fokalisaatiosta teoksessaan *Narrative Discourse* (1980 [1972]). Määrittelen fokalisaation käsitettä käyttäen lähteenäni Genetten ohella Maria Nikolajevaa ja Shlomith Rimmon-Kenania, joiden esitykset pohjautuvat juuri Genetteen. Nikolajevan mukaan fokalisaatioissa on kyse siitä, että persoonaton eli kolmannen persoonan kertoja fokalisoii toista henkilöahmoa. Kertoja on kuultu ääni, fokalisoiva henkilöahmo eli fokalisoija puolestaan agentti, jonka silmien ja tajunnan läpi tapahtumat koetaan. (Nikolajeva 2002, 5.) Fokalisaatio manipuloi mieltämään, että fokalisoiva hahmo kertoo tarinaa, mikä sysää kertojan taka-alalle. Fokalisaatioon liittyy lukijalle annetun tiedon rajallisuus: kun henkilöahmo on

fokalisoituna, muut henkilöhahmot jäävät seuraamatta. (Mt., 61.) Lisäksi fokalisaatio säätelee henkilöhahmojen läpinäkyvyyden astetta. Siinä missä oikeat ihmiset ovat toisilleen läpinäkymättömiä, henkilöhahmot liikkuvat jatkumolla täyden läpinäkyvyyden ja läpinäkymättömyyden välillä. Läpinäkyvyyteen vaikuttavat juuri kerrontaratkaisut: sisäinen kuvaus tekee henkilöhahmosta täysin läpinäkyvän. (Mt., 153, 157.)

Genette tekee Nikolajevankin hyödyntämän perusjaon kolmeen fokalisaatiotyyppiin. Ensimmäinen on nollafokalisaatio eli fokalisoiaton kertomus (Genette 1980 [1972], 189). Nikolajeva toteaa, että fokalisoiatonta kerrontaa on perinteisesti kutsuttu kaikkitietäväksi, sillä yhtään henkilöhahmoa ei erotella, vaan kertoja voi seurata heitä kaikkia ja heidän ajatuksiaan samanaikaisesti (Nicolajeva 2002, 61). Toinen tyyppi on sisäinen fokalisaatio, jossa voi olla yksi pysyvä fokalisoiija, vaihtuvia fokalisoijia tai sama tapahtuma voidaan esittää useaan kertaan eri näkökulmista. Lisäksi fokalisaatio voi olla ulkoista, jolloin kerronnassa on fokalisoijan havaintonäkökulma, mutta hänen ajatuksensa ja tunteensa eivät tule tietoon. (Genette 1980 [1972], 189–190.)

Genetten mukaan sisäinen fokalisaatio toteutuu täysin ainoastaan sisäisessä monologissa. Tiukasti määriteltynä fokuksessa olevaa hahmoa ei saisi koskaan kuvata tai häneen edes viitata ulkopuolelta. Kertoja ei saisi milloinkaan analysoida hänen ajatuksiaan objektiivisesti. Niinpä sisäinen fokalisaatio on syytä ymmärtää hieman väljemmin – Genette antaa ohjeeksi, että ensimmäisen persoonan kerrontaan muutettavissa oleva virke on sisäisesti fokalisoitu. (Genette 1980 [1972], 191–193.) Rimmon-Kenanin (1991 [1983], 96) mukaan sisäinen fokalisointi sijoittuu tapahtumien sisään ja sen toteuttajana on usein henkilöfokalisoiija. Nikolajeva jatkaa todeten, että sisäisessä fokalisaatiossa kertoja menee henkilöhahmojen mieliin, jolloin kuulu lukijan ja henkilöhahmon välillä lähes katoaa. Koska fokalisoituun henkilöhahmoon miltei sulaudutaan, hänet mielletään yleensä päähenkilöksi. Yhdessä kertomuksessa voi kuitenkin olla monia sisäisiä fokalisoijia. Tätä kutsutaan polyfokalisaatioksi. Kun yksi hahmo on fokalisoituna, muut pysyvät läpinäkymättöminä. Fokalisoijien vaihtelulla voidaan saada aikaan kiinnostavaa vuorovaikutusta. (Nicolajeva 2002, 62.) *Paperisusien* kolmannen persoonan kerronta hyödyntää sisäistä fokalisaatiota, jossa fokalisoijan sisäiset tunteet ja ajatukset tulevat lukijan näkyville: ”Otsen teki mieli ravistella Tikkaa, kunnes hän tunsu vihlaissun” (*PS*, 77); ”Mutta pian Sallasta tuntui jo kuin hän olisi irtaantunut arkivaatteistaan, unohtanut ne mytyksi rannalle” (*PS*, 47).

Fokalisoiija voi siis olla ulkoinen tai sisäinen. Samoin fokalisoitu, eli fokalisoijan havaitsema kohde tai objekti, voidaan nähdä ulkoa tai sisältä käsin. Ulkoinen fokalisoiija voi havainnoida fokalisoitua

kummin vain. Rimmon-Kenanin mukaan sisäisenkin fokalisoija voi havainnoida henkilöä tai asiaa sisältä, etenkin jos hän on itse sekä fokalisoija että fokalisoitu. Toisaalta hänen havaintonsa voi rajautua fokalisoitun ulkonaisiin piirteisiin. (Rimmon-Kenan 1991 [1983], 97–99.) Rimmon-Kenan erittelee myös alueita, joille fokalisaatio ulottuu. Niitä ovat havainnoinnin, psykologian ja ideologian alueet. Havainnoinnin alueeseen kuuluvat aistein tehdyt havainnot, ja sitä säätelevät tila ja aika: ulkoisella ja sisäisellä fokalisoijalla on eri näkökulma tapahtumiin ja eri määrä ajallisia ulottuvuuksia käytössään. Psykologian aluetta ovat fokalisoijan mieli ja emotiot eli kognitiivinen ja emotiivinen suhtautuminen fokalisoituun. Ideologian alue käsittää tekstin välittämät normit, joita yksinkertaisimmassa tapauksessa välitetään vain yhdestä, kertojafokalisoijan näkökulmasta. (Mt., 99–105.) Välitettyyn ideologiaan tai ideologiseen näkökulmaan liittyy fokalisaation luonne Nikolajevankin (2002, 61) mainitsemana tiedonsaannin säätelijänä. Malmio kirjoittaa, että tieto on selvä vallankäytön muoto. Henkilöhahmojen ja lukijan tietämisen ja ymmärtämisen perusteella rajautuu, kuka otetaan sisään ja kuka pidetään ulkona. (Malmio 2011, 2000.) Fokalisaatio käyttää tätä valtaa.

Robyn McCallum (1999) on tutkinut nuortenkirjallisuutta bahtinilaisesta, polyfonisesta näkökulmasta. Hän vetoaa Mihail Bahtinin näkemykseen romaanista luonnostaan polyfonisena eli moniäänisenä lajina. McCallum itse erottaa toisistaan kaksi erilaista kerronnan tekniikkaa: moniäänisyyden (*multivoiced*) ja monisäikeisyyden (*multistranded*). Moniäänisissä kertomuksissa on useampi kuin yksi fokalisoiva henkilöhahmo tai kertoja, joiden aisti- ja asennenäkökulmista tapahtumat kerrotaan. Monisäikeinen kertomus taas koostuu kahdesta tai useammasta yhteen kietoutuneesta tai yhdistyneestä kertomuksen säikeestä, joiden kautta tapahtumat tai eri versiot tapahtumista kerrotaan. Nämä säikeet voi olla erotettu kerronnan näkökulman eli puhujan tai fokalisoijan vaihdoksilla tai spatiaalisilla ja ajallisilla suhteilla. (McCallum 1999, 3–4.) Fokalisaatio on McCallumin mukaan tyypillinen keino esittää polyfoniaa. Se helpottaa itsenäisissä subjektipositioissa olevien puhujien luomista ja moninaisten äänten ja tietoisuuksien esittämistä. Siksi sitä tarvitaan agentuurin ja intersubjektiviisuuden esittämiseen. Kolmannen persoonan kerronta on kaksiaänistä: siinä kuuluvat sekä fokalisoivan henkilöhahmon että kolmannen persoonan kertojan äänet. Ensimmäisen persoonan kerronnassa kaksiaänisyys on yleensä implisiittistä. Henkilöhahmon fokalisoiman kerronnan eksplisiittinen kaksiaänisyys riippuu henkilöhahmodiskurssin ja kertojadiskurssin keskinäisestä suhteesta. Ensimmäisen persoonan kerronnassa, joka on kertojan fokalisoimaa, polyfonia on usein implisiittisempää kuin henkilöhahmon fokalisoimassa. (Mt., 30–33.)

Paperisusissa esiintyy polyfokalisaatiota. Edelliset esimerkit sisäisestä fokalisaatiosta havainnollistavat myös sitä, kun eri henkilöahmot fokalisoivat osan tapahtumista, kuten tässä Otso ja Salla. Eri näkökulmat erotellaan toisistaan myös typografisesti, sillä yhdessä luvussa on vain yksi fokalisoiija. Tämä tulee esiin esimerkiksi luvuissa 18 ja 19. Luvun 18 fokalisoiija on Otso: ”Otso sulki kartaston ja jäi miettimään mitä tehdä. Ehkä hän voisi aloittaa soittamalla opettajalle” (*PS*, 76). Seuraavassa luvussa fokalisoiija on Salla, joka tekee havaintoja Otsosta: ”Autosta nousi mies, joka lähti harppomaan takkia lepattaen kohti kuistia. Se oli kuin lentoon lähdössä. Salla yritti zoomata miehen käsiin [- -] Otsan silmien alla oli pienet tyynyt: se ei ollut tainnut paljon nukkua” (*PS*, 78–79). *Paperisusissa* polyfokalisaatio tarkoittaa sitä, että koulukiusaamista katsotaan eri näkökulmista: koulukiusatun, koulukiusaajan ja vanhemman – asetelma on siis polyfoninen. Tutkielmani kannalta tämä on kiinnostavaa ja merkityksellistä siksi, että kohdeteokseni ottaa myös kerronnallisilla ratkaisuuilla useita näkökulmia koulukiusaamisilmiöön. Tällöin sitä kuvataan todennäköisesti laajemmin ja monipuolisemmin kuin yhden näkökulman kertomuksessa.

Aina *Paperisusienkaan* kerronnan ja fokalisaation tyyppi ei toki ole itsestään selvä. Fokalisoiijan voi kyseenalaistaa esimerkiksi seuraavassa katkelmassa:

Aletta oli muuttanut etelästä toisesta kaupungista vuosi sitten. Aletan isä oli halunnut ulottaa bisneksensä Lappiin, ja niin oli Alettakin löytänyt itsensä täyteen ahdetusta pikkuautosta, tietokoneiden keskeltä. [- -] Ainakaan joulupukki ei olisi nyt isä tai hän itse, Aletta oli tuuminut helpottuneena. Sillä niin kävi aina, kun he viettivät joulut kahdestaan.

Kun Aletta oli putkahtanut koulun pihalle ja tarpomaan lähikaduille, he olivat pikkuhiljaa tutustuneet. Alussa **Salla** oli huomannut [- -]. (*PS*, 16; lihavointi J.P.)

Katkelma aloittaa luvun 4, joka jatkuu tästä Sallan fokalisoina. Luvun alku vaikuttaa Aletan fokalisoinalta, etenkin kun kertoja mainitsee Aletan joulumuistot ja kommentoi Aletan helpottunutta mielialaa. Alkukatkelman jälkeen fokalisoiija on selvästi Salla, joka muistelee tyttöjen tutustumista. Sen perusteella voisi ajatella, että luvun alkukin on kertojan välittämää Sallan tietoa Aletan päätyemisestä samaan kaupunkiin ja kouluun. Lisäksi *Paperisusissa* käytetään myös harvakseltaan joitain ensimmäisessä persoonassa kerrottuja osia. Tällaisia kohtia ovat suorat sitaatit sähköpostiviesteistä ja Sallan päiväkirjasta sekä kursivilla muusta tekstistä erotetut suorat lainaukset fokalisoiivan Sallan ajatuksenkulusta: ”*Mä olen täällä, mä palan ja käryän*” (*PS*, 108; kursivointi alkuperäinen). Sähköpostiviestien tehtävä on antaa lukijalle tietoa esimerkiksi Aletasta. Sallan tajunnanvirran suora lainaaminen puolestaan on harvakseltaan käytettynä tehokeino, joka tuo Sallan henkilöahmona yhä lähemmäs lukijaa ja vetoaa näin tunteisiin.

Paperisusien kerronta välittää siis henkilöhahmojen kokemuksia. Kokemuksellisuus on keskeistä myös Monika Fludernikin (2010 [2003]) luonnollisen narratologian teoriassa. Sen perustana ovat kognitiivisen kielitieteen käsitykset ja keskustelumuotoisten kertomusten analyysi. Luonnolliseen narratologiaan liittyy ajatus kertomuksen kognitiivisen viitekehyksen soveltamisesta kaikenlaisiin kertomuksiin, vaikka luonnollisella kertomuksella tarkoitetaan keskustelumuotoisia kertomuksia. Lisäksi luonnollinen narratologia korostaa lukuprosessin merkitystä kertomuksen muodostumiselle, jolloin kertomuksen kerronnallisuus on lukijan siihen lisäämä piirre. Fludernik hylkää kerronnallisuuden määrittelyn yhdistämisen juoneen ja tarinaan ja sen sijaan liittää sen kokemuksellisuuteen. (Fludernik 2010 [2009], 18–19.)

Fludernik toteaa, että tarinankerronnan päämäärä ja tarkoitus on tallentaa ja tuottaa uudelleen kokemus kertojan menneisyydestä. Kokemuksellisuus on peräisin tapahtumien emotionaalisesta merkityksestä kertojalle, ja juuri kokemuksellisuuden vuoksi tapahtumista tulee kerrottavia. Kerronnallisuus muodostuu sitten tällaisen kokemuksen tarkastelusta, uudelleenjärjestelystä ja arvioinnista. Tarinan tapahtumat ovat merkityksellisiä sillä tavoin, että useimmat kokemukset liittyvät niihin tai ihmisten toimintaan ja reaktioihin. Tapahtumia tärkeämpää on kuitenkin niiden kokemuksellinen lataus. Tämän vuoksi Fludernik näkee kertomuksen tarkoitukseksi inhimillisen tajunnan kuvauksen. (Fludernik 2010 [2003], 19–20.) Ajatus kokemuksen merkityksestä tarinan käynnistäjänä sopii *Paperisusiin*, joka on kuvaus koetusta koulukiusaamisesta. Kokija ei tosin ole kertoja vaan kerronnan fokalisoijat. Kerronnallistaminen on Fludernikin mukaan lukustrategia, johon liittyy subjektiivisuuden ulottuvuus eli lukijan henkilökohtaisten taustatietojen ja ominaisuuksien vaikutus. Lukijat pyrkivät kerronnallistamaan tekstejä, joiden he olettavat olevan kertomuksia. He kykenevät siihen tuttujen kognitiivisten rakenteiden eli Fludernikin viiden kognitiivisen kehyksen avulla. (Mt., 39–40.) Lukijan kokemukset vaikuttavat myös *Paperisusien* kerronnallistamiseen. Todennäköisesti kertomus muodostuu erilaiseksi esimerkiksi koulukiusatun tai koulukiusaavan nuoren lukijan tai aikuislukijan kerronnallistamana.

Kerronnan näkökulman lisäksi on tärkeää tarkastella koulukiusaamista kokevien henkilöhahmojen rakentumista. Määrittelen erityisesti Nikolajevan teorian avulla henkilöhahmojen analyysin keskeisiä käsitteitä. Hän kirjoittaa teoksensa päätäntöluvussa, että henkilöhahmoja on mahdollista tutkia ja arvioida vain omassa kontekstissaan eli siinä teoksessa ja lajissa, jossa he esiintyvät (Nicolajeva 2002, 283). Helena Ruuska (2001, 276) toteaa, että nuortenkirjan 10–19-vuotias päähenkilö muistuttaa ”jo yleensä romaanihenkilöä”. Pidän tätä turhan alentavana kommenttina – nuortenromaaninhan kuuluvat romaanien lajiin, ja niiden päähenkilöt ovat nähdäkseni tasa-arvoisia muiden romaanihenkilöiden kanssa, vaikka esitysmuoto onkin joskus yksinkertaisempi kuin

”oikeissa” aikuisten romaaneissa. Suhtaudun tutkimuskohteeni henkilöhahmoihin juuri romaanihenkilöinä, jotka tosin ovat osa erästä nuortenromaanista ja tulevat tulkituiksi tätä lajikon­tekstia vasten.

Tärkeä kysymys henkilö­hahmoista puhuttaessa on, käsitetäänkö heidät oikeiksi ihmisiksi vai tekstin konstruktioiksi. Näitä vastakohtia on nimetty sellaisilla käsitteillä kuin avoin ja suljettu, mimeettinen ja semioottinen, mimeettinen ja ei-mimeettinen sekä mimeettinen ja temaattinen. Mimeettinen näkökulma perustuu ajatukselle, että fiktio on todellisuuden suora heijastuma tai representaatio. Tällöin henkilö­hahmoja kohdellaan yksilöinä. Ei-mimeettinen näkökulma puolestaan tarkoittaa, että henkilö­hahmot, kuten kaikki tekstin elementit, koostuvat ainoastaan sanoista eikä niillä ole vastineita todellisessa maailmassa. (Nikolajeva 2002, 8.) Suhtautumiseni kohde­teosteni henkilö­hahmoihin on mimeettinen siltä osin, että ajattelen heidän kauttaan yritettävän kuvata jossain määrin todellisen maailman koulukiusattuja, koulukiusaajia ja heitä ympäröivää yhteisöä.

Nikolajevan mukaan mimeettinen hahmon tulkinta vaatii toisinaan tekstistä irtaantumista ja henkilö­hahmon konstruoimista omien kokemusten pohjalta. Heidän käyttäytymistään voidaan selittää esimerkiksi etnisillä, kulttuurisilla tai sosiaalisilla taustoilla sekä sukupuolella ja kasvatuksella. Nikolajeva kuitenkin varoittaa lisäämästä henkilö­hahmoihin sellaisia ominaisuuksia, joita kirjailija ei ole tarkoittanut, esimerkiksi ennakkoluuloja tyttöjen ja poikien käyttäytymistavoista. Lisäksi on muistettava, että kirjallisuuden henkilö­hahmojen ei tarvitse käyttäytyä kuten oikeiden ihmisten. (Nikolajeva 2002, 8–9.) Käytän hyväkseni oikeiden ihmisten käytöksestä tehtyä tutkimusta pitäen tämän eron jatkuvasti mielessäni. Nikolajeva kritisoi mimeettistä lähestymistapaa siitä, että toisinaan on turhankin helppoa spekuloida henkilö­hahmoilla. On yleistä lukea henkilö­hahmoja psykologista skeemaa vasten, jolloin hahmoista tulee lääketieteellisiä tapauksia. Nikolajeva esittää, että tämältyyppiset tutkimukset saattavat valaista ihmisluontoa fiktiivisten henkilö­hahmojen kautta mutta ovat harvoin enemmän kuin spekulatioita. Fiktiivisten hahmojen ei tarvitse käyttäytyä kuten oikeiden ihmisten tai noudattaa tiettyjä käytösmalleja. Vaikka kirjailija tuntisi kehityspsykologiaa, hänen ei tarvitse koostaa hahmojaan sen perusteella. (Mp.)

Myös Lars-Åke Skalin (2002) käsittelee henkilö­hahmojen tulkintaan liittyviä erilaisia näkökulmia. Skalin käyttää tulkintarealismia käsitettä vastaparina purismille eli formalisteille ja strukturalisteille. Tulkintarealistit tarkastelevat kirjallisuuden henkilö­hahmoja ja heidän persoonallisuuttaan kuin oikeita ihmisiä. Puristit kiistävät kirjallisuuden henkilö­hahmojen

autonomisen eksistenssin ja puhuvat vain kirjallisista konstruktioista, jotka ovat vain yksi kertomuksen segmenteistä. Tulkintarealismen metodiksi Skalin tarjoaa *som om-* eli *ikään kuin* -strategian. Sen lähtökohtana on, että jos viitataan fiktiivisiin hahmoihin yksilöinä, viittaajan on oltava samalla ontologisella tasolla kuin viittauskohteen. Tällöin voidaan tilapäisesti ottaa käyttöön näkökulma tekstin sisäpuolelta eli puhua ikään kuin oltaisiin itsekin kerrotun maailman henkilöihahmoja. Skalinin mukaan moni asia kuitenkin puhuu sen puolesta, että käsitämme kirjalliset henkilöihahmot eri tavoin kuin todelliset henkilöt – vähemmän autonomisina entiteetteinä kuin osana esteettistä kokonaisuutta. Tämä vastaa formalistien ja strukturalistien näkemystä. (Skalin 2002, 12–13, 15–17.) Nikolajevan tavoin Skalin päätyy puristeja myötäillen toteamaan, että yksittäisen lukijan luomia fantasioita tai spekulatioita henkilöihahmon persoonallisuudesta ja taustoista ei voida laskea tieteelliseksi tutkimustulokseksi (mt., 22).

Omassa tutkielmassani mimeettinen näkökulma ja henkilöihahmojen psykologisointi ovat mukana Nikolajevan ja Skalinin epäluuloista huolimatta. Koska tutkin, miten koulukiusaaminen esitetään ja millaista se on, minun on käytettävä vertailukohtana todellisen maailman sosiaalipsykologista tutkimusta koulukiusaamisesta. Tällöin henkilöihahmojen toiminta rinnastuu todellisten ihmisten toimintaan. Vaikka tekijän *ei tarvitse* noudattaa psykologiasta tuttuja malleja, hän saattaa kuitenkin tehdä niin. Tämän vuoksi yhteyksien etsiminen on kiinnostavaa. Esittämäni Fludernikin ajatus siitä, että kirjallisuuden ja todellisuuden tulkinta perustuu samoihin kognitiivisiin kehyksiin, tukee todellisuuden tarkastelun tärkeyttä kaunokirjallisuuden analysoinnin yhteydessä. Lisäksi haluan tutkielmallani osallistua koulukiusaamisilmiön tutkimiseen ja selvittämiseen, jolloin kohdeteokseni maailman yhdistäminen tosimaailmaan on välttämätöntä. En kuitenkaan lähesty henkilöihahmoja pelkästään tulkintarealistisesta ja mimeettisestä näkökulmasta, vaan tarkastelen ei-mimeettisesti henkilöihahmojen rakentumista ja merkitystä romaanin kokonaisuuden kannalta. Tutkielmani kannalta on hedelmällisempää ottaa huomioon ilmiön molemmat puolet kuin valita kahden ääripään välillä. Myös Rimmon-Kenan toteaa, että henkilöihahmot voi nähdä samanaikaisesti sekä henkilöinä että rakenteen osina sillä ehdolla, että:

”[- -] vastakkaiset näkemykset liitetään kertomakirjallisuuden eri aspekteihin. Tekstissä henkilöt ovat verbaalisen kokonaishahmon solmukohtia; tarinassa ne ovat (jo tarinan määritelmän mukaan) ei-verbaalisia (tai esiverbaalisia) abstraktioita, rakenteita. Vaikka nämä rakenteet eivät suinkaan ole ihmisolentoja sanan kirjaimellisessa merkityksessä, ne on muotoiltu lukijan ihmiskäsityksen pohjalta, ja ne ovat tässä suhteessa ihmisen kaltaisia.” (Rimmon-Kenan 1991 [1983], 45.)

Jan Alber (2010 [2009]) ottaa mimeettisen ja ei-mimeettisen vastakkainasetteluun toisenlaisen, epäluonnollisuuden näkökulman. Hän aloittaa artikkelinsa väittämällä, että fiktiiviset kertomukset voivat olla muutakin kuin tuntemamme maailman mimeettistä jäljittelyä. Kertomuksissa voidaan luoda maailmoja ja säännöstöjä, jotka eivät meidän maailmassamme päde. Tähän fiktiivisen tekstin ominaisuuteen viitataan epäluonnollisuuden käsitteellä. (Alber 2010 [2009]., 44–45.) Epäluonnollisesta voidaan kuitenkin tehdä ymmärrettävää. Toisin sanottuna lukija voi luonnollistaa epäluonnollisia kertomuksia tiettyjen strategioiden avulla. Epäluonnollisuuksia voidaan tulkita mielen sisäiseksi tiloiksi kuten uniksi tai harhoiksi. Toiseksi voidaan korostaa temaattista merkitystä eli ajatella epäluonnollisuuksien ilmaisevan teemaa. Kolmanneksi on mahdollista lukea epäluonnollisia elementtejä tekstin allegorisena tasona. Lisäksi lukijan on mahdollista joko yhdistellä skriptejä ja tuottaa siten uusia kehyksiä tai rikastaa ja venyttää kehyksiään niin, että epäluonnolliset ilmiöt mahtuvat niiden sisään. (Mt., 48–49.) *Paperisusissa* ei ole Alberin kuvaaman kaltaisia epäluonnollisuuksia. Ymmärrän kuitenkin Alberin luonnollistamisen ajatuksen siten, että lukija pyrkii luonnollistamaan kaikkea lukemaansa niin, että se tulee hänen omaan kokemukseensa perustuen ymmärrettäväksi. Näin voidaan ajatella, että esimerkiksi koulukiusaamisessa osallisena ollut lukija voi luonnollistaa *Paperisusien* koulukiusaamiskuvauksen mahdollisia puutteita lisäten siihen omia kokemuksiaan. Tällöin todelliset ihmiset ja tapahtumat rinnastuvat fiktiivisiin henkilöihäähmöhön ja tapahtumiin, mikä perustelee edelleen tutkielmani mimeettistä näkökulmaa. Toisaalta todellisuuden kannalta epäuskottavia kuvauksen osia voidaan ajatella juuri teemaa ilmaisevassa merkityksessä.

Rimmon-Kenan kirjoittaa, että ”tarinan henkilöihähmo on konstruktio, jonka lukija kokoaa erilaisista tekstiin sirotelluista viitteistä” (Rimmon-Kenan 1991 [1983], 49). Tällaisia viitteitä voidaan kutsua henkilöihähmon luonnehdinnaksi. Rimmon-Kenan toteaaakin, että henkilöihähmo voidaan kuvata luonteenpiirteiden verkostoksi. Luonteenpiirteitä voidaan päätellä tekstistä poimituista henkilöihähmoindikaattoreista. Luonnehdinnassa on mahdollista käyttää erilaisia keinoja, jotka Rimmon-Kenan jakaa suoraksi ja epäsuoraksi määrittelyksi. Suoraa määrittelyä on henkilöihähmon ominaisuuksien kuvailu esimerkiksi adjektiivein. On kuitenkin huomattava, että suora määrittely on luotettavaa ainoastaan silloin, kun sen esittää tekstin arvovaltaisn ääni. Muutoin suora määrittely luonnehtii yhtä paljon tai jopa enemmän luonnehtijaa kuin luonnehdittua. (Mt., 77–78.) Epäsuoraa määrittelyä on luonteenpiirteiden näyttäminen ja havainnollistaminen ilman, että se varsinaisesti mainittaisiin. Sen keinoja ovat henkilöihähmon toiminta, puhe, ulkoinen olemus ja ympäristö. Toiminta tarkoittaa henkilöihähmon tekoja, tekemättä jättämisii ja aikomuksia. Puheeseen kuuluu sekä ääneen puhuttu että mielessä käyty keskustelu. Siitä voidaan tarkastella

sisältöä sekä muotoa ja tyyliä. Ulkoiseen olemukseen kuuluvat sekä ne piirteet, joihin henkilöahmo ei voi itse vaikuttaa, kuten pituus, ja toisaalta hänestä itsestään riippuvat piirteet, kuten kampaus. Ympäristöllä voidaan tarkoittaa sekä fyysistä ympäristöä eli esimerkiksi taloa tai kaupunkia että inhimillistä ympäristöä eli perhettä tai yhteiskuntaluokkaa. Lisäksi analogiset, metaforiset keinot voivat vahvistaa luonnehdintaa. Tällaisiksi keinoiksi Rimmon-Kenan mainitsee analogiset nimet, maisemat tai henkilöiden väliset analogiat. (Mt., 80–91.)

Myös Nikolajeva käsittelee epäsuoraa tai implisiittistä luonnehdintaa ja listaa luonnehdinnan välineiksi ainakin seuraavat tekijän tekemät valinnat: henkilöahmon nimeäminen, ikä, vaatteet, ruokamieltymykset ja muut tavat. Henkilöahmoilla voi olla kiinteitä määritteitä, jotka seuraavat heitä läpi tarinan. Lisäksi ympäröivät puitteet ja olosuhteet ovat tärkeitä valintoja, jotka saattavat symboloida esimerkiksi henkilöahmon mielialaa. (Nikolajeva 2002, 272–273.) Joskus henkilöahmoja luonnehditaan myös ulkonäön, moraalin, käytöstopojen, iän, sukupuolen ja sosiaalisen aseman vastakohtaisuuksien avulla. Esimerkiksi veljesparista toinen voi olla korostuneen antelias, toinen ahne. (Mt., 277.) Nikolajevan nimeäminen, ympäristö ja henkilöahmojen vastakohtaisuudet vastaavat Rimmon-Kenanin luonnehtivia analogioita. Omassa tutkielmassani tarkastelen henkilöahmojen luonnehdintaa Rimmon-Kenanin ja Nikolajevan esittämin keinoin muun analyysin yhteydessä käsittelyluvuissani.

Esitellessäni tutkimuskohteeni alaluvussa 1.1 mainitsin, että *Paperisusien* päähenkilö on Salla, mikä vaikuttaakin ensisilmäyksellä itsestään selvältä johtopäätökseltä. Toinen mahdollinen päähenkilö on Tuuli. Päähenkilön pohdinta on tutkielmani kannalta tarpeen, koska vastakkain asettuvat saman ilmiön eri osapuolet. Jonkun henkilöahmon valikoituminen selvästi päähenkilöksi vaikuttaa *Paperisusien* koulukiusaamisen kuvaan. Nikolajeva esittää useita tapoja valita teoksen päähenkilö. Fokalisaation tarkastelu on vain yksi näistä keinoista (Nikolajeva 2002, 61–62). Kuten edellä on esitetty, *Paperisusissa* useat henkilöahmot toimivat sisäisinä fokalisoijina. Sisäisesti fokalisoituiden henkilöahmot ovatkin Nikolajevan (mp.) mukaan todennäköisimpiä valintoja päähenkilöiksi. Näin päähenkilöehdokkaisuuteen kuuluvat myös Otso ja Virva. Sen sijaan esimerkiksi vain ulkoisesti fokalisoitu Aletta käy epätodennäköiseksi vaihtoehdoksi. Polyfokalisaation vuoksi päähenkilön valintaa on täydennettävä muilla keinoilla.

Esiintymisjärjestyksen (Nikolajeva 2002, 53–54) perusteella Salla on kiistaton päähenkilö, sillä heti romaanin alussa hänet tavataan piirtämässä susikuvia keskellä yötä. Läsnaolon määrää (mt., 56–57) tarkasteltaessa on todettava, että Salla ei ole läsnä jatkuvasti mutta kuitenkin säännöllisesti ja suurimmassa osassa tapahtumia. Näiden kriteerien valossa näyttää siltä, että Salla olisi selvästi

päähenkilö. Virva puolestaan voidaan pudottaa vaihtoehtoista, koska hän ei ole mukana alusta asti ja on esillä huomattavasti vähemmän kuin muut kerrontaa fokalisoivat henkilöahmot. Yksi keskeinen päähenkilön ominaisuus on kuitenkin evoluutio eli kehittyminen. Nikolajevan mukaan henkilöahmopainotteisissa kertomuksissa henkilöahmon odotetaan saavuttavan uuden, korkeamman moraalin, tietoa ja näkemystä sekä kypsyvän henkisesti. (Mt., 63–65.) *Paperisusien* henkilöahmoista eniten kehittyi Tuuli, jonka muutos osoittaa nimenomaan kypsymistä ja moraalin kohenemistä. Toinen myönteisesti muuttuva ja kehittyvä henkilöahmo on Otso, joka herää hyvään vanhemmuuteen. Sallassa puolestaan ei juuri tapahdu muutosta – hän on alusta loppuun saakka ujo ja hiljainen, vaikka hänen ympärillään tapahtuu suuria muutoksia, kuten koulukiusaamisen loppuminen ja uusien ystävyysuhteiden solmiminen. Vaikka Sallassa ei tapahdu suurta muutosta, voisi sanoa, että hän kuitenkin jollakin tapaa kehittyy, sillä hänen identiteettinsä selkeytyy ja vahvistuu romaanin loppua kohden. Alettaakin voisi ehdottaa päähenkilöksi ulkoisesta fokalisaatiosta huolimatta, sillä hän elää Sallaa täydemmän tarinan kaaren kiusatusta hyväksytyksi karkumatkoineen ja kirjeenvaihtoineen. Kehittymättömyyskään ei toisaalta estä päähenkilöyttä, kuten Nikolajeva toteaa, mutta päähenkilön muuttumattomuus on tavanomaista lähinnä sarjakirjallisuudessa (mt., 65).

Kaiken edellä esitetyn perusteella vaikuttaa siltä, että vahvin ehdokas ainoaksi päähenkilöksi on edelleen Salla. Kaksi perustetta valinnalle on vielä käyttämättä. Nikolajeva (2002, 57–61) ehdottaa mahdolliseksi päähenkilöksi myös ensimmäisen persoonan kertojaa. Sellaista ei kuitenkaan *Paperisusissa* ole. Lisäksi nimihenkilö on Nikolajevan (mt., 49–50) mukaan hyvä veikkaus päähenkilöksi, vaikka poikkeuksiakin esiintyy. *Paperisusissa* selvää nimihenkilöä ei ole, vaan teoksen nimenä on monikko, joka viittaa näennäisesti teoksessa esiintyviin susipiirroksiin. Nimen monikkomuoto voisi viitata siihen, että *Paperisusissa* ei ole yhtä ainoaa päähenkilöä vaan se on monen henkilön tarina. Tällöin paperille piirretyt sudet toimisivat metaforisina kuvina sekä kiusaajista että kiusatuista.

Paperisusissa on tuskin kuitenkaan kyse kollektiivisesta päähenkilöstä. Kollektiivinen henkilöahmo tarkoittaa sitä, että ryhmällä henkilöahmoja on tarinassa sama rooli tai funktio, josta eri hahmot edustavat eri puolia. Kollektiivisen henkilöahmon osaset eivät yleensä ole yhtä kompleksisia kuin itsenäiset henkilöahmot, eikä heidän psyykeensä mennä yhtä syvälle. (Nicolajeva 2002, 67–68.) *Paperisusien* henkilöahmoilla ei ole samaa funktiota. Korkeintaan voisi ajatella, että vastakkain olisi kollektiivinen koulukiusattu ja kollektiivinen koulukiusaaja. Määrittely kollektiiviseksi henkilöahmoksi kuitenkin latistaisi *Paperisusien* henkilöahmot tarpeettomasti vain kokonaisuuden osiksi. Todennäköisempänä pidän ajatusta intersubjektivisuudesta, joka

tarkoittaa usean tietoisuuden välistä kanssakäymistä romaanin sisällä. Kaikkitietävää näkökulmaa ei ole, vaan kokonaisuus rakentuu eri näkökulmien vuorovaikutuksesta. (Nikolajeva 2002, 88.)

Alan Palmer (2005) on kehittänyt intersubjektiivisuuden käsitettä. Hän puhuu intermentaalisuudesta, joka tarkoittaa yhteistä, jaettua ajatusta tai kognitiota vastakohtana intramentaalisuudelle eli yksilölliselle ajatukselle. Intermentaaliset mielet koostuvat yksilöiden mielistä, jotka yhdistyvät intermentaalisten ajatusten kautta ja tuottavat siten parempia tuloksia. Palmer mainitsee esimerkiksi intermentaalista mielistä pariskunnat, jotka tuntevat toistensa mielet perusteellisesti ja esimerkiksi ratkaisevat ongelmia hyvin yhdessä. (Palmer 2005, 427, 430.) Nikolajeva kirjoittaa intersubjektiivisen näkökulman mahdollisuuksista seuraavasti:

The intersubjective reading of the characters enables us to reconcile the two separate narratives, the two separate inner journeys, viewing them as two sides of the same quest for self, in which the two concrete figures are interchangeable, not least because their gender complementarity makes their story more universal. They learn to understand and trust each other just as an individual would explore his or her own psyche in an extreme situation. They share their fears, nightmares, and visions; they virtually become one. (Nikolajeva 2002, 94.)⁸

Kenties aivan näin täydellistä yhteensulautumista ei *Paperisusissa* ole, mutta erityisesti siteerauksen alku kuvaa hyvin myös sitä. Intersubjektiivinen luenta tekee mahdolliseksi sovittaa yhteen kaksi erillistä kehitystarinaa, jotka ovat samanlaisen itsensä etsimisen kaksi eri puolta. Näinä kahtena kehitystarinana näen Sallan ja Tuulin identiteettien kehittymisen.

Edellä olen Nikolajevan kriteerien avulla määritellyt Sallan todennäköisimmäksi päähenkilöksi. Päähenkilöiden lisäksi kiinnostavia voivat olla myös sivuhenkilöt, joita Nikolajeva jaottelee erilaisiin alatyyppeihin. Luokittelu perustuu henkilöahmon asemaan juonessa ja osittain myös sen täydellisyyteen. Luonnollisesti myös *Paperisusissa* tavataan erilaisia sivuhenkilötyyppejä. Nikolajeva jakaa henkilöahmot keskushahmoin (*central characters*) ja oheishahmoin (*peripheral characters*). Keskushahmoja ovat päähenkilöt eli protagonistit sekä tukevat henkilöahmot (*supporting characters*). Oheishahmoja ovat satelliittihahmot (*satellite characters*) sekä taustahahmot (*backdrop characters*). Näistä kaikki paitsi päähenkilöt ovat sekundaareja eli toissijaisia hahmoja. (Nikolajeva 2002, 112.) Nyt selvillä on siis *Paperisusien* päähenkilö. Pohdin muiden henkilöahmojen sijoittumista Nikolajevan luokitukseen käsittelyluvuissa.

Osa henkilöahmojen erottelua keskus- tai oheishahmoin on niiden kompleksisuuden tarkastelu. E.M. Forsterin tunnettu teoria jakaa henkilöahmot litteisiin ja pyöreisiin. Forster (1962 [1927], 51)

⁸ Lainausta on katkelma Nikolajevan tekemästä analyysistä Susan Cooperin lastenkirjasta *Seaward* (1983), mikä selittää sen sisältämän viittauksen sukupuolten komplementaarisuuteen. *Seawardin* keskeiset henkilöahmot ovat tyttö ja poika.

lähtee ajatuksesta, että tarinan toimijat ovat tai pyrkivät olemaan ihmisiä. Oikeista ihmisistä he eroavat kuitenkin siten, että tekijä voi halutessaan paljastaa lukijalle henkilöhahmojensa sisäisen maailman ja salaisuudet. Tällöin henkilöhahmoja on mahdollista ymmärtää täydellisesti, kun taas ystäviä ja muita oikeita ihmisiä voidaan ymmärtää lähinnä suurin piirtein. (Mt., 54–55.) Forsterin mukaan litteät henkilöhahmot ovat karikatyyrimäisiä ja koostuvat puhtaimmillaan vain yhdestä ajatuksesta tai ominaisuudesta. Ne voidaan ilmaista yhdellä lauseella. Litteillä hahmoilla on etunsa: ne tunnistetaan helposti tarinasta ja muistetaan jälkeensä, koska ne eivät kehity eivätkä muutu olosuhteiden muuttuessa. (Mt., 75–77.) Forster huomauttaa, että litteät hahmot ovat parhaimmillaan koomisina, sillä vakavina tai traagisina ne ovat helposti ikävystyttäviä (mt., 80). Pyöreät henkilöhahmot ovat litteiden vastakohtia. Hahmon litteyden tai pyöreiden testaamiseksi Forster neuvoo kysymään, yllättääkö hahmo. Yllättämään kykenevät hahmot ovat pyöreitä, yllätyksettömät litteitä. Jos hahmon yllätys ei vakuuta, kyseessä on pyöreä tavoitteleva litteä hahmo. (Mt., 85.) Rimmon-Kenanin mukaan Forster tekee liian jyrkän kahtiajaon, jossa aste-erot eivät tule esiin. Lisäksi Forster sekoittaa toisiinsa kaksi eri ominaisuutta: kompleksisuuden ja kehittyvyyden. Ne eivät Rimmon-Kenanin mukaan liity aina väistämättä toisiinsa, vaan kompleksinen henkilöhahmo voi olla staattinen tai päinvastoin. (Rimmon-Kenan 1991 [1983], 54.)

Henkilöhahmojen kompleksisuutta onkin pyöreän ja litteän rinnalla määritelty juuri vastakohtaparilla dynaaminen – staattinen, joka korostaa hahmon muutosta tai kehitystä tai niiden puuttumista. Myöskään Nikolajevan (2002, 129) mukaan hahmon ei tarvitse kokea muutosta ollakseen pyöreä. Henkilöhahmo voi olla pyöreästä tai litteydestä riippumatta dynaaminen tai staattinen. Kompleksisuuden tarkastelu on koulukiusaamisen yhteydessä kiinnostavaa, koska sen osapuolet saatetaan kuvata karikatyyreinä. Tähän seikkaan paneudun henkilöhahmoanalyysissäni. Henkilöhahmojen kompleksisuuden tutkiminen on ei-mimeettistä, sillä on tekijän ratkaistavissa, mitä piirteitä hän korostaa tai jättää korostamatta henkilöhahmoissaan. Se, että hän valitsee korostaa vain yhtä piirrettä henkilöhahmossa ja tehdä tästä siten litteän, ei tarkoita, että henkilöhahmo viittäisi todelliseen ihmiseen, jolla olisi vain yksi persoonallisuuden piirre. Oikeassa maailmassa ei ole olemassa kaksiulotteisia ihmisiä, vaan he ovat aina kompleksisempia kuin fiktiiviset henkilöhahmot. Sillä, onko henkilöhahmo sivu- vai päähenkilö, ei ole merkitystä kompleksisuuden kannalta. (Nikolajeva 2002, 128.)

Tarkastelen koulukiusaamisteeman esittämistä erityisesti henkilöhahmojen kautta. Sen vuoksi on ollut tärkeää paneutua henkilöhahmojen tutkimisen välineisiin. Olen nyt esitellyt sen teoreettisen taustan, jota vasten esitän jatkossa oman analyysini *Paperisusien* henkilöhahmojen ominaisuuksista

ja tyypeistä sekä kerrontaratkaisuihin. Seuraavaksi siirryn tutkielmani teoriapohjan mitemmempään laitaan.

2.2 Koulukiusaaminen, identiteetti ja valta

Olen edellisessä aluvuossa määritellyt tutkielmani selvimmät kirjallisuustieteelliset teoreettiset lähtökohdat ja käsitteet. Kuitenkin, niin kuin aluvuossa 1.1 tuli esiin, tutkielmani luonne vaatii myös toisenlaista kontekstointia. Kuten Erkki Sevänenkin toteaa:

[-] maailmaa tai todellisuutta käsitellessään kirjallisuus ei ole intertekstuaalisessa suhteessa ainoastaan edeltävään kirjallisuuteen vaan sillä on tällaisia suhteita myös muihin kulttuurisiin teksteihin, esimerkiksi filosofisiin ja sosiologisiin teorioihin ja tutkimuksiin. (Sevänen 2011, 276.)

Tässä aluvuossa käsitteelen siis tutkielmani sitä teoreettista taustaa, joka on osaksi peräisin kirjallisuustieteen ulkopuolelta: sosiaalipsykologiasta ja kulttuurintutkimuksesta. Jyrkän rajan vetäminen ei kuitenkaan olisi perusteltua, joten mukana on myös kirjallisuusteoreetikoiden ajatuksia. Käytännössä tämä tarkoittaa koulukiusaamisen, identiteetin ja vallan käsitteiden määrittelyä suhteessa omaan kirjallisuustieteelliseen tutkielmaani.

Aloitan määrittelemällä tutkielmani keskeisen aiheen, koulukiusaamisen, Christina Salmivallin sosiaalipsykologisen teoksen *Koulukiusaaminen ryhmäilmionä* (1998) avulla. Se esittelee Salmivallin ”Kouluväkivalta ryhmäilmionä” -tutkimusprojektin tuloksia. Lisäksi hyödynnän Salmivallin tuoreempaa, samaa aihepiiriä koskevaa julkaisua *Kaverien kanssa* (2005). Salmivalli käsittelee koulukiusaamista kiusaajan ja uhrin välistä suhdetta laajempaan ryhmäilmionä, mikä vastaa omaa näkökulmaani. Ryhmä voidaan määritellä seuraavasti:

Ryhmällä tarkoitetaan *suhteellisen pientä määrää ihmisiä* (kuitenkin vähintään kolmea), jotka ovat *keskenään vuorovaikutuksessa* ja jotka mieltävät itsensä saman ryhmän jäseniksi; heillä on eräänlainen *me-henki, tunne ryhmään kuulumisesta*. Ryhmän jäsenillä on myös *yhteinen tavoite tai tarkoitus*, jonka vuoksi ryhmässä ollaan. Lisäksi heidän toimintaansa säätelevät *yhteisesti jaetut normit*. (Salmivalli 1998, 11; kursivoinnit alkuperäisiä.)

Tyypillinen koulukiusaaminen tapahtuu pysyvässä ryhmässä ja perustuu ryhmän jäsenten välisiin sosiaalisiin suhteisiin. Kiusaamisen jatkuessa uhrista tulee koko ryhmän uhri, joka on kiusatun roolissaan ja tulee kohdeksi sen mukaisesti myös muulloin kuin varsinaisen aggressiivisen kiusaamisen aikana. (Salmivalli 1998, 33.) Kiusaaminen ei edellytä kiusaajan fyysistä tai emotionaalista aggressiota, vaan se tapahtuu useimmiten harkitusti ja rauhallisesti. Sitä voidaan

pitää institutionalisoituneena tapana, jonka tarkoituksena on kiusaajan aseman vahvistaminen ja esiin tuominen vertaisryhmässä. (Mt., 31.)

Koulukiusaamisen Salmivalli määrittelee systemaattisesti yhteen ja samaan lapseen tai nuoreen kohdistuvaksi, vahingoittavaksi käyttäytymiseksi. Sen sijaan koulukiusaamista ei ole vaihtelevasti eri luokkatovereiden hännääminen tai kahden tasaväkisen lapsen välienselvittely. Kiusaamista ei ole myöskään poikien keskuudessa yleinen aggressiivinen leikki, kuten painiminen, vaikka aikuisten on usein vaikea erottaa sitä kiusaamisesta. Olennaista on nimenomaan voimasuhteiden epätasapaino. Kiusattu on fyysisestä tai jostakin muusta syystä kiusaajaa heikompi. Epätasapainon voi aiheuttaa myös se, että useampi lapsi kiusaa yhtä uhria. (Salmivalli 1998, 30–33.) Salmivalli erottelee toisistaan torjutun ja kiusatun vertaisryhmän jäsenen. Torjutuksi tuleminen on sitä, että lapsi on epäsuosiossa eikä hänestä pidetä ryhmässä. Kiusatulle taas aiheutetaan systemaattisesti ja toistuvasti tarkoituksella vahinkoa ja paha mieltä joko fyysisellä, sanallisella tai epäsuoralla tavalla. (Salmivalli 2005, 43.)

Hyödynnän koulukiusaamisanalyysissäni Salmivallin erottelua kiusaamistapahtumaan liittyvistä erilaisista toimijarooleista. Kuten todettua, kiusaamistilanne ei kosketa vain kiusaajaa ja kiusattua. Paikalla on yleensä muitakin lapsia. Useimmiten nekin koululuokan tai muun ryhmän jäsenet, jotka eivät ole varsinaisesti läsnä kiusaamistilanteissa, tietävät kiusaamisesta. Tässä yhteydessä sosiaalipsykologinen roolin käsite tulee ymmärtää niinä odotuksina, joita yksilöön liitetään jonkin hänen ominaisuutensa tai aiemman käytöksensä perusteella. Ryhmässä rooli muovautuu yksilön toiminnan tai aseman mukaan. (Salmivalli 1998, 46–47.) Kiusaamistilanteeseen liittyviä rooleja ovat uhri, kiusaaja, apuri, vahvistaja, puolustaja sekä ulkopuolinen. Uhri on systemaattisen kiusaamisen kohteeksi toistuvasti joutuva yksilö. Kiusaamista myös toteutetaan erilaisissa rooleissa. Kiusaaja on ”primus motor”, joka aloittaa kiusaamisen ja saa muut kiusaamaan kanssaan. Apuri onkin kiusaamisessa mukana kiusaajan avustajana. Hän ei aloita kiusaamistilanteita mutta menee niihin helposti mukaan. Vahvistaja antaa myönteistä palautetta kiusaajalle. Vahvistajat ovat kiusaamistilanteissa läsnä kannustavana ja kiusaajan ilkeille kommenteille nauravana yleisönä. Koulukiusaamistilanteissa jotkut ottavat myös puolustajan roolin asettumalla uhrin puolelle. Puolustajat yrittävät saada kiusaajan lopettamaan tai tukevat uhria muulla tavoin. Osa ryhmän jäsenistä on ulkopuolisia, jotka pysyttelevät syrjässä kiusaamistilanteista. (Salmivalli 1998, 52.) Otan nämä toimijaroolit käyttöön analysoidessani *Paperisusien* koulukiusaamista ja siihen osallistuvia henkilöihahmoja. Salmivallin tutkimuksesta käyttökelpoista on oman tutkielmani kannalta myös vertaisryhmien koostumuksen ja toiminnan tarkastelu sekä jossain määrin koulukiusaamisen eri osapuolen minäkuviin ja perhesuhteiden tutkiminen. Palaan Salmivalliin

tarkemmin useissa kohdin käsittelylukujani, joissa käytän hänen tutkimustuloksiaan tosielämän koulukiusaamisesta vertauskohtana *Paperisusien* kiusaamistapauksille.

Kulttuurintutkija Helena Saarikoski on tutkinut tyttöjen kokemaa huoraksi leimaamista ja huonon maineen kokemusta. Saarikosken tutkimus yhdistyy omaani kahdella tapaa. Ensimmäinen on sukupuolittunut näkökulma nimenomaan tyttöjen kokemaan. Toiseksi Saarikosken tutkimus ajautuu koulukiusaamisen tutkimisen alueelle, koska hänen kirje- ja haastatteluaineistossaan huoraksi leimaamisen keskeiseksi tapahtumapaikaksi osoittautui koulu, jonne sijoittui yli puolet vastaajien huorittelukokemuksista. Useimmiten kouluna oli peruskoulun yläaste. (Saarikoski 2001, 135.) Saarikoski kritisoi Salmivallin esittämää koulukiusaamismallia. Hänen mukaansa mallin ulkopuolelle jää paljon kiusaamiskokemuksia. Esimerkkinä Saarikoski mainitsee juuri huorittelun, jonka kohteeksi voi joutua moni tai jopa lähes kaikki koululuokan tytöistä, joista kukaan ei saa pysyvää uhrin roolia. Tällöin tilanne ei täytä Salmivallin koulukiusaamisen määritelmää, vaikka Saarikosken tutkimustulosten perusteella nimitellyt tytöt kokevat tulevansa kiusatuiksi. Saarikosken mukaan kaikkien tyttöjen nimittely huoraksi ja yhden tytön leimaaminen ovat osa samaa ilmiötä. (Mt., 220.)

Lisäksi Saarikoski toteaa, että koulukiusaamisen tutkimus ei huomioi niitä laajempia kulttuurikonteksteja, jotka synnyttävät ja ylläpitävät kiusaamista. Ongelmaksi nähdään oppilaat ja heidän käyttäytymisensä koulussa eikä koulun kulttuuri tai koulu instituutiona. Tällöin tutkimuksen ulkopuolelle rajautuu myös opettajien tekemä tai kokemaa kiusaaminen koululuokassa tai opettajanhuoneen työyhteisössä. (Saarikoski 2001, 221.) Saarikoski moittii myös sitä, ettei kasvatustieteellinen koulukiusaamistutkimus ole kiinnostunut kiusaamisen sisällöstä eli siitä, mistä koulussa kiusataan. Erityisesti omassa tutkimuksessaan hän pitää tätä näkökulmaa tärkeänä juuri siksi, että huoraksi leimaaminen on osa laajempaa sosiaalista ja kulttuurista maailmaa. (Mt., 226.) Samaan teemaan hän palaa esseekokoelmassaan. Siinä Saarikoski toteaa, että kiusaamisessa käytetyt haukkumasanat eli leimatermit, kuten ruma, homo tai läski, eivät itse asiassa merkitse kiusaamisen aihetta vaan niillä osoitetaan kielellisesti uhrin alemmuus. Ne edustavat enemmänkin yleisesti pahana tai huonona pidettyä kuin uhrin varsinaisia ominaisuuksia. (Saarikoski 2006, 113–114.) Saarikosken kritiikin ydin on juuri kiusaamisen yhteisöluonteen ymmärtäminen vielä laajemmin kuin Salmivalli julkaisuissaan tekee. Salmivalli käsittää yhteisön välittömästi kiusaamistilanteen ympärillä olevaksi ihmisjoukoksi. Saarikoski puolestaan haluaa laajentaa ajatusta yhteisöä ympäröiviin aikuisiin ja yhä eteenpäin kouluun instituutiona päätyen lopulta koko kulttuuriin. Omassa tutkielmassani laajennan Saarikosken tapaan yhteisön koskemaan myös koulukiusaamista lähellä olevia aikuisia ja toisaalta sitä valtaa, joka juuri koulun kaltaisilla

instituutioilla on nuoreen. Toisaalta yhteisöllisyyden ajatus ulottuu myös kaunokirjallisen teoksen ulkopuolelle, kuten totesin alaluvussa 1.1.

Koulukiusaamista ja siihen osallistuvia henkilöihahmoja tarkasteltaessa on huomioitava heidät yksilöinä, joilla on identiteetti. Myös *Paperisusien* kuuluminen nuortenkirjallisuuden lajiin tekee identiteetin käsittelyn tärkeäksi, koska tutustuminen omaan itseen on yksi nuortenkirjan tärkeimmistä teemoista. Identiteetin muutoksen kuvaus on Rättyän mukaan henkilöihahmojen nuoruuden ohella selkein nuortenkirjoja yhdistävä tekijä. Nuortenromaanin keskeisinä kysymyksiä pidetään kysymyksiä minuudesta ja siitä, miten ja milloin se on kehittynyt sellaiseksi kuin se on. Päähenkilöt pohtivat minuuttaan joko syvällisesti vakavien elämäkokemusten keskellä tai kevyemmin ihastumisten lomassa. (Rättyä 2003a, 99.) Sekä nuortenromaanin että kehitysromaanin pohtivat minuuden kysymyksiä. Nuortenromaanin eroaa kuitenkin Rättyän mukaan kehitysromaanista siten, että sen kuvaama ajanjakso on usein lyhyempi ja se keskittyy identiteetikriisiin hetkeen ja kysymykseen ”kuka minä olen *juuri nyt*”. (Mt., 106; kursivointi J.P.) Olen jo alaluvussa 1.2 tuonut esiin Tritesin eriävän mielipiteen identiteetistä nuortenkirjallisuuden lajin määrittäjänä, mutta on selvää, että *Paperisusissakin* omien rajojen ja muodon hahmottaminen, omaksi itseksi tuleminen on tärkeää. Sen vuoksi *Paperisusia* nuortenkirjana ei voi tutkia ottamatta mukaan identiteetin tarkastelua.

Identiteetin kehittymistä ei ajatella enää suoraviivaisena prosessina, vaan postmodernin subjektikäsitteksen mukaisesti identiteettejä on useita, ja ne vaihtuvat ajan ja tilanteen mukaan (Rättyä 2003a, 99). Rättyä toteaa väitöskirjassaan (2007, 28) perustavansa identiteetikäsityksensä Stuart Hallin identiteettiteoriaan. Hall onkin tunnetuimpia identiteetin käsitteen määrittelijöitä. Hän käyttää määritelmässään erilaisten subjektien kolmijakoa. Ensimmäinen näistä on valistuksen subjekti, joka perustuu käsitykseen ihmisestä yhtenäisenä, samana pysyvänä yksilönä, jonka identiteetikin säilyy muuttumattomana. Sosiologinen subjektikäsite puolestaan olettaa, että ihminen ei ole autonominen vaan subjektin sisäinen ydin muodostuu suhteessa toisiin. Näin identiteetti syntyy ja muokkautuu minän ja ulkopuolisen yhteiskunnan vuorovaikutuksessa. Nykykäsite postmodernin subjektin identiteetistä syntyy ajatuksesta, että subjektit ja sitä ympäröivät maailmat ovat jatkuvassa liikkeessä. Aiemmin vakaasta subjektista on tulossa pirstoutunut, ja se koostuu yhden sijaan useista identiteeteistä. Nämä identiteetit voivat olla keskenään ristiriitaisia. Postmodernilla subjektilla ei ole kiinteää, pysyvää identiteettiä, vaan identiteetti muovautuu jatkuvasti. Hall toteaa, että täysin yhtenäinen ja johdonmukainen identiteetti on fantasiaa tai itselle lohduksi rakennettu tarina. (Hall 1999, 21–22.) Näen *Paperisusien* henkilöihahmot postmoderneina subjekteina, jotka hakevat erilaisia identiteettejään.

Identiteetti muodostuu sekä fyysisistä, psyykkisistä että sosiaalisista ominaisuuksista. Fyysisesti siihen kuuluvat ruumiin piirteet ja niiden paljastaminen tai kätkeminen vaattein sekä liikkuminen ja asennot. Lisäksi merkityksellisiä ovat esimerkiksi puheessa käytetty kieli ja puheenaiheet sekä harrastukset. Nuoret tarkkailevat paljon itseään ja toisiaan. Kaikkiin ominaisuuksiin liittyy tiettyjä arvostuksia tai asenteita, kuten kulloinkin vallalla oleva kauneuskäsitys. Poikkeaminen yleisesti hyväksytystä ja normaalina pidetystä, esimerkiksi muodinmukaisesta pukeutumisesta, voi vaikuttaa kielteisesti hyväksytyksi tulemiseen. (Rättyä 2003a, 100.) Nuorille on ominaista tarkastella ja vertailla itseään muihin. Rättyä toteaa murrosikään liittyvien nopeiden fyysisten muutosten tekevän identiteetin muuttumisen konkreettiseksi. Kehon muuttumiseen liittyy henkinen muutos, jonka seurauksena nuoren on selvitettävä, kuka hän on. Tämän vuoksi ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden pohtiminen kuuluvat nykynuortenromaanien keskeisiin teemoihin. (Rättyä 2007, 29–30.) Toisaalta Rättyä on todennut aiemmin, että nuortenromaanien henkilöahmot ovat kuitenkin yhä useammin jo sen verran aikuistuneita, ettei näiden fyysisten muutosten käsittely ole heille enää ajankohtaista. (Rättyä 2003a, 100.) Nuortenkirjat siis vaikuttavat keskittyvän enemmän murrosiän henkisten muutosten käsittelyyn, vaikka niiden käynnistäjänä olisikin toiminut kehon kypsyminen. Ruuska mainitsee murrosiän kipeimmäksi ongelmaksi erilaisuuden tunteen. Itsetunto kehittyy vasta vähitellen itsensä hyväksymisen kautta. (Ruuska 2001, 282.) Oman identiteetin muodostaminen ja etsiminen on nuorten henkilöahmojen projekti myös kohdeteoksessani.

Eräs identiteetin osa on kulttuurinen identiteetti, josta Jopi Nyman (2011) kirjoittaa jälkikolonialisiin kulttuuri- ja kirjallisuusteorioihin nojaten. Hänen mukaansa kulttuurisen identiteetin käsite tarkoittaa yleensä jonkin kansallisen, etnisen tai uskonnollisen ryhmän tai alakulttuurin omaa käsitystä itsestään, arvoistaan ja niille perustuvasta toiminnastaan. Se muodostuu ryhmän jäsenten keskeisinä pitämien yhteisten arvojen pohjalta. Kulttuurista identiteettiä tuotetaan identiteettikäsitysten esitysten avulla. Tuottamisen paikkoja ovat esimerkiksi taiteet, media ja yhteiset kulttuuriset käytänteet. Myös nuoriso- ja alakulttuureilla voi olla omia koodistoja ja käytänteitä, joilla merkitään kulttuurista identiteettiä. Kulttuurisen identiteetin käsitteen yhteydessä kulttuuri hahmottuu elämäntavan synonyymiksi. Kulttuurista identiteettiä käytetään erottelun ja poissulkemisen välineenä. Sillä tehdään rajoja oman ryhmän ja siihen kuulumattomien välille. (Nyman 2011, 219–220.) Nymankin nostaa esiin Hallin kolmijakoisen identiteettikäsityksen. Myös hänen mukaansa nykykulttuurin ja -yhteiskunnan ymmärtämisen kannalta keskeisin Hallin subjektikäsityksistä on postmoderni identiteetti. Nyman lainaa Hallia, joka toteaa postmodernille subjektikäsitykselle keskeistä olevan identiteetin fragmentoituminen, jonka seurauksena subjekti koostuu useista, toisilleen vastakkaisistakin identiteeteistä. (Mt., 221–222.)

Paperisusienkin tytöille voidaan nähdä tietty kulttuurinen, alaryhmäkohtainen identiteetti, jonka avulla esimerkiksi kiusaajatyttöjen ryhmä pyrkii erottelemaan kiusaamisen uhrin itsestään. Kulttuurisen identiteetin ohella *Paperisusien* tyttöhenkilöitä määrittää nuori ikä. Rättyä huomauttaa, että nuoruus on kuitenkin identiteettinä toisenlainen kuin esimerkiksi juuri kulttuurisuus, sillä ikäidentiteetit vaihtuvat ja lopulta kaikki elävät läpi kaikkiin elämänvaiheisiin liittyvät ikäidentiteetit. Ne ovat siis nimenomaan vaihtelevia ja pysyviä vain identiteettijatkumon mielessä. Tässä jatkumossa ryhmään kuulumisen ja toiseus vaihtelevat ikävuosien mukaan. Toisenlaisia ovat esimerkiksi etniset, kansalliset tai seksuaaliset identiteetit, joita yksilöllä on useimmiten vain yksi. (Rättyä 2003a, 101; Rättyä 2007, 29–30.)

Trites (2000, 45–47) kirjoittaa identiteettipolitiikasta yhtenä sosiaalista valtaa käyttävänä instituutiona. Identiteettipolitiikka viittaa niihin sosiaalisiin kytköksiin, joita minkä tahansa yhteisön jäsenet muodostavat asemoidakseen ihmiset suhteessa toisiinsa. Esimerkiksi tiettyyn uskontoon tai sosiaaliluokkaan kuuluvat ihmiset käyttäytyvät yleensä omalle kulttuurilleen ominaisella tavalla kiinnittämättä siihen erityistä huomiota. Luokkansa tapoja vastaan kapinoivatkin identifioituvat suhteessa hyljeksimäänsä instituutioon. Identiteettipolitiikka on sosiaalinen konstruktio. Toisin sanottuna sitä määrittää diskurssi eikä biologia. Esimerkiksi rasismia eivät synnytä biologiset tekijät vaan kulttuuriperintö. Identiteettipolitiikkaan kuuluvat myös sosiaalisen sukupuolen (*gender*) kysymykset. Nuortenkirjallisuudessa identiteettipolitiikka on useimmiten merkityksellistä sen kannalta, miten nuoren oma identifiointi asemoi hänet kulttuurinsa sisällä. Se, miten nuori määrittelee itsensä suhteessa rotuun, sukupuoleen ja luokkaan määrää usein hänen pääsynsä valtaan omassa, erityisessä tilanteessaan. Tritesin mukaan lukemattomia nuortenromaanin identiteettipolitiikkaan vaikuttavia koukeroita voi mukaan paljastaa kysymällä, kuka kertomuksessa kontrolloi diskurssia. (Mp.)

Minuudet ovat osa todellisuutta. Näin ollen minuuden eli ihmisen esittäminen on osa representaation ongelmaa eli kysymystä siitä, voiko kirjallisuus välittää todellisuutta. Vastakkain asetuvat jälleen jo edellisessä alaluvussa käsittelemäni mimeettinen ja ei-mimeettinen ajattelutapa, tässä tapauksessa minuuden hyväksyminen tai kieltäminen kirjallisuudessa. Rimmon-Kenanin (1995) mukaan perinteellinen kirjallisuusteoria näkee, että kieli ja kirjallisuus voivat representoida todellisuutta. Tällöin sanoilla ymmärretään olevan viittauskohde kielenulkoisessa todellisuudessa. Kuitenkin kielen kyky ylittää maailmaan on myös kyseenalaistettu. Ei-mimeettiset lähestymistavat tarjoavat representaation ongelmaan omia ratkaisujaan: kieli ja kirjallisuus nähdään todellisuuden luomisena, ei uudelleen luomisena. Toisin sanoen presentaatio korvaa representaation. (Mt., 13–16, 18.) Todellisuus määrittyy poissaolon kautta. Perinteellisesti side tarinan kertomisen ja minuuden

välillä on hyväksytty. Tämän näkemyksen haastaja on käsitys kerronnasta pelkästään kielen eli ruumiittoman ja minättömän merkitsimien ketjun purkautumisesta. Rimmon-Kenan itse ei halua ratkaista presentaation ja minuuden mahdollisuuden ongelmaa. (Mt., 26, 28, 31.) Oman tutkielmani mimeettisyyden astetta olen pohtinut jo edellisessä alaluvussa. Identiteettiä ja henkilöahmoja analysoidessani en kiistä minuuden mahdollisuutta kirjallisuudessa, vaan tarkastelen Rimmon-Kenankin mainitsemaa fiktiivistä todellisuutta, ”joka joko jäljittelee alkuperäistä tai tarjotaan sen korvikkeeksi” (mt., 26).

Useissa yhteyksissä nousee esiin vallankäyttö ja valtasuhteet nuortenkirjoissa. ”Identiteetit muotoutuvat suhteessa ympäröivään sosiaaliseen yhteisöön ja sen valtarakenteisiin”, kirjoittaa Rättyä (2007, 28). Siteeraus tiivistää, miksi valta liittyy nimenomaan nuortenkirjoille keskeiseen identiteetin etsinnän aihepiiriin. Myös McCallum (1999, 256) toteaa identiteetin muotoutuvan dialogissa toisen, yhteiskunnan ja kielen kanssa. Rättyän mukaan yhteisön valtarakenteet ovat tärkeitä peilauspintoja identiteettiään pohtiville nuorille. Auktoriteettien vastustaminen kuuluu itsenäistymiseen – ne käyttävät nuoreen valtaa, kunnes hän on täysi-ikäinen. (Rättyä 2007, 28–29.) Juuri nuorten aseman ja nuorisokulttuurin arvoihin ja auktoriteetteihin perustuvien lähtökohtien vuoksi valta on nuortenkirjallisuudessa tavallinen teema. Esitin alaluvussa 1.2 Tritesin (2000, x) väitteen, jonka mukaan valta on nuortenkirjallisuudessa keskeisempää kuin kasvu, koska kasvu edellyttää nuorelta henkilöahmolta vallan eri tasojen ymmärtämistä ja hyväksymistä. Rättyä tahtoo muotoilla Tritesin esittämän toisin: ”Valtasuhteet ja auktoriteetit kuuluvat osana socialisaatioon, joka puolestaan on osa kasvua ja identiteettityötä” (Rättyä 2007, 98). Näin valtakysymys yhdistyy suoraan identiteettiin. Nuoren henkilöahmon identiteetin kehittymisen ja muotoutumisen kannalta on olennaista, että hän oppii havaitsemaan ympäröivät valtasuhteet ja toimimaan niissä. Toisaalta valtakysymykset nousevat esiin myös koulukiusaamistutkimuksissa: totesin jo edellä Salmivallia lainaten kiusaamisessa olevan kysymys juuri voimasuhteiden epätasapainosta.

Trites esittelee lukuisten tunnettujen kirjoittajien valtateorioita. Mukana on esimerkiksi Michel Foucault'n, Judith Butlerin, Jacques Lacanin ja Marilyn Frenchin ajatuksia. Näistä valtateorioista Trites kokoaa yhdistellen nuortenkirjallisuuteen sopivan vallan määritelmän. Sen mukaan nuoret henkilöahmot ovat olemassa ikuisessa voimasuhteessa, jonka taustalla ovat ne instituutiot, jotka muodostavat sen sosiaalisen kudoksen, joka taas muodostaa heidät. Koska heidät määritellään ikuisten vallan voimien puitteissa, valta toteuttaa heidän olemassaolonsa. Siis se sosiaalinen valta, joka muodostaa heidät, myös antaa heille vallan, josta he luovat oman subjektiivisuuden tuntonsa. Toimivina subjekteina he ottavat vastuun omasta asemastaan yhteiskunnassa eli siitä, käyttävätkö he voimaansa valtuuttaakseen itsensä vai alistaakseen toisia. Valta on voima, joka toimii subjektin

sisällä ja yllä nuortenkirjallisuudessa. Teini-ikäiset sekä alistetaan että vapautetaan omalla vallallaan ja niillä sosiaalisten voimien valloilla, jotka ympäröivät heitä näissä kirjoissa. Suuri osa lajista on siten omistettu sille, miten mahdollisesti kontrolloimattomat nuoret voivat oppia olemaan olemassa institutionaalisten rakenteiden sisällä. (Trites 2000, 7.) Kuten arvata saattaa, eri teorioita yhdistelemällä saadaan aikaan melko mutkikkaan kuuloinen kokonaisuus. Hieman tiivistäen sen voisi esittää yksinkertaisemmassa muodossa seuraavasti: Nuoret henkilöhahmot muodostuvat erilaisten valtasuhteiden sisällä. Valtasuhteet sekä luovat heidät että antavat heille valtaa toimivina, itsestään määräävinä subjekteina. Näin ollen nuortenkirjoissa nuoriin vaikuttaa sekä heillä oleva valta että heihin kohdistuva ympäröivien sosiaalisten instituutioiden valta. Tärkeintä on, että nuori oppii lopulta asettumaan omalle paikalleen institutionaalisissa rakenteissa.

Antti Immosen huomauttaa, etteivät lasten- ja nuortenkirjallisuuden ideologiset ja filosofiset kysymyksenasettelut juurikaan poikkea aikuisten kirjallisuudesta, vaikka käsittelytapa saattaa olla hieman yksinkertaisempi. Perusongelmia ovat kaikessa kirjallisuudessa kysymykset minuudesta, maailman olemuksesta, hyvästä ja pahasta sekä olemassa olon ihmeellisyydestä. (Immonen 2001, 326–328.) Hyvän ja pahan perusongelmaan kytkeytyy myös tutkielmani aihe: koulukiusaaminen. Olen nyt esiteltyt olennaisimmat tutkielmassani vaikuttavat teorialähteet ja määritellyt keskeisimmät käsitteet. Seuraavaksi siirryn analysoimaan *Paperisusien* henkilöhahmoja ja koulukiusaamista yhteisöllisenä ilmiönä.

3 TYTÖT KOULUKIUSAAMASSA

Kyky oppia hankkimaan ystäviä ja selviytymään kiusaajien kanssa on osa kasvamista, koska vieraat eivät aina toimi kuten oma perhe, kirjoittaa Walter Hogan (2005, 23). Näin ajatellen kiusaamisen kohtaaminen on luonnollinen vastus varttumisessa. Koulukiusaaminen ei kuitenkaan aina ole kiinni uhrin ystäväystymiskyvyistä, vaan ilmiössä on toinenkin osapuoli: koulukiusaaja. Koulukiusaamisen osapuolia saatetaan ajatella stereotyyppisesti. Kiusattuja pidetään kiltteinä, tunnollisina, hiljaisina ja arkoina tai joltain ominaisuudeltaan muista poikkeavina. Kiusaajat puolestaan mielletään ilkeiksi, myötätunnottomiksi ja ongelmaisiksi nuoriksi. Usein myös kysytään, miksi jotakuta kiusataan. Vähintään yhtä tärkeää on miettiä, miksi joku kiusaa. Tutkin tässä luvussa *Paperisusien* tyttöjä koulukiusaamassa. Aloitan tarkastelemalla tyttöjen välisiä konflikteja ja sitä, millaisia ilmenemismuotoja koulukiusaaminen saa kohdeteoksessani. Vertaan niitä tosielämän tyttöjen koulukiusaamistapoihin. Toisessa alaluvussa analysoin koulukiusaajia henkilöhahmoina. Kolmannessa alaluvussa yhdistän nämä henkilöhahmot kiusaajien ryhmäksi ja yhteisöksi, jossa kiusaaminen tapahtuu. Tarkoitukseni on selvittää, miten tytöt kiusaavat, millaisia kiusaavat tytöt ovat ja millaisessa ryhmässä ja yhteisössä he toimivat.

3.1 Tyttöjen väliset konfliktit

Paperisusissa tapahtumat rakentuvat tyttöjen keskinäisen koulukiusaamisen ympärille. Vaikka sivuhenkilöinä esiintyy myös kiusaavia poikia, tärkeimpiä ovat tyttöjen välit toistensa kanssa. Tämän vuoksi on syytä selvittää, miten juuri tytöt kiusaavat. Kiusaamistapojen taustalla vaikuttavat tyttöjen väliset ristiriidat ja tavat ilmaista aggressiota. Näitä tyttöjen keskinäisiä konfliktitilanteita ja niiden taustoja selvitän tässä alaluvussa.

Paperisusien kiusaamisjuonta voidaan jäsentää Nikolajevan esittämien lastenkirjojen erilaisten konfliktityyppien avulla. Näitä juonen lähtökohtina ja perustana toimivia konflikteja ovat henkilö-vastaan-luonto (*person-against-nature*), henkilö-vastaan-henkilö (*person-against-person*), henkilö-vastaan-yhteiskunta (*person-against-society*) sekä henkilö-vastaan-itse (*person-against-self*). Henkilö-vastaan-luonto-konfliktissa henkilöhahmo joutuu kamppailemaan luonnonvoimia vastaan pysyäkseen hengissä ja on yleensä eristyksissä muista ihmisistä. (Nikolajeva 2002, 162–163). Sitä olennaisempia *Paperisusien* kannalta ovat kolme muuta konfliktia. Nikolajevan mukaan henkilöiden välinen konflikti, henkilö-vastaan-henkilö, on lastenkirjallisuudessa yleisin. Siinä päähenkilö kohtaa vastustajan jonkinlaisessa kamppailussa. Tämä juonityyppi sisältää ulkoista

luonnehdintaa, jossa henkilöhahmot määrittyvät tekojensa ja reaktioidensa kautta. Henkilön ja yhteiskunnan välisessä konfliktissa, henkilö-vastaan-yhteiskunta, henkilöhahmo kohtaa sosiaaliset konventiot, jotka estävät häntä saavuttamasta päämääräänsä tai pakottavat hänet tekemään moraalisen valinnan. Myös tämä konflikti perustuu ulkoiselle luonnehdinnalle. Henkilön sisäisessä konfliktissa, henkilö-vastaan-itse, kuvataan henkilöhahmon sisäistä kamppailua. Olennaista on sisäinen representaatio. Useimmissa kirjoissa yhdistellään erilaisia konflikteja. (Mp.)

Paperisusissakin on useita erilaisia konflikteja. Henkilöiden väliseksi konfliktiksi voidaan lukea esimerkiksi Iran edustaman kiusaajaporukan ja kiusatun Sallan välinen suhde. Toisaalta kiusaamistilanne on myös henkilön ja yhteiskunnan tai yhteisön välinen konflikti, jossa Salla ja muut kiusatut eivät tule hyväksytyiksi yhteisön jäseniksi ja joutuvat kamppailemaan korjatakseen tilanteen. Myös Tuuli kokee konfliktin kiusaajaporukansa kanssa ja joutuu tekemään juuri mainitun moraalisen valinnan. Kaikki *Paperisusien* sisäiset fokalisoijat eli Salla, Tuuli, Otso ja Virva käyvät myös sisäisiä taistoja itseään vastaan. Sallan ongelma on epäkelvöllisuuden tunne, Tuuli on suosituimmuudenhalun ja kiusaamisen aiheuttaman syyllisyyden ristipaineessa ja Otso syyttää itseään huonosta vanhemmuudesta. Virva kamppailee homoseksuaalisten tunteidensa kanssa. Nämä konfliktit jäsentävät *Paperisusien* juonta ja toimivat siten selventävänä aloituksena tutkielmani varsinaisille käsittelyluvuille.

Koulukiusaaminen saa *Paperisusissa* monia muotoja. Näkyvin niistä on samalla näkymättömin: Salla ja muut kiusatut eristetään toisista nuorista omaan yksinäisyyteensä välituntisin ja ryhmätöissä. Kun Salla menee toisessa luvussa romaanissa ensimmäisen kerran kouluun, poissulkeminen tehdään näkyväksi. Luokkakaveri sulkee luokan oven Sallan edestä, minkä seurauksena Salla saa rehtorilta moitteet myöhästymisestä. Onnistunut Sallan ja rehtorin huijaaminen saa luokan villiintymään. Sallan erillisuus ryhmästä tehdään lukijalle selväksi heti tässä kohtauksessa: ”Kaikki muut nauroivat paitsi hän itse. Hän oli kuin se katsomon totinen, joka vain vääntelehti tuolillaan, koska ei ymmärtänyt” (*PS*, 10–11). Salla eristetään myös ryhmätöiden aikana. Opettaja painostaa Sallaa pyrkimään kiusaajatyttöjen ryhmään, joka osoittaa lähestyvän Sallan ulkopuolisuuden asennoilla, ilmeillä ja lopulta suoralla sanallisella torjunnalla:

Tuuliviirin ja Kauhukakaran selät olivat jo murautuneet yhteen. (*PS*, 21.)

Pomo väänteli naamaansa. Se muistutti surkeaa harrastelijanäyttelijää, jolla oli rooli kärsimysnäytelmässä. [- -] Äkkiä Kauhukakara pyörähti ympäri. — Jos sie olisit yhtään viisas, sie tajuaisit jo, ettei sua kaivata tänne! (*PS*, 22.)

Muutkaan luokan ryhmät eivät tarjoudu ottamaan häntä mukaan, joten Sallalle ei jää muuta vaihtoehtoa kuin perääntyä ja lukea ryhmätyön vuoropuhelua itsekseen (PS, 22).

Kiusaamistapana käytetään myös nolaamista. Molemmissa edellisissä tapauksissa nolaaminen toimii hylkimisen tehostajana. Ensimmäisessä tilanteessa Salla joutuu kiusalliseen tilanteeseen rehtorin edessä. Ryhmätyötilanne puolestaan korostaa Sallan hyljeksintää ja erilaisuuden tunnetta, sillä tavanomainen oppituntitilanne sallisi hänen tuntea itsekseen yhdeksi muiden joukossa:

Ilman ryhmätöitä kaikki olivat vielä jonoissaan, siisteissä ja suorissa. Salla oli vain yksi muiden joukossa. Sitten hiljaisuus repesi meteliksi. Tasaiset pulpettijonot pirstoutuivat. Hetkessä Sallan ympärille oli pyyhkiytynyt tyhjä kehä. (PS, 20.)

Lisäksi Sallaa koetetaan nolata kiusallisilla kysymyksillä. Esimerkiksi Kauhukakara tiedustelee oppilasjoukon keskellä, mitä Sallan poikaystävälle kuuluu (PS, 18). Kysymys vaikuttaa ensin oudolta, koska Sallalla ei ole poikaystävää. Kyseessä on kuitenkin iva, jonka tarkoituksena on osoittaa, ettei Sallan kaltaisella tytöllä voisi kiusaajien mielestä mitenkään ollakaan poikaystävää. Tämän ivan tajuaa myös Salla: ”Kukaan ei voinut kuvitellakaan, että hänellä olisi poikaystävä. Koko ajatus oli mahdoton, naurettava” (PS, 19).

Osa nolaamista on myös haukkuminen ja vähättely. Sitä esitetään *Paperisusissa* erityisesti Sallan ja kiusaajaporukan osallistuessa kotitaloustunnille. Siellä kiusaajat komentelevat ja moittivat Sallaa:

– Tumpelo! Sulta [Sallalta] tipahti pala taikinaa lattialle! Pomo kiekui. (PS, 106.)

– Sie [Salla] vaan saastuttaisit kaiken niin, ettei me voitas enää syödä, Kauhukakara innostui. (PS, 108.)

Kiusaajien moitteet ovat perättömiä ja liioiteltuja. Kömpelyys on vielä mahdollinen ominaisuus, mutta Sallan saastuttava vaikutus ruokaan on täysin vailla perusteita, mikä korostaa kiusaamisen ja poikkeavaksi leimaamisen mielivaltaisuutta. Samassa kotitaloustunnin kuvauksessa esitetään symbolinen korvapuustien eristäminen. Kauhukakara asettelee osan leivotuista korvapuusteista erilleen uunipellille paistoa odottamaan. Ne on tarkoitettu Sallalle, joka tunnistaa pienen empimisen jälkeen eleen: ”Oma ghetto korvapuusteille!” (PS, 108). Pullien paistamisen jälkeen niitä asetetaan syömään pöydän ääreen. Pomo, Miljoonakala ja Kauhukakara – Tuuliviiri ei ole paikalla – istuvat tiiviisti pöydän toisessa päässä jättäen Sallaa ympäröivät tuolit tyhjiksi. (PS, 109.) Tyhjä tila eristää niin Sallan kuin korvapuustitkin toisista.

Myös nimittely on *Paperisusien* koulukiusaamisessa yleistä. Sallan herjausnimi, Yökkönen, tuodaan esiin toisessa luvussa, jossa Salla siis jätetään tahallisesti koputtelemaan luokan oveen. Yökkönen on vakituksessa käytössä oleva, Sallalle hyvin tuttu haukkumanimi:

Yökkönen. Yöperhonen hän oli, kimalsi vain öisin: piirtäessään. Mutta jo aamusta, koulussa, hän lakastui yökköseksi. Ja aina kun hän kuuli tuon nimen, hän sävähti kuin hänet olisi kastettu ensimmäistä kertaa. Nimeen ei koskaan tottunut. (PS, 11.)

Yökkösen lisäksi Sallaa nimitetään pösilöksi (PS, 11) ja tumpeloksi (PS, 106). Lisäksi Sallaa haukutaan rättikaksoseksi ja syytetään matkimisesta (PS, 54–55), kun hän ostaa vahingossa samantapaisen paidan kuin Tuulilla on. Iralta Salla saa kuulla myös olevansa ”niin poikkeava, ettei kukaan voi sietää sua” (PS, 151). Sallan herjausta päästään Tuulin fokalisoimana kuulemaan jopa silloin, kun Tuuli ja Ira ovat kaksin Iran kotona. Tuolloin tytöt haukkuvat Sallan polkupyörää ja Sallaa ”oudoksi tyypiksi” (PS, 52). Tässä Sallasta juoruamista käytetään toisentamisen keinona. Saarikoski ehdottaa tyttöjen huoran mainetta koskevassa tutkimuksessaan yhdeksi kiusaamisen keinoksi juuri juorua, jolla luodaan ja ylläpidetään huonoa mainetta. Saarikoski huomauttaa, että juoru ei ole aina merkitykseltään negatiivinen. Juoruaminen voi kuitenkin muuttua niin sanotuksi mustamaalaamiseksi, jonka tarkoitus ei ole arvioida tai huomioida poissaolevaa henkilöä, josta puhutaan, vaan ainoastaan ”toisenta hänet puhujista”. (Saarikoski 2001, 84–85.) Edellisessä lainauksessa *Paperisusista* tehdään juuri tätä: Sallasta kielteiseen sävyyn puhuminen ei ole tarkoitettu kuulluksi loukkaukseksi, vaan sen tarkoitus on vahvistaa kiusaajien keskinäistä yhteyden tunnetta ja korostaa eroa Sallaan.

Paperisusissa henkilöihahmojen nimet ovat merkityksellisiä. Nimenä Salla on melko tavanomainen, mutta Aletta ja Virva erikoisen kuuloisia. Salla ja Virva voisivat viitata pohjoiseen eli romaanin tapahtumaympäristöön – Salla-tunturiin ja myyttisiin virvatuliin. Aletta puolestaan on hyvin harvinainen nimi, jonka kantajasta välittyy eksoottinen kuva. Aletan isä Otso on vanhemmista ainoa, joka saa etunimen. Otsoa on usein käytetty lempinimenä karhulle. Isän nimeäminen Otsoksi korostaa häntä karhumaisena perheensä suojelijana. Nimet ovatkin sekä Rimmon-Kenanin (1991 [1983], 88–89) että Nikolajevan mukaan epäsuoran luonnehdinnan keinoja. Nikolajeva (2002, 268) toteaa, että erisnimillä voi olla useita funktioita ja ne voivat muuttaa käsityksiä henkilöihahmoista.

Erityisen tärkeitä ovat kuitenkin Sallan tekemät uudelleennimeämiset. Jo pelkästään Salla uudelleennimeäjänä on kiinnostava ratkaisu, jossa nimitelystä tulee vastanimeäjä. Ira, Tuuli, Mia ja Kaisa ovat melko tavallisia suomalaisia tytönnimiä. Sen sijaan Sallan heille antamat lempinimet

Pomo, Tuuliviiri, Miljoonakala ja Kauhukakara ovat ennemminkin kuvaavia määritteitä. Sallan selitykset nimille kerrotaan lähes romaanin alussa:

Kauhukakara sopi Kaisalle, koska se oli niin lapsellinen. Miljoonakalalla oli oma akvaario. Tuuliviiri taas saattoi muuttaa mieltään suunnilleen kerran minuutissa.

Ira oli jengin pomo. (PS, 14.)

Kokonaisuutta tarkasteltaessa nimet saavat laajempia merkityksiä. Kauhukakara viittaa lapsellisuuden lisäksi myös pahantekoon, tässä tapauksessa kiusaamiseen. Miljoonakala taas kuvaa Miaa, joka ei saa omia luonteenpiirteitä vaan hukkuu joukkoon. Tuuliviirin mielenmuutokset ovat puolestaan juonen kannalta merkityksellisiä, ja niitä kuvataankin tarinan edetessä useaan kertaan. Käsittelen koulukiusaavia henkilöihahmoja tarkemmin seuraavassa alaluvussa (3.2). Salla antaa myös vielä etunimeltä tuntemattomilta koulukiusatuille lempinimet: Kivityttö ja Taskutyttö. Nämä nimet perustuvat johonkin henkilössä näkyvään piirteeseen, kivikoruun kaulassa tai taskujen loputtomaan tutkiskeluun. Loppuliite -tyttö pehmentää kuvaa henkilöistä ja tekee heistä vaarattomia. Sallan oma haukkumanimi, Yökkönen, kääntyy sivulla 41 lainaamassani katkelmassa hänen mielessään kimaltavaksi yöperhoseksi, joka latistuu päivän valossa. Toisaalta Yökkönen on onomatopoeettinen viittaus yökkäämiseen eli oksentamiseen ja pahoinvointiin. Sen kautta kiusaajat tuovat esiin, kuinka kuvottavana he Sallaa pitävät. Haukkumanimen alkuperänä lienee alkukirjaimen ja loppuliitteen perusteella Sallan sukunimi, Ylinen.

Koulukiusaamiseen kuuluu aggressiivisuutta, jota voi toteuttaa erilaisin keinoin, joista kirjoittaa Salmivalli. Aggressiivisuutta on tapana jaotella suoraan ja epäsuoraan. Suoraa aggressiota on kohteen suora vahingoittaminen fyysisesti, esimerkiksi lyömällä tai tönimällä, tai sanallisesti, kuten nimittelemällä ja pilkkaamalla. Epäsuora aggressio tapahtuu piilossa. Se ilmenee usein sosiaalisena manipulaationa, jonka tarkoituksena on saada esimerkiksi toiset ryhmän jäsenet suhtautumaan kielteisesti uhriin. Sekä aikuisten että jopa uhrin itsensä voi olla vaikeaa havaita epäsuoraa aggressiota. Suoran aggression tapaan sen tarkoitus on kuitenkin aiheuttaa vahinkoa uhrille. Epäsuoran ja suoran aggression lisäksi puhutaan myös relationaalisesta aggressiosta, jolla pyritään nimenomaan vahingoittamaan ihmissuhteita joko suoraan tai epäsuoraan keinoin. (Salmivalli 2005, 65.) Edellä esittämäni *Paperisusien* koulukiusaamistavat – eristäminen, nolaaminen, vähättely ja nimittely – edustavat siis suoraa aggressiota. Ainoa tyttöjen käyttämä epäsuoran aggression keino on Saarikosken termein toisentaminen, jonka tapahtuessa kiusattu ei ole läsnä. *Paperisusien* tytöt ovat kuitenkin myös manipulatiivisia. Selvin esimerkki manipuloinnista on Tuulin ja Sallan välinen ystävyysjakso, joka paljastuu vain Tuulin suunnitelmaksi päästä takaisin kiusaajatyttöjen

porukkaan. Manipulointia harjoittaa myös Ira, joka pyrkii ohjailemaan ryhmäänsä kuuluvien tyttöjen käyttäytymistä. Käsittelen tyttöjen keskinäisiä suhteita tarkemmin tämän käsittelyluvun kahdessa seuraavassa alaluvussa.

Tyttöjen ja poikien aggressiivisuus ja tavat kiusata eroavat tutkimusten mukaan jossain määrin toisistaan. Suorat, joko fyysiset tai verbaaliset strategiat ovat tyypillisiä pojille ja miehille. Naiset ja tytöt käyttävät tavallisesti manipulatiivisen, epäsuoran aggression keinoja. Salmivallin tutkimustulosten mukaan epäsuora kiusaaminen on tavanomaisinta silloin, kun uhrina on tyttö. Poikaan suunnattu kiusaaminen on yleensä suurempaa, kuten tönimistä, potkimista ja tavaroiden viemistä. Molempien sukupuolten yleisin kiusaamistapa on kuitenkin nimittely ja haukkuminen. (Salmivalli 1998, 35–37.) *Paperisusien* tytöt toteuttavat siis lähinnä sukupuolineutraalia kiusaamistapaa. Kuitenkin on huomioitava, että esille tulleet kiusaamisen tavat eivät kajoa uhuriin fyysisesti. *Paperisusien* tytöt ovat siis suoraan mutta ei-fyysisesti aggressiivisia, mikä erottaa heidät kiusaajina pojista vertailussa sosiaalipsykologiseen tutkimukseen.

Salmivalli toteaa, että tyttöjen ja poikien erilaisia kiusaamistapoja on selitetty useilla tavoilla. Yhden selityksen mukaan tytöt kiusaavat epäsuorasti, koska he ovat sosiaalisesti älykkäämpiä kuin pojat. Sosiaalinen älykkyys ilmenee esimerkiksi kykyinä vaikuttaa toisiin hienovaraisesti. Se mahdollistaa sekä myönteiset vuorovaikutussuhteet että kielteiset päämäärät, kuten manipuloimisen. Sosiaalinen älykkyys on yhteydessä epäsuoraan aggressioon. Sen sijaan fyysistä aggressiota käyttävät ne, joilla on vain vähän sosiaalista älykkyyttä. (Salmivalli 1998, 39–43.) Tutkimustulokset eivät Saarikosken mukaan tue tällaista yksinkertaistusta. Hän pitää kuitenkin kiinnostavana sille annettuja kansaomaisia tulkintoja, joiden mukaan naisten harjoittama niin kutsuttu selkään puukottaminen on halveksittavaa, kun taas suora tappelu on jollain tapaa rehtiä. Naistutkijat ovat esittäneet myös Salmivallin selitystä vastaavia käänteisiä tulkintoja, joiden mukaan epäsuora väkivalta – juonittelu, manipulointi ja pelaaminen – edellyttää tekijältä sosiaalista kyvykkyyttä. Tällöin naiset nähdään vastoin yleistä tapaa miehiä parempina ja kehittyneempinä. (Saarikoski 2006, 48–49.)

Toinen selitys sukupuolten välisiin eroihin piilee Salmivallin mukaan siinä, että tyttöjen ja poikien vertaisryhmät eroavat laadullisesti toisistaan. Sekaryhmiä muodostuu vasta nuoruusiässä. Tätä ennen tytöt muodostavat keskenään pareja tai ryhmiä, joissa syntyy keskustelevia, emotionaalisesti läheisiä suhteita. Usein tytöillä on erityisen läheinen, jopa myöhempään parisuhteeseen verrattavissa oleva suhde parhaan ystävän kanssa. Tyttöjen suhteiden läheisyyden vuoksi luottamuksen pettäminen satuttaa toista enemmän ja epäsuorat kiusaamisstrategiat ovat toimivia.

(Salmivalli, 39–43.) Edellä esitettyä Salmivallin ajatusta tukee Tarja Tolosen (2001, 228) havainto. Tolosen mukaan tyttöjen riitaa saatetaan tehostaa kertomalla toisesta loukkaavia tarinoita. Salaisuuksien jakaminen ystävyysuhteissa on riski, koska välirikon tullen salaisuudet saatetaan kertoa eteenpäin. Luottamus onkin siksi ystävyudessa avainasemassa. Kolmas ja Salmivallin mielestä edellisiä ilmeisempi syy aggressiivisuuden eroavaisuuksiin on se, että tyttöjen avoin aggressiivisuus ei ole kulttuurissamme hyväksyttyä. Poikien aggressiivisuutta saatetaan sen sijaan joissain yhteyksissä jopa ihailla. (Salmivalli 1998, 44.) Suhtautumisessa tyttöjen väkivaltaisuuteen on kuitenkin 1990-luvulta alkaen tapahtunut muutos, ja siitä on alettu keskustella enemmän, kuten totesin Kurikkaa (2002, 206–207) lainaten alaluvussa 1.2. *Paperisusien* tyttöjen suuremmat kiusaamisstrategiat viestivät tästä muutoksesta. Salmivallin mukaan kiusaaminen saattaa myös merkitä tytöille erilaisia asioita kuin pojille, joille kiusaaminen tarkoittaa valtaa, dominointia ja itsekorostusta. Tytöt saattavat pyrkiä ennemminkin järjestelemään sosiaalisia vuorovaikutussuhteitaan. (Mt., 78.) Salmivallin päätelmää on syytä täydentää huomauttamalla, että myös sosiaalisten suhteiden hallitseminen on vallankäyttöä ja juuri dominointia.

Sallan koulukiusaaminen saa tarinan edetessä pahenevia muotoja. Se tulee koulusta aivan hänen kotiovelleen saakka, kun Tuuli ja Ira tuovat ulkorappusille koiran jätökset (*PS*, 148). Näin tuodaan esiin, ettei koulukiusaaminen rajoitu vain koulupäiviin. Se koskettaa kiusatun elämää laajemminkin. Poissa koulusta ollaan myös silloin, kun Salla on kaupungilla postittamassa kutsukortteja uudenvuodenjuhliinsa ja tapaa päihtyneen Iran, joka huutaa haukkumiaan ja heittää häntä pullolla:

– Toi on Yökkönen! Pomo karjui ja huitaisi niin, että oli kompastua jalkoihinsa. Koko sakki pysähtyi killittämään häntä [Sallaa] kuin jääveistosta.

Pomo oli juovuksissa. [- -]

Äkkiä Pomon käsi oli jo repussa ja pullo sinkoutui Sallaa kohti. (*PS*, 151–152.)

Sallan väistäessä pulloa uusia ystäviä symboloivat kutsukortit leviävät maahan. Uhkaava kohtaaminen päättyy, kun paikalle ajaa poliisiauto, joka vie juopuneen Iran mukanaan. (*PS*, 151–152.) Edellä kuvatut kaksi kiusaamiskohtausta ovat *Paperisusien* voimakkaimpia ja sijoittuvat sen loppupuolelle. Kohtausten voimakkuus syntyy siitä, että liikutaan todella koulumaailman ulkopuolella. Koulukiusaaminen alkaa vaikuttaa myös yksityisen alueella yhä selvemmin. Lisäksi kiusaamiseen tulee mukaan fyysisiä, konkreettisia ja uhkaavia esineitä ja tekoja: koiran jätökset ja heitetty pullo. Kiusaaminen tuodaan sekä aiempaa yksityisemmille että julkisemmille paikoille, toisaalta Sallan kotiin ja äidin silmien alle, toisaalta keskelle kaupunkia, vieraiden ihmisten eteen. Kaupunkikohtauksessa kiusaaminen myös yltyy aggressiivisimmilleen Iran humalatilan myötä. Tarinan kannalta kiusaamisen paheneminen ennen loppuratkaisua luo draaman kaarta.

Paperisusien muiden kiusattujen kiusaamiskokemuksista saadaan vähemmän tietoa kuin Sallasta. Tämä johtuu kerronnan näkökulman lisäksi siitä, että koulukiusatuilla ei ole tapana keskustella kokemuksistaan, jolloin esimerkiksi suurimman osan kerronnasta fokalisovalla Sallalla ei ole tietoa niistä. Aletta on Sallan tapaan yksinäinen. Kavereiden puuttumisen on huomannut myös hänen isänsä (PS, 67). Aletan kiusaaminen on kuitenkin mahdollisesti toisentyypistä kuin Sallan. Kiusaajina esiintyy poikia, ja yksi heistä muistelee kiusaamistilannetta kuvaten sen vitsiksi:

– Ihan tavallista tsoukkia meillä vaan oli, joku pojista oli aloittanut muistelmansa. – Aletan matikankirja katosi. Sitten se löytyi jostain kumman syystä vessanpöntöstä. (PS, 84.)

Tavaroihin kajoaminen tekee kiusaamisesta fyysistä ja suoraa eli pojille tyyppillistä. Lisämerkityksen juuri matematiikan kirjan pahoinpitelylle antaa aiemmin esitetty Sallan muistelu Aletan hämmästyttävän nopeasti ratkomista matematiikan kotiläksyistä, millä viitataan matemaattiseen lahjakkuuteen ja kiinnostuneisuuteen (PS, 60). Aletan kiusaaminen kuitenkin katkeaa merkillisesti, kun hänen isänsä saa julkisuutta keksittyään uuden virustorjuntaohjelman. Seurauksena Aletan luokan pojat alkavat kunnioittaa häntä ja jopa kysellä kuulumisia. Oikealta näin saavutettu ystävyys ei kuitenkaan Aletasta tunnu. (PS, 143.) Aletan kiusaamisen päättymiseen johtava tapahtumasarja tuntuu epäuskottavalta. Epäsuositun, kiusatun oppilaan vanhemman esiintymisen televisiossa olettaisi pikemminkin provosoivan kiusaajia jatkamaan.

Samoin kuin Salla ja Aletta, myös Kivityttö eli Virva eristetään Sallan havainnon mukaan toisista: ”Lähellä olleet kavahtivat kauemmas. Kivitytön ympärille jäi tyhjä kehä, jonka rajaviivan olisi voinut piirtää hiekkaan” (PS, 119). Toisin kuin Aletta, Virva fokalisoi osan tarinasta, minkä ansiosta hänen kohtaamastaan kiusaamisesta saadaan muutakin tietoa kuin Sallan havainnot. Virvaa kiusataan erityisesti nimittelemällä lepakoksi eli lesboksi. Lisäksi kerrotaan, että tytöt ovat kirjoitelleet wc:n seinään samanlaisia solvauksia kuin pojat huutavat kasvotusten. (PS, 128–129.) Homottelu ja huorittelu on yleistä nuorten keskuudessa, ja sitä voidaan pitää yhtenä väkivallan ja koulukiusaamisen muotona (Heikkilä-Halttunen 2003, 79). Nikolajeva (2002, 219) toteaa, että wc (*bathroom*) on usein käytetty koulukiusaamiskuvauksen tapahtumapaikka, vaikka sitä muutoin kuvataan hyvin harvoin. *Paperisusien* koulun wc:ssä kiusaaminen tapahtuu seinään kirjoitettujen viestien välityksellä, dramaattisempaa kohtausta kuten elokuvista tuttua pään työntämistä pönttöön ei nähdä. Tässä *Paperisudet* poikkeaa Johanna Nilssonin kiusaamiskuvauksesta. *Älä usko, älä toivo, älä rakasta* menee koulukiusaamisen raakuudessa *Paperisusia* pidemmälle. Siitä löytyy myös kohta, jossa yläastevierailulla uuden tempun oppineet luokan pojat upottavat kiusatun tytön pään vessanpönttöön, jonne ovat ensin virtsanneet (ÄÄÄ, 273–274).

Paperisusissa tytöt ovat aggressiivisia hyvin samankaltaisesti kuin todellisuudessaakin sikäli, että heidän kiusaamiseensa ei kuulu varsinainen fyysinen kajoaminen uhriin. He hyljeksivät tiettyjä ryhmän jäseniä ja puhuvat näistä pahaa. Lisäksi he nimittelevät ja haukkuvat sekä pyrkivät manipuloimaan toisiaan. Tyttöjen koulukiusaaminen ei kuitenkaan ole luonteeltaan vain epäsuoraa, piilossa tapahtuvaa kiusaamista, vaan se hyödyntää myös suoran aggression keinoja. Fyysisimmilleen se yltyy koiran jätösten ja pullon heittämisen kohdalla. Tämä monipuolistaa kiusaamiskuvausta ja nostaa esiin tyttöjen aggressiivisuuden tavalla, joka tullut yleisemmäksi vasta 1990-luvulta lähtien. Seuraavassa alaluvussa selvitän, millaisia nämä koulukiusaavat tyttöhämmöt ovat.

3.2 Koulukiusaavat henkilöhämmöt

Seuraavaksi analysoin tarkemmin *Paperisusien* koulukiusaavia henkilöhämmoja. *Paperisudet* ei keskity pelkästään uhrin näkökulmaan, vaan myös koulukiusaajat ovat tärkeässä osassa. Perehtyminen koulukiusaaviin henkilöhämmöihin voi vastata kysymyksiin siitä, miksi joku kiusaa ja millaisia kiusaajat ovat. Tarkastelen myös koulukiusaajien kompleksisuutta ja rakentumista henkilöhämmöinä.

Tyttökuvaukselle perinteinen kaikinpuolinen ihanteellisuus elää yhä suomalaisessa nuortenkirjallisuudessa, mutta ihannetyttöjen rinnalla tavataan myös jämäkempiä tyttöhämmoja (Heikkilä-Halttunen 2001, 223–225). Sukupuolta stereotyyppisesti esittäviä hämmoja ovat ihannepoika ja ihannetyttö. Sukupuolistereotyyppiointi merkitsee, että tytöt ja pojat käyttäytyvät kirjoissa täsmälleen vallalla olevien, ajan mukaan muuttuvien konventioiden mukaisesti. Tytöt ovat mukavia ja hyväkäytöksisiä, pojat taas täynnä kujeita. (Nikolajeva 2002, 115.) Tyttöjen välisen koulukiusaamisen kuvaus esimerkiksi *Paperisusissa* rikkoo väistämättä ihannetytön kuvan, sillä työtökin ovat ilkeitä, aggressiivisia ja huonokäytöksisiä.

Sallan vaikeudet luokkansa toisten tyttöjen kanssa ovat alkaneet hänen muutettuaan uudelle paikkakunnalle. Hän on pyrkinyt tutustumaan tyttöihin koettamalla laittautua ja olemalla heistä kiinnostunut:

Salla ajatteli seiskaluokkaa, jolloin hän oli vielä tosissaan pyrkinyt mukaan. [- -] Hän alkoi nousta aamulla tuntia aiemmin kouluun meikatakseen ja kähertääkseen tukkansa. [- -] Hän laahautui perässä kyselemässä. Koko ajan piti yrittää ja ponnistella ihan vimmatusti. (*PS*, 56.)

Sallan ystävyystymisyritys ei kuitenkaan ole onnistunut. Vasta kahdeksannen luokan keväällä hän on päässyt läheisiin väleihin yhden tytöistä, Tuulin, kanssa. Sallan ja Tuulin keväinen ystävyys esitetään neljän luvun mittaisena analepsiksena eli takautumana. Analepsiksella tarkoitetaan jonkin tarinan tapahtuman kertomista sellaisessa kohdassa, jossa myöhemmät tapahtumat on jo kerrottu. Sen on tarkoitus antaa tietoa menneisyydestä. (Ks. esim. Rimmon-Kenan 1991 [1983], 61.) Ystävyys alkaa, kun Tuuli riitaantuu Iran kanssa ja löytää pian Sallasta uuden liittolaisen (*PS*, 24). Salla on aluksi epäluuloinen Tuulin lähestymisen suhteen, mitä kuvaa yrityksen tulkita Tuulin käytös teatteriksi eli näyttelemiseksi, epätodelliseksi esitykseksi:

[Salla] yritti lukea Tuulin kasvoista, oliko kaikki pelkkää teatteria. Miksi Tuuli oikein halusi tavata hänet? (*PS*, 25.)

Nyt kaikki muuttuu, [Salla] ajatteli. (*PS*, 27.)

Tuuli saa kuitenkin pian Sallan luottamaan itseensä. Salla uskoo, että uuden ystävän myötä kaikki todella tulee muuttumaan. Siltä näyttääkin aluksi, kun Salla kutsutaan mukaan välituntien kaunistautumishetkiin ja Tuulin kotiin (*PS*, 25). Tytöt käyvät yhdessä elokuvissa, viettävät välitunnit kolmisin Aletan kanssa ja ryhmätöihinkin Sallalla on nyt pari (*PS*, 29). Hän saa vastuulleen Tuulin lemmikkihamsterin hoitamisen sillä aikaa, kun Tuuli on risteilyllä (*PS*, 27). Sieltä Tuuli tuo hänelle tuliaiseksi karkkilaatikon. Karkit ovat Sallalle uuden ystävyuden symboli: niissä on kauniit, kimaltavat kuoret ja Salla päättää syödä niitä hitaasti, jotta niitä riittäisi pitkään. (*PS*, 29.) Tytöt käyvät yhdessä elokuvissa ja tekevät ryhmätöitä parina. Ystävyys kestää kuitenkin vain alle kuukauden, huhtikuun: ”Huhtikuussa kaikki oli hetken aikaa toisin” (*PS*, 24); ”Huhtikuun lopulla Tuuli muuttui” (*PS*, 30).

Salla huomaa jälleen uuden käänteen Tuulin käytöksessä ensimmäisen kerran elokuvateatterissa, kun samaan näytökseen sattuu luokkakaveri Pakkanen. Tuuli on silminnähden nolostunut esiintymisestään Sallan seurassa eikä halua Pakkasen huomaavan heitän. Elokuvaillan jälkeen Tuuli alkaa vältellä Sallaa ja pyrkii erottautumaan hänestä laittautumalla jälleen näytävästi. Iran porukka huomaa Tuulin ja Sallan välien viilenemisen, ja pian Tuuli pyydetään mukaan vanhaan jengiinsä. (*PS*, 30–31.) Kaikki palaa ennalleen. Kun Salla yrittää vielä kerran lähestyä entistä ystäväänsä, hän saa epäystävällisen vastaanoton: ” – Mitä helvettiä siinä iniset! se [Tuuli] räjähti” (*PS*, 33). Huhtikuusen tapahtumasarjan seurauksena Salla pitää Tuulia jopa Iraa pahempana kiusaajana, koska Tuuli on antanut hänelle hetkellisesti toivoa paremmasta ja pettänyt sitten Sallan odotukset (*PS*, 46). Ystävyys päättyessä sitä symboloivat, säästellyt karkitkin alkavat Sallasta muistuttaa rapisevia,

kimaltavaan paperiin käärittyjä hyönteisiä ja yököttää häntä (PS, 34). Koko ystävyys on ollut kauniiksi naamioitua petosta.

Sekä Salla että Tuuli toimivat fokalisoijina ystävyiden jakson kuvauksessa, jolloin tapahtumiin saadaan kaksi vastakkaista näkökulmaa. Edellä esittämäni kuvaus perustuu kahteen ensimmäiseen analepsis-lukuun, joissa fokalisoijana on Salla. Kerronnan vaihtuessa Tuulin fokalisoimaksi selviää, että hän on hakeutunut Sallan seuraan kostaakseen Iralle, joka sulkee hänet riidan jälkeen pois entisestä ystäväporukasta: ”mikään ei voisi kirvellä Iraa enemmän kuin se, että hän ystävyystyisi Sallan kanssa” (PS, 36). Tuuli huomaa Sallan varautuneisuuden mutta ymmärtää sen (mp.). Kun Sallan fokalisoimissa luvuissa raportoidaan kaikista tyttöjen yhteisistä tekemisistä, Tuuli ohittaa ystävyiden ajanjakson kommentoimalla lyhyesti vain sen vaikutusta Iraan: ”Koko huhtikuun Iran naama oli kuin myrkytyspotilaalla. Vähitellen Tuulin suuttumus Iraa kohtaan laimeni” (PS, 36). Siinä missä ystävyys merkitsee Sallalle jotakin käänteentekevää ja hienoa, Tuulille tuttavuus on pelkkää sosiaalista peliä. Tuuli häpeää Sallan seuraa julkisesti, vaikka viihtyykin periaatteessa Sallan kanssa. Hänen suurin pelkonsa on muuttua Sallan kaltaiseksi – hapsutukkaiseksi ja hyljeksityksi – ja menettää sosiaalinen asemansa lopullisesti. (PS, 37–38.) Niinpä pääsy takaisin suosittuun ystäväporukkaan on Tuulille suunnaton helpotus: ”Tuuli tajusi, että hänelle avautui yhä paikka piireistä. Ja hän oli niin helpottunut, että nyökkäili vain hymyillen, kun muut suolsivat ideoitaan” (PS, 39). Keskeiseksi nousee luottamuksen ja sen pettämisen tematiikka tyttöjen keskinäisissä suhteissa.

Analepsis-jaksolla on *Paperisusien* kokonaisuuden kannalta tärkeä rooli nykyhetken selittäjänä. Se perustelee Sallan suhtautumista Tuuliin. Kerronnan rakentuminen tässä järjestyksessä eikä esimerkiksi lomittain molemmista näkökulmista korostaa Sallan toiveikkuutta, ennen kuin paljastaa Tuulin manipuloinnin. Lukijan kannalta tämä tarkoittaa eläytymistä ensin Sallan näkökulmaan ja sitten pettymyksen kokemista hänen kanssaan Tuulin kavaluuden paljastuessa. Lisäksi lukija saa Tuulin takinkäännöstä selityksen Sallan käyttämälle Tuuliviiri-lempinimelle. Sen sijaan epäselväksi jää, onko Salla antanut lempinimen juuri näiden tapahtumien seurauksena. Analepsis-luvuissa Tuuliviiri-nimeä ei käytetä. Iraa Salla kutsuu kuitenkin Pomoksi (PS, 24). Toisaalta Tuulin taipumukseen ”muuttaa mieltään suunnilleen kerran minuutissa” (PS, 14) viitataan muulloinkin: Tuuli valehtelee Iralle koenumeroistaan, vaikka valehteleminen ärsyttää häntä (PS, 156), ja hänen hiustenvärinsä todetaan vaihtuvan usein (PS, 13). Mielen ja ulkonäön jatkuvat muutokset kuvaavat Tuulin identiteetin epävakautta.

Tuuli ei kuitenkaan ole yksiulotteisen paha henkilöahmo. Hän osallistuu Sallan kiusaamiseen mutta käy jatkuvaa sisäistä kamppailua, jossa vastakkain ovat halu kuulua suosittuun porukkaan ja tunne kiusaamisen vääryydestä. Hän varmistelee paikkaansa kiusaajaporukassa esimerkiksi vääristelemällä ilkeästi kuvaustaan Sallan kodista, jossa on päässyt käymään (PS, 41). Toisaalta Tuuli kyseenalaistaa ajatuksissaan Sallan kiusaamisen, toisaalta koko asia turhauttaa häntä. Hän tuntee erityisesti Iran ja Kaisan painostavan häntä käyttäytymään tietyllä tavalla. Seuraava lainaus havainnollistaa Tuulin käymää kamppailua kiusaamisen puolesta ja sitä vastaan. Lainauksen alussa Tuuli myöntää, ettei Sallaa ole varsinaisesti mitään syytä vihata. Katkelman edetessä hän kuitenkin perustelee itselleen, miksi Sallan hyljeksintä on paras tai ainoa mahdollinen ratkaisu:

Välillä Tuulista tuntui, ettei hän vihannutkaan Sallaa. Siis todella. Miksi se ei olisi saanut olla heidän porukassaan? Mutta varsinkin Iran ja Kaisan vuoksi koko ajatus oli mahdoton. Ja samalla koko muunkin luokan vuoksi. He varmaan lynkkaisivat hänet, jos hän leikkisi yhä Sallan ystävää. Salla ja Sallan ongelmat. Tuuli oli alkanut kypsyä niihin. Ira, Mia ja Kaisa olivat niin toisenlaisia, heidän kanssaan saattoi pitää hauskaa. He eivät koskaan nyhjänneet surumielisen näköisinä niin kuin Salla. (PS, 42–43.)

Myös tämä Tuulin pohdinta ja mielipiteen vaihtuminen sen kuluessa ilmentää häneen liitettyä Tuuliviiri-nimitystä.

Tuulin henkilöahmo muuttuu romaanin aikana. Hän käy läpi nuortenkirjalle alaluvuissa 1.2 ja 2.2 tyyppilliseksi todetun identiteetikriisin. Hänen on valittava, millainen on ja mihin porukkaan kuuluu. Tuuli potee huonoa omatuntoa kiusaamisesta ja irrottautuu lopulta kiusaajaporukasta tajutessaan Iran toiminnan järjettömyyden. Seuraavassa lainauksessa tätä irtaantumista kuvataan Tuulin meikkittömyydellä, mikä eroaa aiemmasta, kiusaajaryhmään liitetystä laittautumisesta. Tuuli yrittää vielä lähestyä Sallaa, joka ei kuitenkaan voi unohtaa Tuulin tuottamaa pettymystä:

Tuuliviiri näytti erilaiselta ja kesti hetken ennen kuin Salla tajusi miksi. Tuuliviirillä ei ollut lainkaan meikkiä.

– Saaks tähän tulla? Tuuliviiri kysyi epävarmasti. [- -]

[Salla] muisti miten julmaa kaikki oli ollut silloin keväällä, kun Tuuliviiri oli palannut Pomon leiriin. Ja muulloinkin.

Ei hän voinut unohtaa. Ei näin pian. (PS, 158–159.)

Muuttava ja moraalisesti kehittyvä Tuuli on dynaaminen, pyöreä henkilöahmo. Nikolajevan mukaan henkilöahmoja jaoteltaessa Tuuli kuuluu keskushahmoihin, jotka ovatkin tavallisesti kompleksisempia kuin oheishahmot. Keskushahmoja ovat päähenkilöiden ohella tukevat henkilöahmot eli ne toissijaiset hahmot, jotka ovat olennaisia juonen kannalta. Juoni ei voi

kehittyä, jos tukeva henkilöahmo poistetaan. (Nikolajeva 2002, 112–113.) Tuuli on tällainen tukeva henkilöahmo⁹, sillä häntä tarvitaan peittämään Sallan luottamus ja aiheuttamaan konflikti.

Sallan ja Tuulin tarina päättyy pieneen, kylmästä kärsineeseen tulppaaniin, jonka Tuuli antaa joululahjaksi (*PS*, 167). Se symboloi koko heidän suhdettaan, joka on kärsinyt vaurioita, mutta saattaa vielä kasvaa kauniiksi ystävyudeksi. Ystävyuden mahdollinen jatkuminen jää kuitenkin avoimeksi. Tritesin (2000, 20) mukaan nuortenromaanien nuoret eivät saavuta aikuisuutta ennen kuin he ovat hyväksyneet sosiaalisten instituutioiden vallan, jonka kanssa heidän on oltava tekemisissä selviytyäkseen. Tuuli oppii, kuinka kiusaajien ryhmä on käyttänyt häneen valtaa ja ohjannut häntä toimimaan vastoin omaa tahtoaan. Tämän opittuaan Tuuli pystyy tekemään omia valintojaan. Tuuli kasvaa ja kehittyy tavalla, joka on ominaista *Entwicklungsroman*-lajille. Hän ei kuitenkaan kasva täyteen aikuisuuteen asti, kuten *Bildungsroman* edellyttäisi. Itse asiassa *Paperisudet* voidaan nähdä *Entwicklungsroman*-lajiin kuuluvana ongelmaromaanina, jossa kohdataan yksi ongelma – siis koulukiusaaminen – eri näkökulmista. Tuulin näkökulmasta ongelma ratkeaa, kun hän ymmärtää erottautua kiusaajista.

Kiusaajaporukan johtohahmo Ira on sen sijaan staattinen, muuttumaton henkilöahmo. Tuulin äkillinen ystävyys Sallan kanssa saa Iran vihan Sallaa kohtaan kasvamaan. Hän nälvi Sallaa taukoamatta kasvokkain ja selän takana. Iraa voisi pitää litteänä henkilöahmona, mutta hän ei jää täysin yksipuoliseksi, koska Tuulin fokalisoimassa luvussa päästään näkemään Iran henkilöahmoa luonnehtivia kotioloja. Iran kotona tyly isä tiuskii tyttärelleen, joka vaikuttaakin Tuulista äkkiä säikähtäneeltä. Tuulille selviää Iran kotona myös, että isä vaatii Iralta hyvää koulumenestystä esimerkiksi uuden kännykän saamiseksi. (*PS*, 50–51.) Iran heikosta menestyksestä koulussa vihjataan kuitenkin usein. Tuuli ei uskalla kertoa hänelle omista hyvistä arvosanoistaan vaan valehtelee aina saaneensa saman arvosanan, jottei Ira suuttuisi hänelle:

- Mitä sie muuten sait bilsan kokeista? Ira jatkoi.
- Mitä sie? Tuuli odotti.
- Seiska puol.
- Mieki sain seiska puol. [- -] Tuulia ärsytti, että hän oli taas kerran valehdellut. (*PS*, 156.)

Iran hahmon pahuutta loiventaa vihje siitä, että hänelläkin on vaikeuksia. Iran heikkojen arvosanojen vastapainoksi Sallan arvosanat ovat kiitettäviä. Ero koulumenestyksessä on mahdollista tulkita yhdeksi koulukiusaamisen selitykseksi, jolloin Ira kiusaisi peittääkseen

⁹ Tuulin mahdollista päähenkilöyttä olen käsitellyt alaluvussa 2.1.

alemmuudentuntonsa, häpeänsä tai kateutensa. Saarikoski mainitsee, että yleisen käsityksen mukaan tyttöjen välinen huorittelu johtuisi kateudesta. Kateuden mahdollisia aiheuttajia ovat menestys koulussa, joka voi olla joko hyviä arvosanoja tai hyviä välejä opettajien kanssa, tai menestys tietyissä työiltä vaadittavissa taidoissa, kuten viehättävyydessä sekä ulkoisesti että poikien silmissä. Saarikoski kuitenkin kritisoi tätä selitystä siitä, että se vaatii uhriksi joutuvaa tyttöä hyväksymään, ettei hän saa menestyä niissä asioissa, joita häneltä paradoksaalisesti kuitenkin vaaditaan. (Saarikoski 2001, 253.)

On tavallista kuulla väitettävän, että kiusaaja peittää aggressiivisella käytöksellään omaa huonoa itsetuntoaan. Salmivalli (1998, 117) kuitenkin huomauttaa, että asia on ristiriitainen ja tutkimustulokset ovat antaneet viitteitä pikemminkin päinvastaisesta. Hänen tutkimustulostensa perusteella toisia kiusaavat eniten sellaiset nuoret, joilla on keskimääräistä myönteisempi sosiaalinen ja fyysinen minäkuva. Sosiaalinen minäkuva liittyy muun muassa kykyyn luoda ja ylläpitää ystävyys-suhteita. Fyysiseen minäkuvaan kuuluu esimerkiksi käsitys oman ulkonäön miellyttävyydestä. Samalla kiusaajat kuitenkin tuntevat käyttäytyvänsä huonosti. Myös perheiminäkuva on melko kielteinen. (Mt., 128–129.) Salmivalli pääteleeekin, että on liian yksinkertaista puhua hyvästä tai huonosta itsetunnosta, koska itsetunto voi rakentua monin eri tavoin. Kiusaajien itsetunto kuitenkin vaikuttaa olevan mieluummin keskimääräistä myönteisempi kuin kielteisempi. Erityisen tyypillistä kiusaajille on itsekorostus eli halu olla esillä ja huono kritiikinsietokyky. Kiusaamiskäyttäytyminen on yksi itsekorostuksen muoto, joka antaa kiusaajalle näkyvyyttä. (Mt., 139–140.)

Ira ei ole aina mukava edes oman porukkansa muille tytöille, vaan hän kohtelee Tuuliakin alempiarvoisenaan. Kun Tuuli vieraillee Iran kotona, hän saa aina huonomman istumapaikan: ”Ira rojatti ainoaan nojatuoliin. Tuulille jäi sängynkulma kuten aina” (PS, 49). Lisäksi Tuulin on valehdeltava Iralle esimerkiksi hyvistä koenumeroistaan, jottei suututtaisi ystäväänsä. Iran oikukas ja itsekeskeinen käytös viittaa siihen, että hän purkaa sillä omaa pahaa oloaan. Toisaalta suuri joukko kavereita, jotka tahtovat liikkua Iran seurassa, kielii positiivisesta sosiaalisesta minäkuvasta. Fyysiseen minäkuvaan viittaa lähinnä vaatteiden ja ulkonäön tärkeys Iran porukalle. Iran henkilöhahmon kompleksisuus jää kuitenkin vihjeiden varaan, eikä hän kehity tarinan aikana vaan jää staattiseksi. Ira on *Paperisusien* juonen kannalta olennainen henkilöhahmo. Hän on sekä Sallan kohtaaman kiusaamisen että Tuulin käymän identiteettikriisin taustalla. Näin ollen myös Ira on määritettävä tukevaksi henkilöhahmoksi huolimatta hänen vajaan jäävästä kompleksisuudestaan. Nikolajeva huomauttaakin, että sekä keskus- että oheishahmot voidaan esittää stereotyyppinä. Oheishahmoilla on kuitenkin todennäköisemmin stereotyyppisiä ominaisuuksia. Stereotyyppi on

hahmo, jolla on vain yksi, lähes karikatyyriksi kasvatettu piirre. Esimerkkejä lapsistereotyypeistä ovat tuhma poika ja ihannepoika, kiusaaja ja nynny, poikatyttö ja ihannetyttö. Aikuisstereotyyppejä ovat muun muassa rajoittava vanhempi, ylisuojeleva vanhempi, paha opettaja, ihanneopettaja, tekopyhä naapuri ja avulias naapuri. Stereotyyppioita voidaan tehdä myös esimerkiksi rodusta, kansallisuudesta tai sukupuolesta. (Nikolajeva 2002, 114–115.) Ira edustaa Nikolajevankin mainitsemaa kiusaajastereotyyppiä. Hän kuitenkin poikkeaa sukupuoleltaan tyyppillisestä kiusaajasta, mikä onkin ihannetytön kuvaa rikkova ratkaisu *Paperisusilta* 2000-luvun tyttökuvauksena.

Iran ja Tuulin lisäksi koulukiusaajiin kuuluvat Mia ja Kaisa. Erityisesti Mia jää *Paperisusissa* hyvin litteäksi ja epäolennaiseksi henkilöahmoksi, joka esiintyy vain yhdessä toisten kiusaajien kanssa osallistuen Sallan kiusaamiseen (esim. *PS*, 22). Varsinaisia omia luonteenpiirteitä tai ominaisuuksia Mialla ei ole – tähän viittaa jo edellisessä alaluvussa (3.1) käsitelty luonnehtiva lempinimi, Miljoonakala. Kaisa esitetään Miaa aktiivisempänä kiusaajana. Esimerkiksi kotitaloustunnilla Kaisan voisi jopa katsoa johtavan kiusaamistilannetta, sillä hän keksii Sallan saastuttavan kosketuksellaan leipomukset ja siirtää Sallan pullat erilleen muista (*PS*, 108). Kuitenkin myös Kaisa jää muuten varsin litteäksi henkilöahmoksi.

Nikolajevan (2002, 112–114) luokituksessa Mia ja Kaisa ovat oheishahmoja. Oheishahmot voidaan poistaa juonesta ilman, että se muuttuu merkittävästi. Oheishahmoihin kuuluvat toisistaan eroavat satelliitti- ja taustahahmot. Satelliittihahmot eivät ole olennaisia juonen kannalta, mutta heillä voi olla jokin tehtävä tai tarkoitus. Satelliittihahmot voivat selventää joitakin juonen aspekteja, auttaa vastakohtaisessa henkilöahmojen luonnehdinnassa tai yksinkertaisesti tuoda vaihtelua. Kirjoissa, joissa kuvataan yhteisöä, satelliittihahmot edustavat erilaisia ihmistyyppejä. Esimerkiksi koulutarinoissa kuvataan monenlaisia lapsia ja aikuisia. Satelliittihahmo voi myös osallistua päähenkilön kuvaukseen. Esimerkiksi päähenkilön sisarukset eivät välttämättä ole merkityksellisiä juonen kannalta, mutta päähenkilön suhtautuminen heihin on osa luonnehdintaa. Toinen oheishahmojen ryhmä, taustahahmot, voivat tulla ja mennä juonessa jättämättä huomattavia jälkiä. Heitä käytetään usein lisäämään kertomukseen väriä. Usein heillä on koominen rooli. Heitä voidaan käyttää myös autenttisuuden luomiseen. Esimerkiksi poliisit, postinjakajat ja koulun vahtimestarit eivät ole juonen kannalta olennaisia mutta tekevät tapahtumaympäristöstä tutumman ja uskottavamman. (Mp.) Mia ja Kaisa täydentävät kiusaajaryhmää ja siten koulukiusaajan kuvausta Iran ja Tuulin rinnalla, mutta heidän poistamisensa ei muuttaisi *Paperisusien* juonta. He ovat siis satelliittihahmoja. *Paperisusista* löytyy toki taustahahmojakin, esimerkiksi ravintolan, kahvilan ja kirjaston henkilökuntaa.

Verho on sivuainetutkielmassaan löytänyt aineistoistaan kahdenlaisia kiusaajahahmoja. Toiset ovat karikatyyrimaisia epäempaattisia, muuttumattomia kiusaajia, joiden hallitseva piirre on halu kiusata toisia. Toiset taas ovat kerronnan keinoin läpinäkyviksi tehtyjä henkilöahmoja, jotka käsittelevät omaa pahaa oloaan ja pystyvät muuttumaan kiusaajista puolustajiksi. (Verho 2005, 30.) *Paperisusien* kiusaajista löydän edellä esittämäni perusteella molemmat tyyppilliset kiusaajahahmot. Ira on hallitsevasti ilkeä, satuttamaan pyrkivä hahmo, jonka litteyteen ja staattisuuteen tehdään kuitenkin pieni särö. Tuuli sen sijaan edustaa juuri Verhon kuvaaman kaltaista kiusaajatyyppeä, joka potee syyllisyyttä ja kyseenalaistaa kiusaamisen mielekkyyden. Itsetutkiskelun myötä Tuuli kykenee lopettamaan kiusaamisen. Nuortenkirjan kasvatuksellinen tehtävä korostuu läpinäkyvissä, kehittyvissä kiusaajahahmoissa, jotka ohjaavat lukijaakin harkitsemaan kiusaamisen järkevyyttä. Lisäksi kiusaajan kasvu puolustajaksi antaa toiveikkaan viestin kiusatuille. Kiusaajan läpinäkyvyys ja kehittyminen voi palvella biblioterapiana sekä kiusaajia että kiusattuja. Tuulin kehittymistä varsinaiseksi puolustajaksi asti käsittelen seuraavassa alaluvussa.

Maria Österlund käyttää väitöskirjassaan tyttötyyppien määrittelyä täydentämään tyttömatriisia eli kaaviota tyttökuvauksesta. Se on performatiivinen malli, joka mallintaa kolmea tyttöyden perustyyppiä. Ne ovat 1) moitteeton, hyvä tyttö (*duktig flicka*), 2) huono tai paha tyttö (*dålig flicka*) ja 3) poikatyttö (*pojkflicka*). Kullakin ryhmällä on myös tietty strategia, jolle tyyppi perustuu. Hyvä tyttö sopeutuu, huono tyttö protestoi ja poikatyttö tekee kuvainnollisesti ymmärrettävän sukupuolenvaihdoksen.¹⁰ Hyvä ja huono tyttö ovat asteikon ääripäitä, toisilleen vastakohtaisia perustyyppisiä. Poikatyttö on poikkeama tyttötyyppien vastakkainasettelusta, koska se siirtyy jo kohti poikaroolia. Tyttömatriisi on työkalu, jonka avulla tutkitaan, miten sukupuolta rakennetaan eli miten tytöt tekevät tyttöyttään. Österlundin mukaan sukupuolen representaatioita ilmaistaan kaunokirjallisuudessa symbolisella, rakenteellisella ja yksilöllisellä tasolla. Tyttömatriisi visualisoi tyttöyden tuottamiseen liittyvää neuvottelua, joka konkretisoituu yksilötasolla. (Österlund 2005, 63–64, 66–67, 74; Österlund 2011, 224.¹¹)

Voipio muotoilee Österlundin jakoa omien sanojensa mukaan vähemmän arvottavaksi jakaen tyttöhahmot vain kahteen ryhmään: tasapainottelevaan tyttöön ja kapinoivaan tyttöön.

¹⁰ Myry Voipio (2009, 74) on pro gradussaan suomentanut Österlundin tyttömatriisin ryhmät hieman toisin: 1) taitava, sopeutuva tyttö, 2) sukupuolirajoja koetteleva poikatyttö, 3) protestoiva huono tyttö. Österlundin vuoden 2011 artikkelin toimittamaansa kokoelmaa varten suomentaneet Heta Mulari ja Karoliina Ojanen puolestaan nimeävät kategoriat yksinkertaisemmin kiltiksi tytöksi, poikatyttöksi ja huonoksi tytöksi (Österlund 2011, 224). Haluan omassa suomennoksessani erottaa Österlundin alkuperäisessä matriisissäkin toisistaan erottuvat kategorian nimen ja strategian, jonka käyttöön tyyppi perustuu. Esitän ryhmät myös toisessa järjestyksessä kuin Voipio havainnollistaakseni paremmin Österlundin väitöskirjassa (2005) visuaalisena kuviona esitettyä matriisia.

¹¹ Viitteet ovat lähdeluetteloni teoksiin, joiden tekijäksi on merkitty Maria Österlund (2005) ja Mia Österlund (2003, 2011). Kaikkien näiden teosten tekijä on kuitenkin sama Österlund.

Tasapainotteleva tyttö kuvaa kaikkia niitä tyttöahmoja, jotka koettavat pärjätä elämässään monien erilaisten vaatimusten kanssa. Kapinoivia tyttöjä ovat sekä poikatyötöt että protestoivat tytöt, jotka vastustavat heille tarjottuja rooleja ja normeja. (Voipio 2009, 74.) *Paperisusien* kiusaajatytttöjen asettaminen hyvyyden ja huonouden jatkumolle on haastavaa. Voisi sanoa, että aggressiiviset kiusaajat ovat tietysti huonoja tyttöjä. Toisaalta he tekevät juuri sitä, mikä määrittää ihannetyttöä – pyrkivät sopeutumaan. Tuuli koettaa sovittautua toisaalta Iran vaatimusten, toisaalta oman oikeudentajunsa mukaiseksi. Irakin on kotiolojensa luonnehtimana tyttö, joka pyrkii sopeutumaan. Se vain tapahtuu kiusaamiskäyttäytymisen kautta. Tämän vuoksi Voipion tasapainottelevan tytön käsite kuvaakin kohdeteokseni kiusaajatytttöjä paremmin kuin määrittäminen hyväksi tai huonoksi tytöksi.

Paperisusien tytöt eivät ole täydellisiä, ihanteellisia tyttöjä. Hiljainen, kiltti ihannetyttöys tuntuu silti olevan tavoitteena, jota lähelle etenkin Salla pääsee. Myös Tuuli kehittyy lähemmäs ihannetyttöä hylätessään ilkeän ja aggressiivisen kiusaajan roolinsa. Kaikkein julmimmankin kiusaajan eli Iran, joka jää henkilöahmona varsin yksiulotteiseksi, taustalle kuitenkin vihjataan kiusaamista selittäviä tekijöitä, mikä pehmentää hieman hahmoa. Myös koulukiusaajia voidaan rakentaa eritasoisiksi hahmoiksi. Nämä kompleksisuudeltaan erilaiset tyttöahmot muodostavat keskenään kiusaamista harjoittavan ryhmän, jota ryhdyn seuraavaksi tarkastelemaan.

3.3 Koulukiusaajien ryhmä

Ryhmiiin kuuluminen on tärkeä osa nuoren elämää. Koska myös koko tutkielmani lähtökohtana on havainnoida koulukiusaamista nimenomaan ryhmien ja yhteisöjen kannalta, on varmasti tarpeen tarkastella niitä lähemmin. Tässä alaluvussa paneudun jo edellisessä alaluvussa esiteltyjen *Paperisusien* koulukiusaavien henkilöahmojen muodostamaan ryhmään. Vertaan sitä sosiaalipsykologiseen tutkimukseen vertaisryhmän rakentumisesta ja toiminnasta. Tässä vaiheessa tutkielmaani on lisäksi jo aika tarttua alaluvussa 2.2 esittelemiini koulukiusaamistilanteen toimijarooleihin ja tarkastella kohdeteokseni henkilöahmoja suhteessa niihin.

Paperisusissa kiusaavat tytöt Ira, Tuuli, Kaisa ja Mia muodostavat yhden koululuokan sisäisen vertaisryhmän. Heidän ryhmässään kiintymys ja asema ansaitaan tietynlaisella ulkomuodolla ja käytöksellä. Ryhmä liikkuu koulussa aina yhdessä – ryhmätoissa ja välitunneilla – ja on samalla hyvin suljettu, sillä siihen on vaikea päästä mukaan. Salmivallin mukaan vertaisiksi voidaan kutsua kehitysvaiheeltaan samantasoisia, useimmiten samanikäisiä, keskenään tasavertaisia yksilöitä.

Vertaissuhteet ovat lapsen kehityksen kannalta tärkeitä, sillä niissä opitaan esimerkiksi sosiaalisia taitoja ja muodostetaan minäkuvaa. Lisäksi ne ovat haastavampia kuin suhteet perheenjäseniin, sillä vertaisten hyväksyntä ja kiintymys on ansaittava. (Salmivalli 1998, 12–13.) Vertaisten kanssa vietetty aika lisääntyy huomattavasti nuoruusiässä. Vertaissuhteilta haetaan myös laadullisesti uusia asioita: sitoutumista, lojaalisuutta ja uskoutumista. Nuori hakee itsenäisyyttä vanhemmistaan ja samalla läheisyyttä vertaisten kanssa. (Salmivalli 2005, 137.) Vertaisryhmät voivat olla joko spontaanisti muodostuneita tai määrättyjä. Esimerkiksi koululuokan kokoonpanoon ei voi itse vaikuttaa. (Salmivalli 1998,12; Salmivalli 2005, 148.) Luokkien sisällä sen sijaan voi muodostua spontaaneja pienryhmiä (Salmivalli 1998, 23), kuten *Paperisusien* kiusaajatyttöjen ryhmä. Koululuokissa syntyy ryhmänormeja, jotka aiheuttavat eroja luokkien välille. Tällaisia ovat esimerkiksi kiusaamista vastustavat tai suosivat ryhmänormit, jotka vaikuttavat siihen, miten yleistä luokassa on kiusaajan kannustaminen tai kiusaamistilanteen ulkopuolelle vetäytyminen. (Salmivalli 2005, 149.)

Paperisusien kiusaajien tyttöporukka on ulkoisilta piirteiltään yhdenmukainen. Heillä on yhtenevä ulkonäkö, johon kuuluvat pinkit asusteet, meikkaaminen, muotivaatteet ja lyhyet, laitetut hiukset (esim. *PS*, 11, 13–14, 46). Ulkonäön lisäksi yksimielisyys on tärkeää. Sallan huomion mukaan muut ryhmän jäsenet pyrkivät myötäilemään mielipiteissään ja sanomisissaan johtohahmoa, Iraa: ”Pomo komenteli harvoin suoraan, mutta sen mielipiteet olivat äkkiä kaikkien mielipiteitä” (*PS*, 14). Ryhmään kuulumista vahvistetaan myös yhteisillä toimintamalleilla, joista tärkein on välituntien wc:ssä käynti. Kutsu yhteiselle kaunistautumiskäynnille tarkoittaa hyväksyntää ja ryhmään kuulumista. (*PS*, 14.) Ryhmään on vaikea päästä mukaan: siihen hyväksytään tietoisesti vain tietyt ehdot täyttäviä tyttöjä. Toisaalta Iran myötäily kertoo siitä, että ryhmän tytöt myös vaikuttavat toistensa käyttäytymiseen samankaltaistavasti.

Tyttöporukka vaikuttaa varsin tyypilliseltä, sillä sosiaalipsykologisessa tutkimuksessa on Salmivallin mukaan havaittu ihmisten hakeutuvan useimmiten sellaiseen seuraan, joka muistuttaa jollain tapaa heitä itseään. Nuoruusiässä ystävien samankaltaisuus helpottaa intiimin suhteen syntyä. (Salmivalli 1998, 25.) Keskenään aikaa viettävät vertaiset muistuttavat usein toisiaan esimerkiksi asenteiltaan, koulumotivaatioltaan ja sosiaaliselta käyttäytymiseltään sekä harrastuksiltaan. Kiusaamistilanteissakin samalla tavalla toimivat nuoret muodostavat porukoita. Myös kiusaaminen näyttää Salmivallin mukaan olevan yhteinen ”harrastus”. Yhdessä harrastaminen yhdistää ryhmää. Siksi kiusaajien pienryhmiin ei yleensä kuulu kiusaamista häiritseviä puolustajia tai ulkopuolisia, jotka voisivat tuoda ryhmään toisenlaisia käyttäytymismalleja. (Salmivalli 1998, 90–91; Salmivalli 2005, 138.) Salmivalli toteaa, että samankaltaisuudelle vertaisryhmissä on annettu kahdenlaisia

selityksiä. Yksi selitys on yhdenmukaistumis- tai socialisaatiovaikutus. Se tarkoittaa prosessia, jossa ystävät alkavat muistuttaa toisiaan. (Salmivalli 2005, 140.) Tähän liittyy konformiteetin käsite. Konformiteetti tarkoittaa sitä, että ”yksilö muuttaa käyttäytymistään tai mielipidettään toisten ihmisten taholta tulevan todellisen tai kuvitellun paineen johdosta” (Salmivalli 1998, 27). Yhdenmukaisuuden vaatimukset ovat erityisen voimakkaita nuoruusiässä, jolloin ihmisten välisiin eroavaisuuksiin suhtaudutaan kielteisemmin kuin myöhemmin elämässä. Samanlaisuus, joukkoon sulautuminen, tarjoaa nuorelle turvaa ja tietynlaista anonymiteettiä. Yhdenmukaisuutta luodaan pukeutumistyyllillä, puhetavalla, käyttäytymisellä ja asenteilla, joita ryhmä voi kontrolloida hyvin tiukasti. Hyväksytyksi tuleminen edellyttää yhdenmukaisuutta. (Mp.)

Nykyisin merkittävämpänä selityksenä vertaisryhmän jäsenten samankaltaisuudelle pidetään kuitenkin Salmivallin mukaan valikoitumisefektiä. Valikoitumisvaikutus tarkoittaa, että ystävyksiksi valitaan aktiivisesti tai valikoituu passiivisesti jo ennestään samankaltaisia nuoria. Valikoitumista rajoittaa tietysti se, kuka halutaan ystäväksi tai päästetään mukaan porukkaan. Näin yksi selitys samankaltaisille ystäville voi olla, että he ovat ainoita saatavilla olevia ystäviä esimerkiksi siksi, ettei kumpaakaan huolitua muihin porukoihin. Samanlaisuus voi olla myös kielteistä, esimerkiksi aggressiivisuutta. Tällä tavalla valikoituneet ystävät eivät välttämättä ole niitä, jotka olisi yksisijaisesti haluttu ystäviksi. Samankaltaisuutta voi olla myös, että nuoret asuvat samalla alueella tai käyvät samaa koulua ja ovat siksi todennäköisemmin ystäviä keskenään kuin muualla asuvien kanssa. Nuoret vaikuttavat kuitenkin hakevan myös aktiivisesti itsensä kaltaisia ystäviä. Tätä voidaan selittää sosiaalisella vertailulla. Nuori tahtoo verrata itseään muihin. Vertailusta on enemmän hyötyä, kun se tehdään itseä muistuttaviin nuoriin. Toiseksi samankaltaiset ystävät palkitsevat yksilön ominaisuuksia ja toimintatapoja. Aggressiivista nuorta voidaan hylkiä muualla, mutta toisten aggressiivisten seurassa hän saa hyväksyntää. (Salmivalli 2005, 138–142.) Samankaltaistumista selitetään lisäksi kontrastivaikutuksella, joka tarkoittaa ryhmien taipumusta luoda eroja välilleen, vaikka niitä ei alun perin olisi. Samalla kun omaan ryhmään samastutaan, toisesta halutaan erottua. Siksi pieniäkin eroavaisuuksia halutaan korostaa. Syntyy ”me” vastaa ”nuo”. (Mt., 148.)

Sosiaalipsykologinen kontrastivaikutuksen käsite löytää vastinparin Hallin (2003 [1995], 85–86) kulttuurin määritelmästä. Hall luonnehtii kulttuurin olevan samaan yhteisöön tai ryhmään kuuluvien yhteinen merkitysjärjestelmä, jolla pyritään järjellistämään maailmaa. Kulttuuri sisältää sekä merkityksiä tuottavat sosiaaliset käytännöt että ne käytännöt, joita yhteiset merkitykset ohjaavat. Yhteinen merkitysjärjestelmä antaa tunteen kuulumisesta johonkin – kulttuuriin, yhteisöön, yhteiseen identiteettiin. Itsensä asemointi johonkin auttaa tuntemaan oman identiteetin, ja sen

vuoksi kulttuuri on yksi keskeinen identiteetin muodostamisen tapa. Hallin mukaan kulttuuriin liittyy myös oletus sen jäsenten samankaltaisuudesta. Kulttuurien välisen eron tekeminen kasvattaa ryhmätunnetta ja pitää yllä muihin kulttuureihin koettua erilaisuutta eli asetelmaa ”me vastaan ne”. (Mp.) Tämä vastaa sosiaalipsykologista kuvausta ryhmän käyttäytymisestä. Lisäksi Hallin esitys toistaa alaluvussa 2.2 esittämäni Nymanin (2011, 219–220) määritelmää kulttuurisesta identiteetistä. Totesin, että myös ala- ja nuorisokulttuureilla voi olla omia kulttuurista identiteettiä merkitseviä käytänteitään. Näin voisi ajatella, että *Paperisusienkin* ryhmät ovat omia pienoiskulttuurejaan. Kiusaajien ryhmään kuuluva Miljoonakala asettaa oman ryhmänsä ja Sallan välille juuri kuvatunkaltaisen, typografisesti korostetun vastakkainasettelun: ”Kukaan meistä ei halua *mitään* yhteistä *sun* kanssa!” (PS, 55; kursivointi alkuperäinen). Laajemmin ajatellen *Paperisusien* henkilöhahmot edustavat kuviteltuja kaikkien kiusattujen ja kaikkien kiusaajien yhteisöjä.

Paperisusien kiusaajaryhmä on oiva esimerkki myös vertaisryhmän sisäisten suhteiden ongelmallisuudesta. Tyttöjen väliset suhteet eivät ole ainakaan puhdasta ystävyyttä, vaan niihin liittyy valta-asetelmia ja pelkoa joutua ryhmän ulkopuolelle. Salmivalli toteaa, että usein samaan vertaisryhmään kuuluvilla lapsilla on myös ystävyysuhde keskenään. Aina niin ei ole, vaan joskus lapsi voi kuulua moniinkin ryhmiin ja silti kokea, ettei hänellä ole läheistä ystävää. (Salmivalli 1998, 24.) Ainakin Tuulista ryhmän ystävyys tuntuu keinotekoiselta. Iran kanssa hän joutuu varomaan sanojaan, ja hänen on vaikea keksiä muuta yhteistä ja turvallista puheenaihetta kuin Sallan haukkuminen. Näennäisestä ystävydestä huolimatta Ira tuntuu Tuulista etäiseltä: ”Tuntui kuin he olisivat olleet ventovieraita jossain hikisessä bussissa tai odotushuoneessa” (PS, 51). Romanin loppua kohden Tuuli tiedostaa yhä enemmän Iran kanssa kommunikoinnin väkijäykkyyden ja epäluonnollisuuden: ”Pian tuntui siltä, ettei ollut enää mitään sanottavaa. Vain näitä iänikuisia repliikkejä” (PS, 156). Keskustelusta on tullut esitys, kuin näytelmän harjoiteltujen vuorosanojen toistoa.

Iran ja Tuulin ystävyys perustuu siis enemmänkin tiettyihin kaavoihin kuin aitoon kiintymykseen. Sallakin on pyrkinyt hakeutumaan kiusaavan Iran porukkaan. Tytöille onkin ominaista, että kiusaajat ja kiusatut kuuluvat toisinaan samoihin pienryhmiin. Salmivalli selittää tätä yllättävänä pitämäänsä tutkimustulostaan siten, että tytöille kuuluminen ryhmään ylipäänsä saattaa olla niin tärkeää, että he ovat valmiita maksamaan siitä kiusaamisen kovan hinnan. Kokonaan ryhmien ulkopuolelle jäämistä pidetään vielä kiusaamistakin huonompana vaihtoehtona. (Salmivalli 1998, 91.) Sama näkyy myös kirjallisuudessa, sillä Ruuska toteaa, että moni nuori henkilöhahmo kokee kaveriporukassa vierautta, mutta yksinäisyys on vielä pahempi vaihtoehto. Kasvamisen tulee

tapahtua vertaisten kanssa. (Ruuska 2001, 281–282.) Tuulin fokalisoimista luvuista selviää, että hän ei nauti olostaan Iran ryhmässä. Hän ei kuitenkaan halua jäädä yksinäiseksi hylkiöksi (PS, 38).

Salmivalli (1998, 27–28) huomauttaa, että ryhmien yhdenmukaisuusvaatimukseen liittyy usein myös niin kutsuttuja kovuusnormeja. Ryhmän jäsenen täytyy osoittaa, että uskaltaa toimia aikuisten normien vastaisesti. Vahva paine yhdenmukaisuuteen aiheuttaa sen, että vallalla olevasta nuorisokulttuurista paljon poikkeavat nuoret joutuvat eristetyiksi tai kiusatuiksi. *Paperisusien* kiusaajaryhmässä kovuusnormit korostuvat. Kuuluakseen ryhmään on uskallettava osallistua koulukiusaamiseen. Rohkeutta täytyy todistella muutenkin. Tuulille yksi näytönpaikka on Iran perheen koira Peto, jota hän pelkää. Iran seurassa pelkoa ei kuitenkaan saa näyttää, vaan Tuuli kokee, että hänen on rohjettava pajata hurjaa koiraa ansaitakseen hyväksynnän:

Peto oli iso, sekarotuinen koira, jota Tuuli pelkäsi. Salaa Iralta, sillä hänelle pelkoa ei olisi voinut tunnustaa. [- -] Ja kun Tuuli istui jäykästi sängynreunalla, hänen oli pakko ojentaa kätensä. Pedon mieliksi, tai oikeastaan Iran. Joskus hän oli vitkutellut ja tuntenut jo Iran katseen polttelevan kädellään. (PS, 49–50.)

Peto on kiinnostava henkilöahmoa lähestyvänä lemmikkinä. Sitä ei voi perinteisessä mielessä lukea henkilöahmoiksi, mutta sillä on tietty tehtävä kertomuksessa. Peto on kuin satelliittihahmo, koska se osallistuu Iran henkilöahmon luonnehdintaan. Lisäksi Peto on yksi *Paperisusissa* toistuvasti esillä olevista susi- ja koirahahmoista, jotka symboloivat nuoria henkilöahmoja. Petoa pelätessään Tuuli pelkää tosiasiasa Iraa. Myös Sallan kiusaaminen on osa Tuulille ryhmän hyväksynnän hakemista, minkä hän itsekin tiedostaa: ”Oli mukava paistatella näyttämöllä. Ja Sallaa mustaamalla Tuuli lunasti Iran hyväksynnän. Lopullisesti” (PS, 41). *Paperisusien* kerrontaratkaisujen vuoksi kiusaajaporukan sisäistä tilannetta kuvataan Tuulin kautta vain ongelmatilanteissa. Oletettavasti tyttöjen kaveruudessa on myös positiivisia puolia, mutta niitä ei kuvata. Kiusaajien ryhmästä annetaan kielteinen kuva näyttämällä, miten huonohenkisen ja sisäisten ristiriitojen hallitsema se on.

Ulospäin kiusaajien porukka vaikuttaa kuitenkin yhtenäiseltä. Pinkki väri on keskeisin kiusaajaporukkaa yhdistävä tekijä, jota voidaan ajatella läpi romaanin kulkevaksi määritteeksi (Nikolajeva 2002, 272–273), joka erottaa heidät toisista oppilaista. Pinkki yhdistetään kiusaajaporukkaan heti ensiesittelyssä:

Pomo oli jo asetellut kirjansa pulpetille, kynä, kumi ja viivoitin olivat siistissä rivissä. Kaikki olivat pinkkejä. Pinkkiä oli myös Tuuliviirin kynsissä [- -]. (PS, 11.)

Väri lähtee leviämään porukan johtajasta, Irasta, kuten Sallan vihaaminenkin (PS, 40). Sallan tahaton pukeutuminen pinkillä kuvioituun paitaan on kiusaajille merkki siitä, että Salla tahtoisi olla kuten he ja kuulua heidän porukkaansa. Väri on kuitenkin vain tietylle sisäpiirille varattu etuoikeus. Sallan ja Tuulin lyhytaikaisen ystävyuden päätyttyä Tuuli maalaa jälleen huulensa pinkeiksi osoittaakseen kuuluvansa toiseen porukkaan. Ryhmään sulautumisen tärkeys menee oman identiteetin edelle: ”Tuuli oli laittanut uutta huulipunaa. Se sai Tuulin itsensä näyttämään yhä haaleammalta” (PS, 32).

Tuuli suojelee pinkkejä meikkejään tarkasti pikkusiskoltaan. Kun Tuuli ymmärtää kiusaajaporukan typeryyden, hän päättää luopua pinkistä väristä ja meikeistään, mutta ne eivät kelpaa enää edes pikkusiskolle:

– Sie saat kaikki nämä pinkit, hän [Tuuli] sanoi pikkusiskolle.

– En halua! Ne on niin rumia, se tokaisi.

Pinkit eivät siis kelvanneet edes nukenmeikeiksi. Ehkä se oli pikkusiskon kostoisku, kun Tuuli oli aiemmin vartioinut juuri pinkkejä meikkejään niin tarkasti. (PS, 157.)

Pinkit meikit ovat muuttuneet rumiksi, eivätkä ne kelpaa Tuulille tai hänen siskolleen. Näin pinkki väri symboloi lopulta koko kiusaamiskäyttäytymistä ja sen rumuutta.

Kiusaajatyttöjen ulkoiset merkit tukevat Österlundin huomiota siitä, että tyttökuvauksissa esiintyy usein käyttäytymismalli, jossa itse tyttöys rakentuu suhteessa stereotyyppiseen tyttörekvisiittaan, kuten meikkaamiseen ja nuortenlehtiin (Österlund 2003, 135). Kiusaajaporukka esittää ja rakentaa kuvaa juuri tietynlaisesta, hyväksyttävästä tyttöydestä ulkoisilla tunnuksilla, meikillä ja pinkillä värillä. Tuulin huoneessa vieraileva Salla kiinnittää huomiota meikkien lisäksi muuhunkin tyttörekvisiittaan: sängyn alle työnnettyyn vaakaan ja muotilehtipinoon (PS, 25). Tyttötutkimukseen kuuluu puhe tyttökulttuurista ja tyttöjen omista tiloista. Tilan käsitteeseen liittyy sosiaalinen ulottuvuus – se muodostuu myös käsityksistä, puheesta ja mielipiteistä. Tyttökulttuuri voidaan ymmärtää tyttöjen yhteisenä, jaettuna kokemusmaailmana. (Anttila, Ojanen, Saarikoski & Timonen 2011, 135–137.) *Paperisusien* kiusaajaporukan tyttökulttuuriin kuuluu ulkoinen koristautuminen.

Paperisusien henkilöihahmot voidaan ajatella tiettyihin kiusaamistilanteen rooleihin, joita esittelin Salmivalliin (1998, 52) tukeutuen alaluvussa 2.2. Uhreja henkilöihahmoista ovat Salla, Aletta, Virva ja Taskutyttö. He kaikki joutuvat systemaattisen kiusaamisen kohteiksi. Sallan kiusaamisen pääasiallinen aloittaja eli primus motor on Ira, joka saa muut porukkaansa kuuluvat tytöt kiusaamaan kanssaan. Kiusaaja-Iran tärkeimpiä apureita ja vahvistajia ovat Tuuli, Kaisa ja Mia. He

toteuttavat kiusaamista yhdessä Iran kanssa eivätkä ainakaan ääneen kyseenalaista tai epäile kiusaamista. Joskus he saattavat myös aloittaa jonkin kiusaamisteon. Esimerkiksi ivallisen kysymyksen Sallan poikaystävästä esittää Kaisa (*PS*, 18). Muiden uhrien kiusaajia on mahdotonta eritellä tarkasti Salmivallin roolien avulla, koska ainoastaan Sallan kokemaa kiusaamista kuvataan suoraan ja hänelle nimetään neljä kiusaajaa. Aletan ja Virvan kiusaamisen yhteydessä puhutaan yleisemmin luokan pojista (*PS*, 58, 128, 131), ja Sallaa luonnehtivaksi satelliittihahmoksi jäävä Taskutyttö havaitaan vain yksinäisyyteensä eristettynä koulun pihalta (*PS*, 163–164).

Salmivalli toteaa, että sosiaaliset roolit syntyvät vuorovaikutuksessa ja ovat vastavuoroisia. Tämä tekee muiden ryhmän jäsenten odotuksista yksilöä kohtaan keskeisiä roolin määräytymisen kannalta. Yksilö ei voi vapaasti valita rooliaan ryhmässä, minkä vuoksi hän saattaa joutua myös sellaiseen rooliin, jota ei itse haluaisi. Saatu rooli voi muuttaa yksilön käytöstä siten, että hän alkaa muistuttaa yhä enemmän niitä odotuksia, joita häneen on kohdistettu. Ryhmä palkitsee roolin mukaisesti käyttäytymisestä. Rooli kuitenkin eroaa pysyvistä persoonallisuuden piirteistä siten, että sen on mahdollista muuttua ja vaihtua. Samalla henkilöllä voi olla eri tilanteissa ja eri ryhmissä erilaisia rooleja. (Salmivalli 1998, 49–50.) Tuuli kiusaajan apurina ja vahvistajana on oiva esimerkki sosiaalisesta roolista, joka joudutaan ottamaan ryhmäpaineen vuoksi vastoin omaa tahtoa. Hänen täytyy kiusata tullakseen hyväksytyksi vertaisryhmässään. Tuuli on roolinvaihdoksissaan notkea, sillä hän pystyy siirtymään Sallan kiusaajasta ystäväksi ja takaisin hyvin nopeasti. Sen sijaan ujon Sallan on vaikea vaihtaa roolia koulukiusatusta hyväksytyksi vertaiseksi (ks. alaluku 4.3).

Saarikoski (2006, 62) esittää esimerkkitapauksen perusteella tapoja erottaa uhri tekijästä – ainahan ei ole selvää, kumpi todella kiusaa toista. Uhri on se, jota syytetään epämääräisistä asioista, jotka eivät ole niinkään tekoja vaan hänen ominaisuuksiaan, kuten ärsyttävyydestä tai häiritsemisestä. Jos häntä syytetään teoista, ne ovat melko selkeästi mielikuvituksen tuotteita, joista ei voi esittää todisteita. Sen sijaan uhri voi syyttää tekijää tietyistä teoista, kuten nimittelystä tai fyysisestä väkivallasta. Useimmiten uhrin tunnistaa helpoiten siitä, että hän on tilanteessa yksin. Vastapuolena ”yleistä mielipidettä” edustaa yhteisö tai pieni ryhmä. Saarikosken kuvaus vastaa hyvin myös *Paperisusien* kiusattu-kiusaaja-asetelmaa, jossa vastakkain ovat epämääräisellä tavalla outo ja inhottava Salla ja itsensä oikeanlaiseksi määrittelevä, suosittu kiusaajien ryhmä, joka kiusaa häntä alaluvussa 3.1 kuvaamillani tavoilla.

Olen puhunut Salmivallia mukaillen koulukiusaamisen ryhmäilmiöluonteesta. *Paperisudet* kuvaa kuitenkin enimmäkseen vain neljän tytön kiusaajaporukan ja Sallan välistä konfliktia. Heidän

lisäkseen koululuokasta mainitaan nimeltä vain Pakkanen, joka sulkee luokan oven Sallan edestä ja yllättää hänet Tuulin kanssa elokuvista. Pakkanen siis osallistuu joskus apurina kiusaamiseen, mutta muiden luokkakavereiden roolit koulukiusaamisessa jäävät vihjausten varaan. Saadaan tietää, että ryhmätyötilanteessa, jossa Salla torjutaan kiusaajatyttöjen ryhmästä, häntä pyydetä tai oteta mihinkään muuhunkaan ryhmään (PS, 22). Lisäksi ”Tuuli ei muistanut, että kukaan muu luokassa olisi koskaan paheksunut mitään” (PS, 157). Tämä viittaa siihen, että muut luokkalaiset tietävät kiusaamisesta mutta eivät välttämättä osallistu tai puutu siihen. Samaa todistaa Sallan ajatus siitä, että koulukiusaamisen vastustaminen olisi kuin taistelua monilonkeroista mustekalaa vastaan:

Mitä jos hän kerrankin täryttäisi ääneen kaikki ajatuksensa?

Mutta samalla hänen pitäisi taistella melkein koko luokkaa vastaan. Kolmekymmentä vihollista. Kuin mustekalan lonkerot, joita ohjasivat samat aivot.

Mustekala ja hän. Hän olisi kuitenkin yksin. (PS, 107.)

Sallan ajatuksissa kiusaajat ovat koko luokan yhteiset aivot, eikä muilla luokkalaisilla ole muuta vaihtoehtoa kuin olla saman olion lonkeroita. Uhrille he näyttäytyvät vihollisina.

Luokkakaverit voivat edellä esitetyn perusteella olla Salmivallin (1998, 52) roolijaon mukaan apureita, vahvistajia tai syrjässä pysytteleviä ulkopuolisia. Luokkakavereiden kuvaamatta jättäminen viittaa siihen, ettei heillä ole merkittävää aktiivista roolia kiusaamistilanteessa ja tekee siten viimeisestä vaihtoehdosta todennäköisimmän. Edellisessä lainauksessa Salla kokee ”melkein koko luokan” vihollisiksi, saman vihamielisen olennon lonkeroiksi, mikä puolestaan vihjaa luokkakavereiden olevan apureita tai vahvistajia, siis osallistuvan jollain tapaa kiusaamiseen. Toisaalta kyse on jälleen Sallan tulkinnasta, joka kertoo enemmän Sallan omasta epävarmuudesta kuin kaikkien luokkakavereiden todellisesta vihamielisyydestä häntä kohtaan. Kuitenkin väitän, että nyt nimeämättömissä luokkakavereissa ei ole selviä puolustajia tai kiusaajia – heidät olisi nostettu yksilöidyiksi, tarkemmin kuvatuiksi henkilöihahmoiksi. Näin tapahtuukin romaanin loppupuolella, kun esiin tulee Jenna, jonka Tuuli saa tietää paheksuvan Sallan kiusaamista.

Paperisusissa koulukiusaamisen ryhmäilmiöluonne tulee siis kuvatuksi vain osittain. Luokkayhteisöstä ainoastaan joitakuuta kuvataan yksilöiden ja tarkemmin. Sen sijaan *Älä usko, älä toivo, älä rakasta* kuvaa koko luokkayhteisöä koulukiusaamisen rooleissa: mukana ovat kaikki luokan tytöt ja pojat. Itse asiassa koko kiusaaminen perustuu vastakkaisen sukupuolen suosioon, niin sanottuihin listoihin, joita tytöt ja pojat toisistaan laativat. Listojen kärjessä ovat suositut, hännällä näkymättömät. Hannan asema on ennen viidettä luokkaa ollut keskivaiheilla. Tuolloin kiusattuna ja syrjittynä on ollut kaveriton Katarina, jonka norlantilaisuus (vrt. *Paperisusien*

asetelma etelä versus pohjoinen) on riittänyt perusteeksi kiusaamiseen. Viidennen luokan aluksi Hannan paras ystävä pääsee mukaan luokan suosituimpien tyttöjen porukkaan ja Hanna jää yksin. Hänestä tulee ilman selvää syytä sekä tyttöjen että poikien kiusan kohde. Suosituimmuuslistoja johtavilla oppilailla on valta määrätä muiden asema luokassa. Kiusaaminen on sekä henkistä eristämistä ja haukkumista (esim. *ÄÄÄ*, 150, 243) että fyysistä, kuten lyömistä (esim. *ÄÄÄ*, 172). *Älä usko, älä toivo, älä rakasta* kuvaa yhteisöä ja sen kaikkien jäsenten roolia valtahierarkioissa yksityiskohtaisemmin kuin *Paperisudet*. Lopputuloksena on tarkka kuvaus siitä, kuinka esimurrosikäisten yhteisö toimii. *Paperisusien* näkökulma on hieman toisenlainen ja henkilöhaemovalikoima suppeampi. Se nostaa korostetusti esiin kiusaamisen kannalta keskeisimmät henkilöt. Yhteisönäkökulma kuitenkin sopii myös *Paperisusien* tarkasteluun, koska mukaan on otettu riittävä määrä eri tavoin kiusaamiseen liittyviä henkilöhaemoja.

Käsittelemättä on vielä yksi Salmivallin toimijaroleista, puolustaja. *Paperisusissa* puolustajat ovat harvassa. Salmivalli (1998, 28) toteaaakin, että koululuokkien sisäiset yhdenmukaisuusvaatimukset johtavat siihen, että kiusatun puolelle asettuminen ei ole yhtä suotavaa kuin syrjintään osallistuminen. Puolustaja vaarantaa oman suosionsa. *Paperisusien* loppupuolella mainitaan Jenna. Hän on sanonut Tuulille, että Sallan kiusaaminen ”on ihan sairasta” (*PS*, 157) eli selvästi paheksunut sitä – toisin kuin kukaan muu luokkakavereista. Jenna siis vastustaa kiusaamista, mutta hänen tukensa ei tule Sallan tietoon. Lisäksi Jenna ei varsinaisesti yritä saada kiusaajia lopettamaan. Tämän vuoksi hän on varsin heikko puolustajan roolissaan. Romaanin loppupuolella Salla ja Ira kohtaavat kaupungilla. Iran porukassa on mukana Sallalle vieras vihreätakkinen tyttö, joka käskee Iraa lopettamaan Sallan haukkumisen (*PS*, 151). Vihreätakkinen tyttö on satunnainen puolustaja, mutta hän ei kuitenkaan varsinaisesti kuulu siihen ryhmään, jossa koulukiusaaminen tapahtuu. Hän on kuitenkin eri henkilö kuin Tuulin tuntema Jenna, koska Tuulikaan ei tiedä hänen nimeään (*PS*, 155). Myös Tuulin voisi ajatella tulevan puolustajan kaltaiseksi, kun hän irtaantuu Iran porukasta ja pyrkii sopimaan välinsä Sallan kanssa. Epäselväksi jää myös se, ryhtyykö Tuuli kuitenkaan varsinaisesti vastustamaan kiusaamista, vaikka päättääkin itse lopettaa sen.

Verho (2005, 46) on havainnut puolustajan varsin tyypilliseksi henkilöhaemoksi koulukiusaamiskuvauksissa. Itse asiassa hän on löytänyt jokaisesta aineistonsa lasten- tai nuortenkirjasta vähintään yhden auttajaksi kutsumansa henkilöhaemon, joka pyrkii auttamaan uhria ja ilmaisemaan kiusaamisen vääryyden. Heitä ovat joko kiusaajasta auttajaksi muuttuvat henkilöhaemot tai auttamishalun kautta määritellyt henkilöhaemot. Tällaiset auttamishaluiset henkilöt ovat Verhon mukaan staattisia, eikä heitä esitellä lukijalle tarkasti. Silti he ovat juonen kannalta tärkeitä. (Mp.) Puolustajat ovat siis kirjallisuudessa yleisiä ja todennäköisesti myös

yleisempiä kuin todellisuudessa, jossa kiusatun puolelle asettuminen ei Salmivallin mukaan ole suotavaa. *Paperisusistakin* löytyvät molemmat puolustajatyypit: Tuuli muuttuu kiusaajasta lähemmäs puolustajaa, ja varsin tuntemattomaksi jäävä Jenna sekä kaupungilla tavattu vihreätakkinen tyttö paheksuvat kiusaamista ja määrittävät siten juuri auttamishalunsa kautta.

Kaunokirjallisuus kykenee ilmentämään tosielämän koulukiusaamiseen liittyviä rooleja. Erityisesti puolustajien esiintyminen on tärkeää, mikäli teoksella halutaan välittää toiveikas viesti mahdolliselle koulukiusatulle lukijalle. Puolustajat toteuttavat kaunokirjallisuuden biblioterapeutista tehtävää. Puolustajien korostumisella lienee toiveikkaan sävyn luomisen lisäksi kasvatuksellinen tehtävä: nuorta lukijaa kannustetaan ryhtymään mieluummin puolustajaksi kuin kiusaajaksi. Näin kaunokirjallisuus myös kommentoi ja muokkaa tarkoituksellisesti toimijarooleja oman tarpeensa mukaan. Nilssonin sävyltään lohduttomammasta kiusaamiskuvauksesta aktiiviset puolustajat puuttuvat, ja *Paperisusissakin* heillä on heikko rooli. Sen sijaan *Paperisudet* kuvaa tarkasti sitä, miten koulukiusaajien yhteisö säätelee jäseniään. Olen tässä luvussa tarkastellut koulukiusaajia monelta kannalta – heidän kiusaamistapojaan, heitä henkilöinä ja heidän ryhmäänsä tai laajemmin yhteisöään. Seuraavaksi kiinnitän huomioni uhreihin, koulukiusattuihin henkilöihin.

4 ERILAISET KOULUKIUSATUT

Edellinen luku oli omistettu koulukiusaamiselle ja koulukiusaajille. Tämän luvun tarkoituksena on perehtyä koulukiusaamisen uhreihin. Ensimmäisessä alaluvussa tarkastelun kohteena ovat koulukiusatut henkilöinä sekä ne ominaisuudet, jotka tekevät heistä koulukiusaamisen uhreja. Lisäksi on syytä havainnoida, miten koulukiusatut reagoivat kiusaamiseen. Toisessa alaluvussa tutkin, millä keinoilla koulukiusatut käsittelevät kokemaansa. Kolmas alaluku tutkailee yhteisön merkitystä koulukiusatuille. Vertailukohteena ovat jälleen sosiaalipsykologiset tutkimustulokset, siltä osin kuin niitä on. Tässä luvussa tavoitteenani on luoda monesta näkökulmasta tarkastellen analyysi ja kokonaiskuva *Paperisusien* koulukiusatuista henkilöistä.

4.1 Erilaisilla erilaiset

Koulukiusatuksi joutumiselle ei liene yhtä tiettyä selitystä, vaikka niitä onkin pyritty antamaan. Tässä alaluvussa tutkin, millaiset henkilöhahmot joutuvat *Paperisusissa* koulukiusaamisen uhreiksi. Tarkastelen myös, miten *Paperisusien* kiusatut reagoivat kiusaamistilanteissa ja miten reagointi vaikuttaa kiusaamisen jatkumiseen. Jälleen kuljetan analyysini ohessa vertailua sosiaalipsykologisiin tutkimustuloksiin vastaavista tosimaailman ilmiöistä. Toisaalta vertaan *Paperisusien* koulukiusattuja hahmoja myös muihin kirjallisuuden kuvaamiin kiusaamisen uhreihin.

Salmivalli arvelee, että kiusaamisen uhreiksi joutuvilla on todennäköisesti joitakin tiettyjä piirteitä, jotka provosoivat jostakin syystä aggressiivista kiusaajaa. Toisaalta on huomattava, että kiusatuilla voi olla myös sellaisia yhteisiä piirteitä, jotka ovat seurausta kiusaamisesta. (Salmivalli 1998, 98.) Kiusaamisesta seuraa muun muassa koulupelkoa ja psykosomaattisia oireita. Uhrit kärsivät myös muita useammin ahdistuksesta ja huonosta itsetunnosta. On kuitenkin vaikeaa erottaa, ovatko mainitut ominaisuudet kiusaamisen syytä vai seurauksia. (Mt., 113.) *Paperisusienkin* kiusattuja tehdään poikkeavaksi usealla tavalla. Helpoimmin havaittava erilaisuus tai poikkeava piirre on Sallan ja Aletan vieras murre. Etelästä pohjoiseen muuttaneet tytöt eivät osaa vaihtaa puhekielessään *mä* ja *sä* -persoonapronomineja *mieksi* ja *sieksi*. Murteellisuus rajoittuu *Paperisusissa* suoran esityksen jaksoihin, joita ovat enimmäkseen dialogit. *Paperisudet* ei ole murrekirjallisuutta, vaikka 1990-luvulla alkaneen niin sanotun murrebuumin voidaan ajatella mahdollisesti vaikuttaneen murteen nostamiseen keskeiseen asemaan teoksessa. Aila Mielikäinen (2001, 5) kirjoittaa, että murteita on voitu käyttää kaunokirjallisuudessa joko sävyttävässä

tehtävässä tai systemaattisesti. *Paperisusissa* kyse on sävyttämisestä. Murteita on Mielikäisen (mt., 7) mukaan pidetty jo vanhastaan humoristisina käyttöyhteydestä riippumatta. Humoristista sävyä *Paperisusien* murteellisuudella ei kuitenkaan ole, jos sitä ei halua etsiä seuraavasta lainauksesta, jossa Aletta kertoo koomisesta epäonnistumisestaan kielivalinnoissa:

– Arvaa mitä mä kerran täräytin kesällä Helsingin rautatieasemalla? Aletta oli kerran sadatellut. – *Mie* ottaisin lasin kokista! (*PS*, 17; kursivointi alkuperäinen.)

Huumorin ja sävyttämisen tai lähtökohtaisen systemaattisen murrekirjoittamisen lisäksi murteilla on kaunokirjallisuudessa luonnehdittu ja vahvistettu alueellista identiteettiä (Mielikäinen 2001, 6). Myös Nikolajeva huomauttaa, että puhe on yksi henkilöhahmojen luonnehdinnan keino, jota käytetään usein esimerkiksi oheishahmojen luomisessa. Puhetapa voi liittää henkilön joko johonkin sosiaaliseen ryhmään, kuten korkeasti koulutettuihin (sosiolekti), tai maantieteelliseen alueeseen, kuten Skotlanttiin¹² (dialekti). (Nikolajeva 2002, 237–238.) Liisa Mustanoja lisää, että kielenvaihtelua on käytetty erottamaan esimerkiksi maalaiset ja kaupunkilaiset toisistaan. Myös henkilöhahmojen luonteenpiirteitä tai persoonallisuutta on kuvattu murrepiirteiden avulla. (Mustanoja 2003, 13.) Mustanoja toteaa myös, että murteellisen vaikutelman aikaansaamiseksi riittää jo muutaman kielenpiirteen muuttaminen yleiskielisestä murteelliseksi (mt., 10). Nuortenkirjoissa nuorison puhekielen käyttö ja joskus myös murteellisuus on Ruuskan mukaan tyypillistä. Hän toteaa puhekielen tekevän nuortenkirjasta aidomman tuntuksen ja tuovan esiin nuoren oman äänen. (Ruuska 2001, 277.) *Paperisusien* puhekieli koostuu enimmäkseen yleisistä puhekielisyyksistä eikä niinkään tietylle alueelle leimallisista murteellisuuksista, ja se on itse asiassa suurelta osin yleiskieltä. Persoonapronominit ovat silmiinpistävin murrepiirre, ja niillä onkin tietty tarkoitus: tehdä Salla ja Aletta erilaisiksi myös kieleltään. Pyrkimys nuorekkuuteen on nähtävissä esimerkiksi sellaisissa ilmauksissa kuin katseen ”zoomaaminen” (*PS*, 78) tai ”sottapyttytytär” (*PS*, 102).

Paperisudet saattaa yllättää murreasetelmallaan, jossa *mie* ja *sie* ovatkin hyväksyttävämpi puhemuoto. Ehkä turhankin helposti ajatellaan, että *mä* (tai *mää*) olisi kaikkialla Suomessa neutraali tai suositeltava valinta persoonapronomiksi. *Paperisusien* puheyhteisössä enemmistö käyttää ensin mainittuja persoonapronomineja, mikä tekee viimeksi mainitusta erilaisia ja poikkeavia. Toiseksi *Paperisusiin* valittu murteenkäyttö vahvistaa käsitystä siitä, että nuoret ovat ylpeitä omista

¹² Suomessa esimerkiksi Pohjanmaahan tai Savoan.

murteistaan. Lisäksi *mie* ja *sie* kuuluvat Harri Mantilan (2004, 325–328) puhekielen piirteiden jaottelussa eläviin paikallisuuksiin, jotka kantavat alueellista leimaa mutta koetaan positiivisiksi. Elävät paikallisuudet jopa leviävät oman perinteisen murrealueensa rajojen ulkopuolelle. Tässä mielessä *mie* ja *sie* -pronominien suosituimmuus ei ole poikkeavaa tai yllättävää. Edellä esittämäni murreanalyysi osoittaa, kuinka *Paperisudet* luonnehtii koulukiusattuja henkilöitä kielivalinnoilla. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole tässä tutkielmassa tehdä laajempaa analyysia *Paperisusien* kielen murteellisuudesta.

Puhekielen erilaisuuden lisäksi Salla ja Aletta erottuvat huolittelemattomalla ulkonäöllään suorastaan ylilaitetuista kiusaajatyöistä. He eivät ole järin kiinnostuneita meikkaamisesta, hiustenlaitosta tai vaatteista, jotka ovat Iran porukalle hyvin tärkeitä. Salla on kyllä yrittänyt panostaa ulkonäkönsä pyrkiessään ryhmän jäseneksi, mutta sekään ei ole auttanut (*PS*, 56). Kun Salla ystävystyy Tuulin kanssa, ulkonäöstä tulee heti tärkeää ja ulkonäön huoltamisesta wc:ssä myös Sallan välituntien tekemistä. Tuulin kotona Salla näkee ulkonäön tarkkailun tärkeyteen viittaavia asioita: vaa’an, muotilehtiä ja merkkimeikkejä. (*PS*, 25.) Kiusaajat ja heidän mahdolliset kommenttinsa tuottavat Sallalle ulkonäköpaineita. Kiusaajilla on valtaa, minkä vuoksi Sallakin kokee pakkoa yrittää olla tietynlainen, hyväksyttävä:

Eteisen peilistä Salla näki, että tukka harotti tavallista pahemmin. Sitä pitäisi kohentaa, sillä muuten Pomo ja kumppanit valittaisivat siitä. Tosin ne valittaisivat joka tapauksessa. [- -] Ja kuitenkin oli pakko yrittää. (*PS*, 103.)

Pakottava tarve laittaa hiuksia ennen ahdistavaa kotitaloustuntia johtaa lopulta jopa riitaan äidin kanssa (*PS*, 104).

Aletta sen sijaan kuvataan Sallan kautta täysin ulkonäöstään piittaamattomaksi. Aletta katoaa kesken romaanin tapahtumien. Lopulta hän ilmoittaa itsestään lähettämällä Sallalle kirjeen. Kirje on kutsu Aletan luo. Salla nousee linja-autoon ja kohtaa määränpäässä eli mökillä Aletan varsin huolettoman näköisenä, maastopuvussa, sääskenpaukamilla ja muutama hyönteinen otsaan lätkäistynä. (*PS*, 85–87.) Sekä Salla että Otso kuvaavat myös Aletan arkivaatteet vanhoiksi ja kuluneiksi: ”Aletta halusi kulkea vain omissa vanhoissa vetimissään” (*PS*, 65); ”Koko garderobi, vanhat farkut ja pusakka, oli esitelty pienintä kulumajälkeä myöten. Muinaisjäänteet olivat viimeinkin päässeet arvoonsa [- -]” (*PS*, 84–85). Mökkiretken aikana Salla tapaa Aletan tunteman Roosan, joka kutsuu tytöt ”mummokyläksi” kutsutun paikan nuorten pitämään juhliin. Salla haluaa ehostautua juhliä varten, mutta ”Aletta sukki vain pikaisesti pitkiä hiuksiaan ja jäi odottamaan”. (*PS*,

90–91.) Aletta on siis kaikin puolin innoton laittautumaan. Lisäksi Salla näkee hänet muutenkin välinpitämättömäksi sitä kohtaan, mitä muut hänestä ajattelevat:

Aletta oli rohkea, se ei kavahtanut paljon mitään. [- -] Aletta taas vimmastui, laukoi aina mitä ajatteli eikä yrittänyt mielistellä ketään. Aletta oli varmaan muussannut jonkun kingin varpaita silloinkin, kun sitä oli alettu höykyttää luokassa. (PS, 18.)

On kuitenkin huomattava, että kuvaus Aletasta välittyy pääasiallisesti nimenomaan aran, hiljaisen Sallan kautta. Kuten olen alaluvussa 2.1 todennut Rimmon-Kenania (1991 [1983], 77–78) lainaten, suora määrittely luonnehtii myös määritelmän antajaa jopa enemmän kuin luonnehdittua. Aletan rohkeuden korostaminen viittaa siihen, että kiusaajaryhmän painostuksesta ja asettamista normeista välittävä Salla näkee huolettoman Aletan omana vastakohtanaan ja ihailee tätä.

Välinpitämättömyyttä ilmentää myös Aletan yllättävä mökille katoaminen, josta hän ei varoita edes isäänsä tai Sallaa. Itsenäisyys ei kuitenkaan ole Aletan ainoa ominaisuus. Aletta nähdään kiusaajiensa seurassa vain kerran, kun Salla katselee kauempaa häntä odottamassa bussia pysäkillä. Aletta näyttää kuin patsaalta, vaikka ”sellainen Aletta ei yleensä ollut” (PS, 60). Aiemmin samana päivä Salla on kävellyt vaitonaisen Aletan perässä ratakiskoille ja huomannut, että ”sen kasvot olivat hieman turvonneet” (PS, 58). Sulkeutuneisuus, patsaaksi jähmettyminen ja itkun turvottamat kasvot kertovat, ettei Aletta ole todellisuudessa niin välinpitämätön kuin miltä näyttää. Herkkyyttä Aletan hahmoon lisää myös aito kiinnostus luontoon ja erityisesti lintuihin, joista hän kirjoittaa Carloksen kanssa (PS, 72). Lisäksi Alettaa määrittää halu kadota (PS, 61) tai matkustaa kauas pois (PS, 76).

Aletta henkilöhahmona määrittyy myös sähköpostitse käydyn keskustelun kautta, kun Otso löytää ja lukee viestit. Aletan kirjoittamien viestien sisältöä esitetään Otson kautta, ja niistä tehdään myös muutama suora lainaus. Otso havaitsee Aletan vanhoille ystävilleen kirjoittamissa iloisissa kuvauksissa tekopirteän sävyn. Totuus tulee ilmi, kun hän löytää viimeisen ulkomailla asuvalle kirjeystävälle Carlokselle lähetetyn viestin: ”*Elämä täällä on yhtä helvettiä*” (PS, 74; kursivointi alkuperäinen). Otson lukemien viestien ja hänen tekemänsä päättelyn perusteella vahvistuu, että Aletta ei ole aivan niin välinpitämätön kuin antaa ymmärtää, vaikka pyrkiikin säilyttämään myönteisen ulkokuoren (PS, 71–74). Otson lukemat viestit ovat kerronnan ainoa kohta, jossa päästään hetkeksi näkemään muuten läpinäkymättömäksi jäävän Aletan ajatuksia, ja tällöinkin kuvaus suodattuu Otson tulkinnan kautta. Välinpitämättömyyden illuusion särkyminen tekee Aletasta moniulotteisen, pyöreän henkilöhahmon. Aletta kuuluu Nikolajevan (2002, 112–113) henkilöhahmoluokituksessa selvästi keskushahmoihin. Hän on tukeva henkilöhahmo, jolla on

keskeinen rooli juonessa. Juuri Aletta tutustuttaa Sallan mummokylän nuoriin. Aletan asema koulukiusattuna saa Otson puuttumaan asiaan, mikä edesauttaa myös Sallan tarinan onnellista loppua.

Virvakaan ei ole kiinnostunut tyttömaisestä laittautumisesta, vaan hän kokee olevansa meikattuna ”Virva-pelle” (PS, 126). Tärkein hänet toisista oppilaista erottava tekijä on kuitenkin ystävyys Mimosan kanssa. Tämän ystävyysuhteen vuoksi Virva on luopunut yhdenpidosta muiden ystäviensä kanssa, jotka eivät ole mitään verrattuna Mimosaan: ”Kenenkään toisen kanssa hänellä ei ollut koskaan niin hauskaa. Kun hän oli tutustunut Mimosaan, kaikki muut olivat lakastuneet yhdentekeviksi” (PS, 125). Tyttöjen ystävyteen tulee väärinkäsityksen vuoksi särö, ja Virva jää yksin Mimosan lyöttäytyessä toisten seuraan. Itse asiassa ystävyys on ollut jopa niin syvää, että välien katkettua luokkakaverit alkavat nimitellä Virvaa lepakoksi. Pojat sanovat sen suoraan, tytöt kirjoittavat koulun wc:n seiniin: ”*Virva on lepakko*, luki minne vain päänsä käänsi”. (PS, 128–129; kursivointi alkuperäinen.) Haukkumanimi viittaa homoseksuaalisuuteen ja lesbouteen. Ainoassa Virvan fokalisoimassa luvussa hänen homoseksuaaliset tunteensa tuodaankin esiin kuvaamalla Virvan odottavan jatkuvasti, että tapaisi Mimosan tai saisi häneltä tekstiviestin, joista hän ”tavasi näytön jokaisen kirjaimen kuin ne olisivat olleet pyhiä” (PS, 127). Luku päättyy Virvan ajatukseen siitä, millaisen viestin hän tahtois lähettää Mimosalle, jonka kanssa on luvun nykyhetkessä riidoissa. Virvan asia tiivistyy seuraavasti:

Oli oikeastaan niin paljon sanottavaa. Tuntui ettei se kaikki mahtunut millään tuollaiseen pikku ruutuun.

Tai ehkä sittenkin: *mie rakastan sua*. Siinä se kuitenkin vain oli. Kolmen sanan tarina. (PS, 129; kursivointi alkuperäinen.)

Virvan tekemä tiivistys omista ajatuksistaan ja tunteistaan todentaa, että hänellä on homoseksuaalisia tunteita. Nimittelyssä ei siis ole kyse vain kiusaajien keksimästä lesboudesta.

Epäselväksi jää, mistä kiusaavat luokkakaverit ovat keksineet Virvan tunteet – lepakoksi haukkuminen vasta välirikon jälkeen viittaa siihen, että Mimosa olisi juorun takana. Virvan kiusaaminen vaikuttaa johtuvan juuri homoseksuaalisuudesta, joka näyttäytyy kiusaajille poikkeavuutena. Muut kiusatut eivät ole kiinnostuneita Virvan seksuaalisesta suuntautumisesta, joka ei tosin tulekaan täysin selvästi esiin muualla kuin Virvan fokalisoimassa luvussa, joka tekee hänestä läpinäkyvän. Salla yhdistää Virvan ja wc-kopin kirjoitukset, mutta ”lepakko” ei jää hänen mieleensä, mistä voi päätellä, ettei lesboa tarkoittava nimitys ole hänelle tuttu muuna kuin eläimenä: ”Töherryksissä Virvaa oli herjattu joksikin eläimeksi. Mikä se oli ollut? Jokin hyönteinen?” (PS, 120). Salla on myös paikalla, kun pojat tulevat ilkkumaan Virvan matkustavan

mieluummin Lesbokselle kuin Rhodokselle. Sallan huomio kiinnittyy tässäkin kohtaa enemmän Virvan rohkeaan puolustautumiseen kuin kiusaamisen sisältöön. (PS, 131.) Henkilöhahmona Virva on pyöreä, mutta hänen kehittymisensä ei ole kovin voimakasta. Vaikka Virva on sisäinen fokalisoija ja kompleksinen henkilöhahmo, hän ei kuitenkaan yllä keskushahmojen joukkoon. *Paperisusien* pääjuoni ei muuttuisi, jos Virvaan liittyvä sivujuoni poistettaisiin. Sen sijaan Virva luonnehtii satelliittihahmon kaltaisesti Sallaa, täydentää koulukiusattujen kuvausta ja tuo tarinaan lisäulottuvuutta.

Homoseksuaalisuuden julkituominen on lähtöisin Yhdysvalloissa 1960–1970-luvuilla alkaneesta seksuaalisesta vallankumouksesta, ja siihen viittaaminen alkoi yleistyä kotimaisessa nuortenkirjallisuudessa 1980-luvun lopulla. Heikkilä-Halttusen mukaan 1990-luvun loppuun mennessä moni seksuaalisuuteen liittynyt tabu, esimerkiksi juuri homoseksuaalisuus, oli murtunut suomalaisessa nuortenkirjallisuudessa. (Heikkilä-Halttunen 2003, 70.) Kuitenkin Heikkilä-Halttunen toteaa, että suvaitsemattomuus näkyy myös nuortenkirjoissa, joiden tavat käsitellä homoseksuaalisuutta hän jakaa neljään ryhmään: erehdykseen, häpeään, leimaamiseen ja iloon. Tiivistäen erehdys tarkoittaa heteron rakastumista homoon ja häpeä homoseksuaalisen nuoren tunteita ja koettua torjuntaa. Leimaaminen ilmenee nimittelynä, esimerkiksi homotteluna ja huoritteluna, ja on yleistä nuorten keskuudessa. Sitä voidaan pitää yhtenä vallankäytön ja koulukiusaamisen muotona. Leimaamiseen liittyy yläasteikäisille tyypillinen homofobia, joka ilmenee nuortenkirjoissa välttelynä, aggressiivisena nimittelynä ja halveksuntana. Homoseksuaalisuus myös esitetään stereotyyppisesti. Neljäs ryhmä, aitoon tunteeseen ja iloon pohjautuvat nuortenromaanit, ovat Heikkilä-Halttusen mukaan parhaita homoseksuaalisuuden kuvauksia, sillä ne voivat vahvistaa homoseksuaalin nuoren identiteettiä ja toisaalta antaa asiallista tietoa homoudesta kaikille nuorille. (Mt., 73–82.) 2000-luvun kirjoissa homonuoret ovat jo voimakkaampia, luonteikkaampia ja heillä on mahdollisuus tietoon ja jopa nautintoon (mt., 94).

Hieman Heikkilä-Halttusen kehittämästä nelijaosta poiketen Trites toteaa ei-heteroseksuaalisten teiniromanssien käyttävän erilaisia ideologioita, joiden tarkoitus on voimaannuttaa queer-nuoria. Hänen mukaansa homo- ja lesbonuorista kertovien romaanien yhdistävä tekijä on osoittaa, että seksuaalisella suuntautumisella alistaminen on vahingollista nuorille. (Trites 2000, 102.) Trites mainitsee myös käsitteenä kiinnostavan biblioterapeutisuuden, joka voidaan yhdistää Heikkilä-Halttusen ilon ryhmään. Trites huomaa queer-nuortenromaanien vihjaavan usein osallistuvansa diskurssiin biblioterapeuttisin aikein: lukijoiden tulisi tuntea katarsiksen tunne tai homoseksuaalisuuden hyväksyminen tällaisten romaanien lukemisen jälkeen. Oletus tuntuu olevan, että lukijat tarvitsevat tällaista biblioterapiaa tavalla tai toisella. (Mt., 113.)

Paperisudet ei ole varsinaisesti homoseksuaalisuutta käsittelevä kirja. Se sijoittaa homoseksuaalisuuden yhdeksi osaksi sitä erilaisuuksien luetteloa, joka kiusattuihin liitetään. Edellä mainituista neljästä tavasta kuvata homoutta *Paperisudet* edustaa parhaiten kahta jälkimmäistä. Virvaa leimataan nimittelemällä ”lepakoksi” ja syrjimällä, kuten olen edellä esittänyt. Kuitenkin taustalla on aito tunne, joka lopulta johtaa vähintään ystävyyteen Mimosan kanssa – Virvan ja Mimosan suhteen luonne jää lukijalle epäselväksi, mikä sopiikin *Paperisusien* yleiseen varovaisuuteen seksuaalisuuden kuvaajana. Kun Virva löytää uusia ystäviä toisista kiusatuista, ryhmän jäsenten seksuaaliselle suuntautumisella ei ole merkitystä. Virva saa hyväksyntää ja homoseksuaalisuutta käsittelevä sivujuoni myönteisen päätöksen. Yksi *Paperisusien* biblioterapeuttisista viesteistä lieneekin, ettei ihmisiä ole tarpeen erotella seksuaalisuuden perusteella, ja siksi fokalisoi Salla ei kiinnitä siihen erityistä huomiota.

Salmivallin (1998, 101) kiusaamistutkimuksen aineistossa tietyn oppilaan kiusaamisen syyksi mainittiin tavallisimmin jokin uhrin ärsyttävä tapa tai ominaisuus, kuten fyysinen erilaisuus tai muu ”omituisuus”. Toisaalta syyksi saattoi riittää pelkästään se, että he olivat luokassa uusia oppilaita. Heikkilä-Halttunenkin nostaa esiin, että nykynuorten erilaisuudensietokyky arjessa on tutkimusten mukaan alhainen. Yli neljäsosalla tutkituista murrosikäisistä oli 1990-luvun lopulla tehdyn tutkimuksen mukaan rasisia asenteita ja lähes puolet suhtautui kielteisesti kaikenlaiseen erilaisuuteen, kuten maahanmuuttajiin ja seksuaalivähemmistöihin. (Heikkilä-Halttunen 2003, 72.) *Paperisusissa* Salla on tullut luokkaan uutena oppilaana seitsemännellä luokalla. Hän on tahtonut tutustua luokkatovereihinsa ja hankkinut yhdistäväksi symboliksi luokkasormuksen: ”Jokaisella oli luokkasormus, ja hän oli tahtonut olla niin kuin muutkin” (*PS*, 12). *Paperisusien* tapahtumahetkellä Salla on käyttänyt sormusta jo kahden vuoden ajan, mutta ystäväystymisyrietykset eivät ole onnistuneet, ja ryhmän hyljeksinnän seurauksena sormuskin tuntuu tukalalta (*PS*, 12). Myös Aletta on tullut kouluun kesken yläasteen, vuotta kirjan tapahtumia aiemmin.

Erilaisuuden määrittämisen kannalta on kiinnostavaa, että Virvan seksuaalinen suuntaus on liiallista erilaisuutta ja riittää kiusaamisen syyksi, mutta Mimosan tumma ihonväri ja ghanalaiset sukujuuret (*PS*, 130) eivät vaikuta haittaavan kiusaajia, vaikka juuri rasismien voisi kuvitella perusteeksi kiusaamiselle. Saarikoski (2006, 114) toteaaakin, että kiusaamisen sisällön selvittäminen ei vastaa siihen, miksi jotakuta kiusataan. Usein kiusatuksi joutumista selitetään poikkeavuudella. Se ei kuitenkaan selitä sitä, miksi kaikilla kiusatuilla ei ole mitään selvää poikkeavuutta tai miksi toisaalta kaikkia poikkeavia ei kiusata. Yhteistä uhreille on Saarikosken mukaan ennemminkin se, että heitä kaikkia syytetään poikkeavuudesta, jolla ei välttämättä ole mitään tekemistä heidän todellisen olemuksensa tai käyttäytymisensä kanssa. Näin koulukiusaamisen sisällöksi tulee juuri uhrin

määrittelemisen poikkeavaksi suhteessa normaaliin. Saarikoski kirjoittaa: ”Koulukiusaaminen ei ole yhteisön hyvä tapa kontrolloida ja panna kuriin tuomittavaa poikkeavuutta, vaan tapa tuottaa poikkeavuutta alistamismekanisminsa polttoaineeksi.” (Mt., 117.) Saarikosken havainto täydentää ja toisaalta oikaisee käsitystä uhrin poikkeavuudesta.

Mimosasta ei siis haluta tehdä poikkeavaa. Sosiaalipsykologiassa puhutaan sosiometrisestä statuksesta eli lapsen asemasta yhteisössä. Sitä määrittelee myös Salmivalli (2005, 29, 31). Sosiometriseen statukseen vaikuttavat käyttäytymisen sekä ulkonäkö, liikunnallisuus, motoriset taidot tai fyysiset poikkeavuudet. Kunkin asian vaikutus vaihtelee ikäkausittain sekä ryhmien välillä. Riippuu ryhmän normeista, mitkä asiat ovat arvostettuja ja johtavat hyväksyntään. Esimerkiksi aggressiivisuuden ja toverisuosion välistä yhteyttä on pyritty selvittämään sosiaalipsykologisissa tutkimuksissa. Salmivallin mukaan aggressiivisuus yhdistyy toverisuosioon siten, että tutkimustulosten mukaan aggressiivisten lapsien uskotaan olevan suosittuja ryhmässä, vaikka juuri kukaan ryhmän jäsenistä ei pitäisi heistä henkilökohtaisesti. Heillä koetaan olevan paljon valtaa. Aggressioon yhdistyy siis lähinnä suosituksen maine, ei se, kenestä oikeasti pidetään. *Paperisusien* kuvaamassa koulumaailmassa seksuaalinen suuntautuminen vaikuttaa sosiometriseen statukseen kielteisesti, etninen tausta taas ei.

Erilaisuutta vierasmaalaisuuden tai pakolaisuuden muodossa on Marita Rajalinin (2001) mukaan alkanut ilmestyä suomalaiseen lasten- ja nuortenkirjallisuuteen vasta hiljan. Muualla aihe on ollut esillä jo 1960-luvulta lähtien. Nykyisin henkilöhahmojen joukkoon mahtuu Suomessakin ulkomuodoltaan perinteisistä suomalaisista eroavia lapsia ja nuoria, jotka joutuvat usein syrjinnän kohteeksi, vaikka olisivat eläneet koko elämänsä Suomessa. Rajalinin mukaan suomalaisessa kirjallisuudessa suhtaudutaan hyvin kypsästi ja asennekasvattajan ottein vieraskulttuurisiin ihmisiin, vaikka arkitodellisuudessa näin ei aina ole. (Rajalin 2001, 322–323.) Myös *Paperisusien* kiusaajien neutraali suhtautuminen Mimosaan on muun siinä esitetyn syrjinnän rinnalla yllättävää ja miltei epäuskottavaa. Sen sijaan Sallan fokalisoima kuvaus Mimosan ulkonäöstä saa jopa hieman kielteisen sävyn:

Mimosan erotti tyttöporukasta heti. Se oli pieni ja pyylevä, mustan tukan alta pilkisti pysty nykerönenä. Iho oli tumma. Ei näyttänyt ihan suomineidolta. (PS, 130.)

Sallan huomio Mimosan erilaisuudesta tuo esiin *Paperisusien* yllättävän asetelman, jossa perinteisestä suomalaistytöstä erottuva Mimosa hyväksytään mutta Sallaa itseään ei. Ei liene syytä olettaa, että Salla ei varsinaisesti hyväksyisi Mimosaa, mutta kovin viehättävää kuvaa hän ei tytöstä

anna. Sallan havainnot erottuvasta ulkonäöstä ja arvottava kommentti suomineitoudesta paljastavat Sallan kielteisesti sävyttyneen suhtautumisen Mimosaan. Toisia kiusattuja, Alettaa ja Virvaa, Salla kuvailee myönteiseen sävyyn, vaikka heidänkin ulkonäössään on erikoisuuksia. Asennoituminen Mimosaa kohtaan johtuneen siitä, että Mimosa on oikeastaan Sallan ja muiden kiusattujen vastapuolella, ja sitä voi verrata Sallan suhtautumiseen omia kiusaajiaan kohtaan. Salla havaitsee kuitenkin myös Mimosan vaikuttavan ulkopuoliselta kaveriporukassaan:

Salla kääntyi taas vaivihkaa katsomaan Mimosaa. Mimosa ei juuri jutellut, katseli vain vilkkaasti löpötteleviä kavereitaan hajamielisenä. Se näytti olevan ihan eri sävellajissa kuin he.

Kun joku laukaisi vitsin, kaikki muut remahtivat nauruun paitsi Mimosa. (PS, 130–131.)

Mimosan ”eri sävellaji” viittaa siihen, ettei hänkään Sallan näkökulmasta kuitenkaan kuulu siihen porukkaan, jonka mukana liikkuu. Lainauksessa korostuu Sallan asema Mimosan havainnoijana. Mimosa onkin satelliittihahmo sen ansiosta, että hänen kauttaan luonnehditaan Sallaa ja väritetään koulun oppilasjoukkoa. Salla on epäileväisestä suhtautumisestaan huolimatta Mimosan ja Virvan sovinnon käynnistäjä, sillä hän kannustaa Virvaa juttelemaan Mimosalle (PS, 134). Riidan syyksi selviää molemminpuolinen väärinkäsitys, ja ystävyys voi jatkua (PS, 160).

Kuten edellä on käynyt ilmi, päähenkilö ja suurimman osan kerronnasta fokalisoinut Salla tulee luonnehdituksi usein sen kautta, kuinka hän itse luonnehtii toisia henkilöitä tai suhtautuu heihin. Ulkopuolelta tulevaa Sallan luonnehdintaa esiintyy alaluvussa 3.1 käsittelemissäni kohtauksissa, jossa kiusaajat nimittelevät ja haukkuvat häntä. Ira esimerkiksi yksinkertaisesti määrittää Sallan suoraan poikkeavaksi ilman perusteluja: ”Häivy täältä! KATOAA! Sie oot niin poikkeava ettei kukaan voi sietää sua! Tajuuksie, EI KUKAAN!” (PS, 151). Iran tekemä määrittely tukee Saarikosken (2006, 117) näkemystä yhteisön kyvystä tuottaa poikkeavuutta. Kiusaajien näkemys Sallasta poikkeavana, hapsutukkaisena (PS, 37) ja ruokaa saastuttavana (PS, 108) on heidän kielteisestä asenteestaan värittynyttä, eikä sen voi tulkita antavan todenmukaista kuvaa hänestä. Sallan väitetty erilaisuus ei siis saa luotettavaa selitystä, mikä viittaa siihen, ettei hän todellisuudessa olekaan mitenkään poikkeava. Alaluvussa 2.2 totesin Saarikosken (2006, 113–114) havainneen, että haukkumasanat eli leimatermit eivät kerro kiusaamisen aihetta tai uhrin ominaisuuksia vaan edustavat yleisesti huonona pidettyä. Tämä pätee myös Sallasta käytettyihin leimatermeihin.

Kiusattujen muiden piirteiden lisäksi sosiaalipsykologinen tutkimus on nostanut esiin kiusatun tavan reagoida tai vastata kokemaansa kiusaamiseen. *Paperisusien* kiusaamisen uhreista Salla reagoi kiusaamistilanteisiin useimmiten olemalla kuin ei huomaisi mitään. Lisäksi Salla

yksinkertaisesti poistuu paikalta. Lasken paikalta poistumiseksi myös Sallan ja Aletan pakenemisen koulun pihalta välituntisin. Salla ei koskaan kiusaamistilanteessa kosta tai vastaa aggressiolla. Näin voidaan ainakin päätellä Sallan fokalisoimista katkelmista, joissa hän ei useimmiten vastaa kiusaajilleen mitenkään. Toisaalta kerronnan näkökulma tarkoittaa sitä, että esimerkiksi Sallan ilmeitä tai elekieltä ei nähdä, joten on mahdotonta sanoa, miltä Sallan reaktio näyttää ulospäin. Sallan reaktio kuvataan kuitenkin kerran Tuulin näkökulmasta: ”Kun Tuuli räjähti Sallalle, tämä kalpeni ja meni ihan kumman näköiseksi. Sitten se repi takkinsa koukusta ja ryntäsi portaisiin” (PS, 42). Tämän kuvauksen perusteella Salla ei onnistu antamaan kiusaajille välinpitämätöntä vaikutelmaa. Tapaus sijoittuu kuitenkin analepsis-lukuun eikä välttämättä vastaa Sallan reaktioita romaanin nykyhetkessä. Lisäksi Tuulin suuttuminen tulee yllätyksenä Sallalle, joka on tässä vaiheessa ollut jo hetken aikaa Tuulin ystävä. Naamioituminen välinpitämättömäksi on jatkossa Sallan tietoisesti valitsema reagoititapa, jonka hän on oppinut kokemuksen kautta: ”Silloin hän ei osannut vielä pitää naamaria. *Älä koskaan näytä mitään*” (PS, 111; kursivointi alkuperäinen). Lainauksen ”silloin” viittaa kiusaamisen alkuaikoihin seitsemännellä luokalla, jolloin Salla ei vielä ole osannut pidätellä todellisia tunteitaan vaan on saattanut alkaa itkeä kesken oppitunnin. Sallan kokemuksen mukaan julkinen itkeminen on aiheuttanut yhä lisää kiusaamista, ja sen vuoksi hän oppinut ”pitämään naamaria”. (PS, 111.) Sama naamari-kielikuva toistuu muuallakin: ”Salla pinnisteli pitääkseen naamarin kasvoillaan. Aivan kuin ei olisi temppeä huomannutkaan” (PS, 108).

Aletan ja Virvan reagoitintia kiusaamiseen kuvataan Sallan näkökulmasta. Aletta on kiusattuna toisenlainen kuin Salla. Salla kuvaa häntä rohkeaksi, mikä hämmästyttää Sallaa, joka pelkää ”vähän kaikkea” (PS, 18). Aletta ei Sallan mukaan yritä mielistellä ketään, mutta Aletan välitöntä reagoitintia kiusaamistilanteisiin ei kuvata. Virvan tapa reagoida kiusaamiseen on puolustaa itseään huutamalla kiusaajille takaisin: ” – HEKOHEKO. Nyt te lopetatte! Virva karjui. – Tai mie valitteen kohteeksi TEIDÄT!” (PS, 131). Virvan rohkeus herättää Sallassa halun olla samanlainen. *Paperisusien* koulukiusattujen reagoitintavoissa lieneekin kyse myös henkilöahmojen luonnehdinnasta vastakohtaisuuksien avulla. Aletan ja Virvan rohkeuskaan ei kuitenkaan riitä lopettamaan kiusaamista.

Salmivallin (1998, 105–107) mukaan valittu reaktio voi olla yksi selitys sille, kuka valikoituu kiusatuksi. Reagoitintapa edistää kiusaamista, mikäli se palkitsee kiusaajan toiminnan jollakin tavalla. Kiusattujen lasten todettiin Salmivallin tutkimuksessa toimivan kolmella erilaisella tavalla: 1) vastaamalla aggressiolla eli vastahyökkäyksellä, 2) avuttomuudella eli itkulla, kyvyttömyydellä toimia mitenkään ja poistamalla paikalta tai 3) välinpitämättömyydellä eli pysymällä rauhallisena. Salmivalli huomauttaa, että edellä mainitut ovat nimenomaan ulkoisia toimintamalleja, jotka

perustuvat toveri-arvioihin uhrien käyttäytymistä. Ne eivät sinällään kuvaa uhrien sisäistä kokemusta kiusaamisesta. *Paperisusien* kiusaamisen uhreista Salla reagoi kiusaamistilanteisiin useimmiten välinpitämättömyydellä tai avuttomuudella. Välinpitämättömyys toteutuu kun hän on kuin ei huomaisi mitään. Paikalta poistuminen on Salmivallin määritelmän mukaan avuttomuutta. Itse näen Sallan ja Aletan poistumisen paikalta kuitenkin enemmän tietoisena ratkaisuna ja keinona välttää kiusaamiskokemuksia kuin varsinaisena avuttomuutena. Avuttomuutta on ollut myös Sallan itku ennen ”naamarin” käytön omaksumista. Toisaalta myös Sallan välinpitämättömyyttä voisi pitää avuttomuutena, sillä hän itse toteaa, että kun ”muut vinoilivat, hän ei uskaltanut puolustautua” (*PS*, 18). Onkin vaikea erotella, milloin reagoimattomuudessa on kyse välinpitämättömyydestä ja milloin kyvyttömyydestä toimia. Sallasta poiketen Virva sen sijaan vastaa kiusaajille sanallisella vastahyökkäyksellä, kuten esitin edellä.

Mainitut toimintamallit vaikuttavat eri tavoin kiusaamisen jatkumiseen. Kiusaaminen jatkuu todennäköisimmin, mikäli tyttö reagoi avuttomuudella tai poika aggressiolla. Todennäköisimmin kiusaamisen saa Salmivallin tutkimustulosten mukaan loppumaan olemalla ”ikään kuin ei välittäisi”. Toimintamallin tehokkuus perustuu siihen, että kiusaaja ei saa palkintoa, kun uhri ei reagoikaan toivotulla tavalla. (Salmivalli 1998, 109–111.) *Paperisusien* tytöt edustavat siis erilaisia vastareaktioita, mutta mikään niistä ei auta kiusaamiseen. Sallan valitseman reagoititavan pitäisi olla paras mahdollinen, koska se ei anna kiusaajille palkintoa. Kuitenkaan Sallan kiusaaminen ei reagoimattomuudesta huolimatta lopu. Tämä voi viitata siihen, että Salla ei todellisuudessa onnistukaan pitämään naamaria kasvoillaan, vaan kiusaajat näkevät sen läpi hänen kipeät tunteensa. Toisaalta on merkittävää, että *Paperisusissa* mikään reagoimistapa ei näytä vaikuttavan kiusaajiin, sillä Virvan karkäs itsepuolustuskaan ei heitä hetkauta. Onkin jälleen muistettava, ettei fiktiivisten kiusaajien tarvitse käyttäytyä kuten oikeiden, vaan he voivat hyvin jatkaa kiusaamista sen palkitsevuudesta riippumatta. Tässä Salmivallin tutkimus ja kaunokirjallinen teos eivät siis kohtaa, vaan *Paperisudet* ottaa fiktiivisenä teoksena omia vapauksia tosimaailman säännöistä. Ratkaisu viestii lukijalle, että kiusatun teot eivät aiheuta kiusaamisen jatkumista, joten hän ei ole syyllinen kiusaamiseensa. Tämä viesti toteuttaa *Paperisusien* biblioterapeutista tehtävää.

Salmivallin kriitikkona ja täydentäjänä voi jälleen pitää Saarikoskea. Hän toteaa, että jos kiusaamisen uhrille suositellaan menettelytavaksi olla reagoimatta mitenkään, ilmaistaan samalla, ettei hänen sovi puolustaa itseään. Itsepuolustuksen lamauttaminen tuottaa häpeää. Samalla vastuu kiusaamisen lopettamisesta siirtyy uhrille, jonka olisi osattava nousta kiusaamisen yläpuolelle. Saarikosken mukaan tekijä voi reagoida eri tavoin huomattaessaan, ettei kiusaaminen vaikuta uhriin. Vaikutus ei kuitenkaan välttämättä ole positiivinen: sekä huomiota hakeva että vahingoittamaan

pyrkivä tekijä saattavat turhautua ja vain kiihdyttää aggressiotaan. Saarikoski toteaa leimaamis- ja uloslyömisprosessin etenevän riippumatta uhrin reaktioista. Tätä hän perustelee ”lukemattomilla kiusaamisen uhrien kokemuksilla”. Saarikoski moittii tapaa sovittaa uhrin elämä siihen, mitä väkivallantekijän kuvitellaan uhrin reaktioista saavan. (Saarikoski 2006, 111–112.) Järkevää onkin mieltä, miksi kiusaamisen lopettaminen jää uhrin vastuulle. On paljon vaadittu, että systemaattisen kiusaamisen uhri edes pystyisi toimimaan riittävän loogisesti ja rationaalisesti kiusaamisen lopettamiseksi.

Viimeisenä koulukiusaamisen uhriksi joutumisen syynä tarkastelen sukupuolittaisia ihanteita. *Paperisusien* kiusatuista etenkin Salla voidaan ajatella stereotyyppisenä hiljaisena tyttönä, joka ei julkisesti juuri kapinoin. Salla ja Aletta menestyvät molemmat hyvin koulussa. Koulumenestys ja kunnollisuus eivät kuitenkaan takaa hyvää paikkaa yhteisössä. Toisaalta kiusatuista Virva saattaa olla liiankin näkyvä, kuuluva ja erottuva saavuttaakseen yhteisön hyväksynnän – liiallinen yksilöllisyykskään ei siis auta saavuttamaan suositun asemaa. Tarja Tolonen (2001, 97–98) kirjoittaa hiljaisen tytön stereotypiasta. Hänen mukaansa hiljainen tyttö on ”tyttömäisen” passiivinen tai kiltti oppilas, joka menestyy koulussa pikemminkin ahkeruuden kuin lahjakkuuden vuoksi. Koulu tuntuu usein olevan kuin tehty tällaisilla tytöille, jotka huomioivat toiset eivätkä aiheuta työrauhaongelmia. Hiljaista tyttöä toimintamallina ei kuitenkaan juuri arvosteta, koska siitä puuttuu yksilöllisen ja kapinoivan oppilaan hohdokkuus. Toinen Tolosen mainitsema vastaava stereotyyppinen ihanne on äänekäs poika, joka on eloisa ja persoonallinen, luokan positiivinen huumorityyppi. Koulumenestys ei ole rennolle poikaihanteelle tärkeää, vaikka häntä pidetäänkin lahjakkaana. Vastaavasti puhelias tyttö ja hiljainen poika ovat kummajaisia ”tyypillisiin” sukupuolirooleihin verrattuna. Puhelias tyttö voi olla periaatteessa ihanteellisen eloisa ja sosiaalisesti taitava, mutta hän aiheuttaa koulun julkisuudessa ongelmia liiallisella näkyvyydellään. Hiljaiseen poikaan ei liity kulttuurista arvostusta, vaan häntä pidetään arempana ja jopa naisellisena. (Mp.) *Paperisusissa* koulussa menestyvä Salla edustaa juuri hiljaista tyttöä, jolta puuttuu hohdokkuus. Toisaalta myös Virva poikkeaa liiaksi tyttöön kohdistetuista odotuksista ja on siksi Tolosen sanoin ”kummajainen”.

Kaunokirjallisuudessa klassinen kiusaamisen uhri on Hoganin (2005, 51) mukaan hintelä lukutoukka, jota vanhemmat tai ystävät eivät onnistu suojelemaan riittävän tehokkaasti. Verho sen sijaan ei löytänyt aineistostaan tiettyjä uhrityyppejä. Hän on kuitenkin tarkastellut lähemmin kolmea koulukiusatun henkilökuva, jotka hän on poiminut pääaineistostaan eli kolmesta lasten- tai nuortenromaanista. Ensimmäinen kiusatun henkilökuva rakentuu Reija Kaskiahon *Veitsenterällä*-nuortenromaanin (2004) Antista. Hän kovettaa itsensä kiusaamisen jatkuessa niin, että kadottaa kykynsä tuntea. Tarina päättyy avoimeen loppuun, joka on Verhon mukaan ennakointien perusteella

mahdollista tulkita uhri Antin väkivaltaiseksi veriteoksi kiusaajaansa kohtaan. Toinen Verhon tutkima henkilö on Niko, jota kiusataan Arja Puikkosen teoksessa *Haloo, kuuleeko kaupunki* (2003). Niko on kehitykseltään ikäistään eli 11-vuotiasta jäljessä ja viihtyy mielikuvitusmaailmassaan. Häntä pidetään outona, eikä hänellä ole ystäviä. Nikon loukkaantuminen nostaa esiin hänen hyvät puolensa ja muuttaa toisten henkilöiden suhtautumisen häneen. Kolmas kiusaamisen uhri on Silja Kiehelän *Sofia ja karhunkynsi* -lastenromaanin (2003) nimihenkilö. Sofia joutuu ala-asteella ystäviensä kiusaamaksi. Hänen pakopaikkanaan toimii fantasiamaailma, jossa Sofia tuntee Matjoin. Sofian ja Matjoin maailmat sekoittuvat siten, että Matjoi kykenee auttamaan Sofiana pois kiusaamisesta. Myöhemmin Sofia auttaa vuorostaan Matjoita. Matjoin vaikeudet heijastavat Sofian omia kärsimyksiä koulukiusattuna. (Verho 2005, 33–37.)

Paperisudet antaa monimuotoisen kuvan koulukiusaamisen uhreista. Salla on hiljainen, ujo ja syrjäänvetäytyvä mutta toisaalta hyvin tietoinen omasta toiminnastaan ja käyttäytymisestään. Pelkästään Sallan kuvaaminen koulukiusattuna olisi yksipuolista, mutta Aletan välinpitämättömyys ja rohkeus sekä Virvan äänekkäs puolustautuminen ja seksuaaliseen vähemmistöön kuulumisen laajentavat näkökulmaa. Lisäksi siihen tuodaan yllätyksellisyyttä siten, että esimerkiksi tummaihoisena rasismille altis Mimosa ei ole koulukiusattu. Österlundin (2005, 66–67) tyttöatriisin avulla tarkasteltuna voidaan sanoa, että Salla asettuu jatkumolla hyvän tytön päätyyn, Virva taas huonon tytön. Aletta muistuttaa esimerkiksi ulkonäön suhteen huolettoman asenteen ja luonnontieteellisen kiinnostuneisuuden perusteella jo poikatyttöä. Tyttöatriisi näyttääkin toimivan paremmin koulukiusattuihin tyttöihin kuin koulukiusaajiin. Kuitenkin myös kaikki koulukiusatut ovat varmasti Voipion (2009, 74) termein tasapainottelevia tyttöjä. Koulukiusatut ovat erilaisia suhteessa koulukiusaajiin, mutta he ovat myös keskenään erilaisia. Seuraavaksi tarkastelen, millaisia keinoja näillä erilaisilla koulukiusatuilla on selviytyä koettelemuksistaan.

4.2 Kiusaamiskokemusten käsittely

Koulukiusaaminen on useimmiten traumaattinen kokemus. Raskaita kokemuksia täytyy kestää kuitenkin jopa vuosien ajan – ja niiden kanssa on ainakin tosimaailmassa elettävä usein koko elämä. Tämän vuoksi koulukiusaamisen uhreille kehittyy tapoja purkaa ja käsitellä kokemuksiaan. Seuraavaksi tutkin, mitä tapoja *Paperisusien* kiusatut henkilöhenkilöt hyödyntävät. Entä onko nuortenromaanin tarjoamilla esimerkeillä kiusaamiskokemusten käsittelytavoista

biblioterapeuttisuuden ja nuortenkirjan kasvatuksellisen tehtävän kautta myös fiktiivisen maailman ulkopuolelle ulottuvaa vaikutusta?

Sallan tärkein keino purkaa tunteitaan ja kokemuksiaan on piirtäminen. Hän piirtää hiilellä synkkiä, susiaiheisia kuvia, jotka hän piilottaa lukittuun matkalaukkuun vaatekaappinsa perälle (PS, 7). Piirroksiin Salla purkaa negatiivisia tunteitaan: pettymystä, vihaa ja kauhua. Synkät susiaiheet kuvaavat paitsi Sallan tuntemuksia kiusaamisesta, myös Sallan omaa identiteettiä ja sen etsintää, ääriviivojen hahmottelua:

Käsi hapuili suden ääriviivoja, mutta eläin harasi vastaan. [- -] Olisiko susi niin ruma ja pelottava? Käsi lakkasi piirtämästä, ja Salla silmäili vastasyntyntä suden hahmoa. Äkkiä pettymys kouraisi mielessä. Hukkahan oli pelkkä kauhusta jäykkä häkkieläin. Tai kaupan hyllyllä notkuva pehmolelu, jonka piti vain miellyttää. [- -] Koko hukka oli pelkkää purua. Se teeskenteli. Sen oli pakko. (PS, 6–7.)

Teeskentelevä susi yhdistyy edellisessä alaluvussa (4.1) käsittelemääni Sallan tiedostettuun ”naamarin pitämiseen”. Tässä katkelmassa tulee kaikkein selvimmin esiin se, että susien piirtäminen on Sallalle samalla myös omien ääriviivojen piirtämistä. Niiden hahmottaminen on vielä vaikeaa, ja on mahdotonta tietää, minkälainen olento piirtyy lopulta esiin. Hylkimisen kokemukset vihjaavat sen olevan ”ruma ja pelottava”. Todellisuudessa paperilla näkyy kauhistunut ja teeskentelevä susi, joka onkin vain pehmolelu eikä mikään petoeläin. Sen täytyy teeskennellä ja miellyttää. Piirtämisen avulla Salla reflektoi paitsi kokemuksiaan, myös itseään.

Susien piirtäminen kulkee tarinan mukana läpi teoksen ja yhdistyy sen käännekohtiin. Koko romaani käynnistyy yöllisestä piirtohetkestä, jossa Salla hahmottelee sutta, joka on ”vasta kaivautumassa lumen alta esiin” (PS, 5). Edellä lainaamani pidempi katkelma on samasta romaanin alun piirtohetkestä. Synkät ja muodottomat susihahmot saavat lisää merkityksiä tapahtumien edetessä. Seuraavassa piirroskohtauksessa Salla kokee puhdistuvansa piirtämisen avulla. Piirtäminen ja vesi rinnastuvat, kun lyhyt luku yhdistää symbolisen puhdistautumisen ja suihkussa käymisen. Hiilellä piirtäminen puhdistaa Sallan pahasta olostaa, suihku puolestaan ihon hiilitahroista:

Se [hiili] haparoi paperilla kuin uimari kylmässä rantavedessä. [- -] Vesi kannatteli häntä.

Oli vain piirtäminen, ulappa. [- -]

Hän vaahdotti kasvot, kädet ja antoi hiilestä tummuvan veden kiemurrella viemäriin. [- -] Tuntui kuin hiili olisi imenyt hänen tuskansa.

Hiili oli nyt paperilla, ei enää hänen ihollaan. (PS, 47–48.)

Piirtäminen siirtää tuskan tunteet pois Sallasta. Puhdistautumiskokemuksen jälkeen piirtäminen tulee esiin opistolla, jossa Salla käy piirtämässä ja saa luonnoksestaan kehuja taiteilija-opettaja Raakelilta. Salla haaveilee jopa omasta näyttelystä, joka tekisi hänestä tunnetun, suositun ja toisi ystäviä. Piirtäminen edustaa Sallan maailmassa hyviä asioita, ja hän laskee sen varaan jopa mahdollisuuden saavuttaa hyväksyntää. Toisaalta Salla tiedostaa näyttelyhaaveidensa utopistisuuden ja toteaa niiden olevan ”nykyisin hänen lempipäiväunensa”. (PS, 61–62.)

Kun Salla ja Aletta tapaavat Kain mummokylän nuorten juhlissa, Aletta paljastaa Sallan piirustusharrastuksen. Siitä saadaan puheenaihe ja syy jatkaa yhteydenpitoa, kun Kai haluaa Sallan piirustuksia kuvitukseksi verkkolehteensä. Kain kiinnostus yllättää Sallan. (PS, 96.) Myöhemmin Sallan taiteellisuus yhdistää myös häntä ja valokuvausta harrastavaa Virvaa, joka tahtoo nähdä Sallan työt. Piirrosten jakaminen on Sallalle vaikeaa, koska ne ovat hyvin yksityisiä ja tarkoin varjeltuja. Hän kokee paljastavansa niissä itsensä: ”Paperiin oli tarttunut hänen vihansakin, ilman pakkoa olla mieliksi kenellekään. Ja kuitenkin ne olivat niin hauraita. Hänen paperisutensa. Mitä jos kukaan ei ymmärtäisikään?” (PS, 133.) Salla piirtää ollessaan yksin tai öisin äidin nukkuessa. Piilossa pysyvät piirrookset vertautuvat samoin salattuun koulukiusaamiseen: ”Hän ajatteli ihmisiä, jotka nielivät esineitä, kun heidän oli pakko kätkeä ne” (PS, 7). Salla kuitenkin päättää näyttää piirustukset Virvalle mutta kieltää tätä sanomasta ääneen mielipiteitään. Virva tottelee mutta pyytää yhtä kuvista itselleen. Jäätiköllä turkkinsa suojassa nukkuva susi päätyy Virvan huoneen seinälle, ja sen myötä Salla saa epäsuorasti myös häneltä myönteisen palautteen. (PS, 134.) Piirtäminen tuottaa siis useita myönteisiä kokemuksia Sallalle ja edesauttaa hänen ystäväystymistään uusien tuttavien kanssa.

Susikuviin yhdistyy myös kielteisiä tapahtumia ja tunteita. Sallan ollessa Aletan kanssa mökillä äiti on pyyhkinyt hiilitahrat pöydästä, mikä rinnastuu ”sottapyttytyttären” pyyhkimiseen pois puhtaasta kodista (PS, 102). Koko romaanin käännekohtana pidän Sallan kotitaloustuntia seuraavaa yllättävää raivostumista, jonka jälkeen myös sudet juoksentelevat lattialla (PS, 113–115). Kun Salla päästää todelliset tunteensa purkaantumaan, myös sudet karkaavat eli piirrospaperit leviävät tiukasti lukitusta laukusta, jonka lukko on hajonnut Sallan riuhdottua sen väkisin auki. Suuttumisen ja susipiirrosten karkaamisen jälkeen Salla ei enää piirrä susia, mikä on merkittävä muutos romaanin alkupuoleen nähden. Viimeisessä luvussa Salla vie matkalaukun mukanaan lentokentälle. Se ei ole enää täynnä hiilipiirroksia, vaan sen sisällä on matkatavaroita ja tyhjä piirustuslehtiö. Piirustukset Salla on kuitenkin säilönyt pahvilaatikoihin. Lentokentällä Salla näkee vielä susikoiran, joka muistuttaa häntä piirroksien ”hillittömistä pedoista”. Lentokentän koira on kuitenkin toisenlainen: ”Toisin kuin hiilisudet, lentokoneen hukka vaikutti ihan rauhalliselta tapaukselta. Häntä huiskuttaen

se katosi siiven alle.” (PS, 168–169.) Kielteisiä tunteita kuvastaneet, pelokkaat ja aggressiiviset paperiset sudet on pantu syrjään, ja niiden tilalla on elävä olento, joka ei olekaan pelottava peto vaan säyseä koira. Myös Salla on hahmottanut oman identiteettinsä, ja elämä näyttää paremmalta kuin vielä romaanin alussa. Toisaalta myös Sallan entiset kiusaajat ovat enää säyseitä koiria, joilla ei ole valtaa hänen elämässään. Laukkuun pakattu tyhjä piirustuslehtiö symboloi uutta alkua. Mahdollisen biblioterapiaa hakevan lukijan kannalta Sallan onnistunut koulukiusaamisen jättäminen taakseen on toiveikas ratkaisu – kenties jopa liian toiveikas. Todellisuudessa uuden alun saaminen lienee harvoin yhtä helppoa kuin Sallan susipiirrosten vaihtuminen puhtaaseen paperiin.

Paperisusilla on siis huomattava merkitys kohdeteokseni nimestä viimeiseen lukuun saakka. McCallum tulkitsee piirroksia nuortenkirjassa esimerkkinä *mise en abyme* -rakenteesta¹³. Hänen esimerkkitapauksessaan mielenterveysongelmainen päähenkilö piirtää saarikuvia. Piirrosten saari edustaa McCallumin mukaan metaforisesti päähenkilön sosiaalista vieraantuneisuutta ja eriytyneisyyttä. Siten piirrokset saavat *mise en abyme* -rakenteen funktion. Ne ovat itsereflektiivisiä keinoja, jotka rinnastuvat henkilöahmon vetäytymiseen ja selviytymiseen solipsistisesta, vieraantuneesta tilasta. (McCallum 1999, 115–116.) Myös *Paperisusien* susipiirrostukset voi nähdä *mise en abyme* -rakenteina. Ne toimivat samoin kuin saari McCallumin esimerkkitapauksessa. Ne seuraavat edellä esittämälläni tavalla läpi kertomuksen metaforisina kuvina Sallasta ja hänen kehittyvästä identiteetistään.

A Dictionary of Literary Symbols (2007 [1999]) kokoaa suden käyttöä kirjallisuushistoriassa. Sen mukaan susi on pelätyin ja halveksituin nisäkäs kirjallisuudessa,. Hyvä susi puolestaan on äärimmäisen harvinainen. Susiin usein liitetty ominaisuus on nälkäisyys. Susi on tuttu myös kristillisistä tarinoista, joissa se saalistaa lampaita eli kristittyjä. (Mt., 240–241.) Susista puhuttaessa on syytä ottaa huomioon myös niin kutsutun yksinäisen suden myytti, joka yhdistää suteen erakkoluonteen. *Paperisudet* osallistuu susikuvan kehittämiseen. Sen alussa sudet ovat pelottavia. Susiin rinnastuva Salla puolestaan on halveksittu. Nälkäisyyttä tai kristillisyyttä on turhan kaukaista lähteä hakemaan *Paperisusista*. Yksinäisyys sen sijaan on hyvin keskeinen piirre, sillä sekä Salla että piirrosten sudet esiintyvät yksin.

Virvalle piirtämisen kaltainen selviytymiskeino on valokuvaus. Valokuvaus määrittää Virvaa, sillä häntä kutsutaan aluksi Kivitytöksi, ja hän kuvaa juuri erilaisia kiviä sekä kotonaan että nuorisotalon

¹³ Kaisu Rättyä käyttää *mise en abyme* -rakenteista väitöskirjassaan myös suomenkielisiä termejä peilaava upotus tai peiliupotus, jotka kuvaavat rakenteiden luonnetta. Ne ovat pääkertomuksen sisäisiä rakenteita, kuten satuja, aforismeja tai kuvia, jotka peilaavat kertomusta. (Rättyä 2007, 55–56.)

studioissa (PS, 123). Kuvataideharrastusten lisäksi *Paperisusien* koulukiusatut kirjoittavat. Salla pitää päiväkirjaa, johon hän kirjoittaa koulukokemuksistaan, koska ei voi puhua niistä kenellekään. Päiväkirjan kirjoittaminen ei saa romaanissa yhtä suurta osaa kuin piirtäminen, johon jo teoksen nimikin viittaa. Salla kirjoittaa päiväkirjaansa vain harvoin, mutta kirjoittamisen tarkoitus on nimenomaan purkaa kauhutarinoita koulusta (PS, 62), ja sen vuoksi kirja on susipiirrosten tavoin hyvin yksityinen ja tarkoin varjeltu. Päiväkirjan tärkein esiintyminen on hetki, jolloin Salla tulee kotiin ja huomaa sen jääneen mahdollisesti äidin nähtäväksi. Silloin päiväkirjasta siteerataan ote, joka olisi paljastava äidin lukiessa sen: ”*Mä en tiedä mitä mun pitäis tehdä Pomolle ja kumppaneille, aina ne on kimpussa. Tänäänkin...*” (PS, 62–63; kursivointi alkuperäinen). Toisaalta päiväkirja antaisi mahdollisuuden kertoa kiusaamisesta äidille väliteitse. Salla päättää kuitenkin jättää mahdollisuuden hyödyntämättä ja tunkee välikohtauksen jälkeen päiväkirjansa samaan lukittuun laukkuun piirrosten kanssa (PS, 64).

Alettakin käyttää kirjoittamista selviytymiskeinona. Hän ei kuitenkaan pura kirjoittamalla todellisia kokemuksiaan vaan kirjoittelee entisille ystävilleen pinnallisia kertomuksia mukavan ja helpon kuuloisesta elämästä. Lisäksi Aletta käy sähköpostikirjeenvaihtoa ulkomaalaisen Carloksen kanssa. Carlos ja Aletta kirjoittavat paljon molempien yhteisestä mielenkiinnonkohteesta, linnuista. (PS, 71–72.) Viimeisessä ennen katoamistaan lähettämässään viestissä Aletta kirjoittaa: ”*Elämä täällä on yhtä helvettiä*” (PS, 74). Maailman toisella puolella asuva, ainoastaan sähköposteista tuttu poika on lopulta turvallisin valinta totuuden paljastamiselle, sillä hän on riittävän etäällä. Tärkeintä Carloksen kanssa käydyssä viestittelyssä ei kuitenkaan ole pahan olon suora purkaminen vaan hyväksynnän saaminen. Sähköpostien merkitys vertautuu tosimaailman sähköisen median tiloihin, kuten keskustelupalstoihin, tyttökultuurin uusina tiloina. Tyttöjä median käyttäjinä kuvaa juuri sosiaalisuus: tietokoneen käyttö on usein keskustelua ja yhteydenpitoa toisten kanssa. (Laukkanen & Mulari 2011, 174, 188–189.) Vaikka *Paperisusien* sähköisten medioiden hyödyntäminen onkin 2010-luvulla tarkasteltuna jo vanhanaikaisesti sähköpostiin keskittyntä, se kuvaa osaltaan juuri tällaista tytöille tyypillistä sosiaalisen kontaktin korostumista verkkovuorovaikutuksessa.

Nilssonin kiusaamiskuvauksen *Älä usko, älä toivo, älä rakasta* päähenkilö Hanna purkaa Sallan tavoin tunteitaan kuvataiteen keinoin. Maalaaminen on Hannalle tärkeä tapa käsitellä tunteitaan ja kokemaansa erityisesti kirjan psykiatriseen sairaalaan sijoittuvissa luvuissa, joissa kuvataan nuoreksi aikuiseksi varttuneen Hannan kamppailua kiusaamisen aiheuttamien psyykkisten ongelmien kanssa (esim. *ÄÄÄ*, 58–59, 139–140). Kiusaamisesta puhuminen on vaikeaa myös Hannalle. Hän ei kykene kertomaan siitä edes silloin, kun vanhemmat kysyvät suoraan ongelmista luokkakavereiden kanssa (*ÄÄÄ*, 167). Vielä nuorena aikuisenakin Hannaa vaivaa kyvyttömyys

puhua traumaattisista muistoistaan edes hoitohenkilökunnalle, minkä seurauksena hän pyrkii peittämään todelliset tunteensa (esim. ÄÄÄ, 237). Hannan kohdalla maalaaminen myös yhdistää hänet myös maalaamista harrastavaan isoisään.

Taiteen lajien käyttö itseilmaisuuksiin on Heikkilä-Halttusen (2001, 232) mukaan tullut tärkeäksi uuden suomalaisen nuortenkirjallisuuden tunnusmerkiksi. Kirjoittaminen on ollut tytöille tyypillistä jo vanhoissa tyttökirjaklassikoissa. Nykyään myös pojat kirjoittavat. Kirjoittamisen esittämiseen käytetään uusia kerrontatekniikkoja ja metafiktiota, kun nuortenkirjoihin sisällytetään sähköpostiviestejä, päiväkirjoja ja kirjeitä. Kirjoittamisen lisäksi nuortenkirjoissa taltutetaan murrosiän vaikeuksia muun muassa näyttelemisen, kuvataiteiden ja tanssin avulla. Tähän traditioon liitettyinä *Paperisusien* tyttöjen ja Hannan keinot purkaa mieltään vaikuttavat varsin tavanomaisilta. Olen tulkinut *Paperisusia* osaltaan biblioterapeuttisena nuortenkirjana, jonka tavoitteena on tarjota tukea koulukiusaamista kokeneille. Näin ajatellen *Paperisudet* kommentoi taidetta kiusattujen avuksi tarjotessaan myös itseään mahdollisena kiusaamiskokemusten purkamiskeinona, jolloin biblioterapeuttisuuden mahdollisuus tematisoituu.

Kiusatut siis purkavat kukin kiusaamiskokemuksiaan jonkin taidemuodon avulla. Sen sijaan puhuminen ei tunnu olevan kiusatuille varteenotettava keino käsitellä koettua. Edes kiusatut ystävykset Salla ja Aletta eivät keskustele kokemuksistaan keskenään. Sallan mielestä puhumiselle ja yksityiskohtien läpikäynnille ei ole tarvetta, koska molemmat tietävät, mitä toinen joutuu kokemaan (*PS*, 79–80). Toisaalta kiusaamiskokemukset halutaan vain unohtaa (*PS*, 58). Myöskään Virvan kanssa kiusaamista ei oteta suoraan puheeksi, vaikka selvää on, että kaikkia kiusataan ja se on myös tyttöjä yhdistävä tekijä sekä tutustumisen syy. Aikuiselle puhumista Salla harkitsee ainoastaan kohdatessaan Aletan isän, joka vaikuttaa siltä, että hänelle tapahtumista voisi kertoa. Lojaali vaikeneminen kuitenkin sulkee Sallan suun, eikä hän kerro Aletan koulukiusaamisesta. (*PS*, 80.)

Hyvä koulumenestyskin näyttäytyy eräänlaisena selviytymiskeinona. Kun Salla saa kokeesta kympin, hän tuntee itsensä hetken ajan hyväksytyksi: ”Kun se [koearvosana] hipoi kymppiä, tuntui edes hetken siltä, että hänet hyväksyttiin” (*PS*, 13). Panostaminen kouluun on moninkertaistunut uudessa koulussa, jossa hän ei saa hyväksyntää muualta (mp.). Pärjääminen koulussa näyttääkin olevan piirtämisen ohella ainoita elämänalueita, joilla Salla saa onnistumisen kokemuksia ja hyvää palautetta. Hyvät arvosanat vaikuttavat liittyvän myös yksinäisyyteen. Salla voi viettää oppitunnit, välitunnit ja illat koulukirjoja pöntäten, koska hänen aikansa ei kulu kavereiden seurassa. Toisaalta koulumenestys saattaa olla yksi kiusaamista aiheuttavista tekijöistä, sillä se voi herättää kateutta

heikommin pärjäävissä, kuten olen edellä (alaluku 3.2) todennut. Alettakin on hyvä koulussa ja erityisesti matematiikassa (PS, 60). Hyvä koulumenestys on lisäksi jälleen Sallaa ja *Älä usko, älä toivo, älä rakasta* -kirjan Hannaa yhdistävä tekijä. Koulumenestyksen liittäminen koulukiusattuun vaikuttaa olevan kaunokirjallisuudessa tavallista.

Edellisessä alaluvussa (4.1) käsitelty tapa reagoida kiusaamiseen välinpitämättömyydellä on myös keino selvittää koulukiusaamisesta, koska Salla on hyvin tietoinen omasta käyttäytymisestään. Tämä tulee esiin erityisesti kotitaloustunnin tapahtumiin keskittyvässä luvussa. Sallan toiminta on opeteltua ja harkittua. Ensimmäinen tapa ärsyttää kiusaajia on totella heidän komenteluaan, mutta tehdä se korostetun hitaasti. Toinen keino on teeskennellä, ettei kuule käskyjä. (PS, 106.)

Taktiikka numero kaksi: ole kuuro.

– Sekoita hiiva, Pomo hoki, nyt jo vähän hämillään.

Salla etsi taululta sopivan kiintopisteen, tuijotti sitä eikä kättään räpäyttänyt. Pomo huokaisi ja alkoi itse vilkuilla kattilaa. [- -] Erävoitto, Salla ei voinut olla hymyilemättä. (PS, 106.)

Sallan toiminta on kuin hiljainen kosto, josta hän saa mielihyvää. Vaikka Salla ei väittele tai riitele kiusaajiensa kanssa, hän ei ole täysin alistunut vaan osoittaa tahdonlujutta asettumalla käskyjä vastaan. Reagointitapana mainittu naamion taakse kätkeytyminen on niin ikään myös selviytymisstrategia, sillä se toimii kilpenä kiusaamista vastaan ja piilopaikkana Sallan todelliselle minälle.

Edellä esitetyt keinot, kuten taidemuodot ja itsehillintä, eivät kuitenkaan osoittaudu täysin riittäviksi keinoiksi sisäisen pahoinvoinnin käsittelyyn. Välillä Sallan ahdistus purkautuu rajummin. Kuten jo aiemmin mainitsin, koko romaanin käännekohtana voidaan pitää kotitaloustuntia seuraavaa tilannetta, jossa Salla saa äkillisen raivokohtauksen. Kurjan koulupäivän jälkeen Salla purkaa pahaa oloaan kaahaamalla polkupyörällään. Matkalla Salla pysähtyy heittäämään kotitaloustunnista muistuttavan korvapuustin repustaan roskeen. Korvapuustin ympärillä ollut servietti karkaan tuuleen ja onnettomuudekseen vieras nainen kommentoi roskaa. Hän joutuu Sallan raivon kohteeksi:

Ja hänen suunsa, joka oli aina lukittu, repesi auki. [- -]

– SAATANAN PASKAKASA JUMALAUTA MIKÄ LÄSKI AIVOKÄÄPÄ HELVETTIIN SIITÄ!

– Voihyväjumala, bingonainen älähti.

Mutta joku vain huusi huutamistaan. (PS, 113.)

Vihan purkautuminen ja lukitun suun avautuminen kuvastuu myös yhtä lailla lukitun matkalaukun lukon rikkoutumisena (PS, 115). Raivokohtaukseen yhdistyy tunne siitä, ettei Salla ole oma itsensä,

mihin viittaa ”jonkun” jatkuva huutaminen. Sallan kohtaama bingonainen on esimerkki henkilöhahmojen luokittelun haasteellisuudesta. Kerran lyhyen hetken ajan kohdattu nainen olisi helppo todeta pelkäksi tapahtumaympäristöä värittäväksi taustahahmoksi. Se, että hän laukaisee päähenkilö Sallan aggressiivisen reaktion, tekee hänestä Nikolajevan määritelmän mukaan lähes päähenkilöä luonnehtivaksi satelliittihahmoksi. Toisaalta Nikolajeva puhuu tukeviin henkilöhahmoihin kuuluvasta katalyytistä eli käynnistäjästä (*catalyst*), joka käynnistää juonen tapahtumat. Katalyytti voi olla kuten Maija Poppanen, joka tuo dramaattisen muutoksen päähenkilön elämään. (Nicolajeva 2002, 112–113.) Bingonainen ei kuitenkaan täytä katalyytin määritelmää, sillä hän ei käynnistä koko juonta, vaan laukaisee yhden sen käännekohdista, Sallan pahan olon julkisen purkautumisen. Kuten todettu, raivonpurkauksen jälkeen Salla ei enää piirrä susia.

Sallan aggressiota korostetaan edellisessä esimerkissäni kapiteelikirjainten käytöllä. Samaa keinoa käytetään myös esimerkiksi Virvan huutaessa kiusaajilleen (*PS*, 131) tai Iran huutaessa Sallalle (*PS*, 151). Toisaalta jossain kohdissa keskeinen asia on korostettu kursiivin avulla, esimerkiksi Sallan äidin todetessa päiväkirjan olevan ”*sun* päiväkirjas” (*PS*, 63; kursivointi alkuperäinen). Siri Odfjell Risdal (2006) on tarkastellut tyttöjen koulukiusaamisilmiötä nuortenromaaneissa feministisen teorian kautta. Risdal näkee feministiseen ”naiskirjoitustyyliin” ajatukseen nojaten, että kieliasultaan kompleksiset ja kokeilevat nuortenkirjat voivat auttaa laajentamaan ymmärrystä tyttöjen kiusaamisilmiöstä. Hän on esimerkkitieteeksistään havainnut, että ne käyttävät sellaisia apukeinoja kuin toistoa ja kielioppisäännösten rikkomista, analepsiksia ja vaihtuvia kerrontanäkökulmia. Näillä keinoilla luodaan kielen sävy, joka menee pinnan alle ja tekee näkyväksi valtapelin, joka Risdalin mukaan usein piilee tyttöjen välisten konfliktien taustalla. (Mt., 58, 67.) *Paperisudet* käyttää samankaltaisia kielellisiä strategioita. Olen jo käsitellyt analepsisten ja kerrontanäkökulman vaihdosten merkitystä *Paperisusissa*. Risdal (mt., 60) poimii esimerkkitieteeksistään myös *Paperisusien* typografiaa vastaavaa kapiteelein kirjoittamista, joiden hän analysoi tuovan tekstiin lukijalle tarkoitetun visuaalisen kokemuksen puolen. Risdalin tulkinta kapiteelien merkityksestä pätee myös *Paperisusiin*, jossa sillä korostetaan henkilöhahmon reaktion – siis suuttumisen ja huutamisen – voimakkuutta. Edellisen sivun esimerkissäni Sallan suuttumisesta rikkoontuvat myös kielioppisäännöt, kun Sallan huuto esitetään vailla yhtenäistä lauserakennetta tai pilkkuja. Samoin bingonaisen reaktiossa sanat punoutuvat yhteen ilman asianmukaisia välilyöntejä, mikä antaa lukijalle tunteen nopeasta, spontaanista huudahduksesta.

Padottujen tunteiden purkautuminen keskellä kaupunkia on Sallan voimakkain ja merkittävin tunteenilmaus. Se ei kuitenkaan ole ainoa kohta, jossa koettu paha olo pääsee ulos. Lähestyvää

raivostumista kaupungilla ennakoi jo kotitaloustuntia edeltävän aamun kuvaus. Salla on aamulla vastentahtoinen ja hermostunut tulevan koulupäivän vuoksi:

Mä en halua mennä sinne, hän ajatteli. Kädet piti pakottaa etsimään vaatteita, pukeutumaan. [- -] Mutta kellon viisarit pyörivät yhä nopeammin, ne hiostivat ja pakottivat. Pian hän olisi köksänluokassa eikä pääsisi enää minnekään. Olisi pakko olla siellä. Olisi pakko vaan kestää. (PS, 103; kursivointi alkuperäinen.)

Aamu päättyy riitaan. Koulupäivän ja erityisesti kotitaloustunnin aiheuttama ahdistus saa Sallan kokemaan hiustenlaiton välttämättömäksi, mistä seuraa kamppailu hiustenkihartimesta äidin kanssa. Laitteen nykimisen seurauksena kuuma putki hipaisee äitiä ja Salla paiskaa lopuksi ”koko vekottimen käsistään” niin, että se räsähtää seinää vasten. Lähtiessään Salla nykäisee vielä takin naulakosta sellaisella voimalla, että ripustin katkeaa. (PS, 104.) Kolmas näkyvä tunteenpurkaus tapahtuu, kun Ira ja Tuuli tuovat koiran jätökset Sallan kotiovelle. Salla purkaa suuttumuksensa kolaamalla raivokkaasti lunta. Lumen luonti palvelee aggression purkajana ja poistaa samalla myös ei-toivottujen vieraiden jättämät jäljet Sallan yksityisalueelta: ”Hän riuhtoi ja tempoi, potki lunta niin että pölysi. Pomon saappaanjäljet hälvenivät” (PS, 149). Suuttumuksen ilmaiseminen ja fyysinen purkaminen ovat Sallan selviytymiskeinoja äärimmäisen painavissa tilanteissa. Nilssonin Hanna ja Aution Salla ovat myös tässä hyvin samankaltaisia. Hanna on lahjakas myös liikunnallisesti. Hän purkaa turhautumistaan pingiksen pelaamiseen ja hiihtämiseen, joissa hän on hyvä (esim. *ÄÄÄ*, 186, 292–293). Fyysiset keinot purkaa turhautumista täydentävät taiteen tarjoamia keinoja molemmissa kiusaamiskuvauksissa. Biblioterapeuttisesta näkökulmasta niillä voi olla kahdenlaisia merkityksiä. Toisaalta ne osoittavat, että kiusaamiskokemuksia olisi tärkeä käsitellä ja purkaa siten pahaa oloa ennen sen yltymistä suoraksi aggressioksi. Toisaalta rajumpien, fyysisten käsittelytapojen kuvaaminen tekee myös niistä sallittuja.

Muutamasta raivonpuuskastaan huolimatta Salla on koulukiusatuista tytöistä arin ja pelokkain. Hän pitää sekä Alettaa että Virvaa itseään rohkeampina ja ihailee heitä. Virvasta tulee Aletan ja Sallan ystävä vasta tyttöjen mökkiretken jälkeen. Kenties juuri mummokylässä saadut myönteiset kokemukset toisista nuorista saavat Sallan ehdottamaan Aletalle, että he tutustuisivat yksinäiseltä vaikuttavaan Kivityttöön eli Virvaan (PS, 118). Virva vaikuttaa jo ulkoisestikin tytöistä kaikkein pelottomimmalta. Hänellä on ”tumma piikkitukka ja porkkananväriset housut” (PS, 118) sekä ”mustanpuhuva katse”, joka ei lupaa Sallalle ystävällistä tervetuloitovotusta (PS, 119). Tutustuttuaan Virvaan Salla pitää häntä yhä suorapuheisena ja teeskentelemättömänä: ”Virva ei yrittänyt koskaan vain miellyttää” (PS, 161). Salla ihailee Virvan rohkeutta puolustautua äkäisesti kiusaajiaan vastaan: ”Kunpa hän olisi voinut olla kuten Virva” (PS, 131). Virvan kuvaaminen jopa

hieman luotaantuontävän näköiseksi, suorapuheiseksi ja rohkeaksi on jälleen Sallan fokalisoimaa. Virvan luonnehdinta Sallan vastakohtaksi kuvaa siten myös Sallaa. Alun epäluulon jälkeen Virva onkin halukas tutustumaan Sallaan ja Alettaan (*PS*, 121). Kovuus on Virvan keino suojautua. Joskus puhutaan ”kovista tytöistä” (*tough girls*), jotka osaavat puolustaa itseään ja päihittävät kiusaajansa nokkeluudella ja älyllä (Hogan 2005, 61). Kohdeteokseni henkilöhahmoista Virva on lähinnä tällaista kovaa tyttöä sanoessaan vastaan kiusaajilleen. Hänkään ei kuitenkaan onnistu täysin puolustuksessaan, koska kiusaaminen jatkuu. Toisaalta voi olla, että Virvan uhmakas käytös ei ole tapa selviytyä vaan reaktio kiusaamistilanteeseen.

Sallan ja Aletan yhteinen, päivittäinen selviytymiskeino on koulualueelta poistuminen. He lähtevät aina tilaisuuden tullen eli yhteisillä välitunneilla ja ruokatauoilla kävelemään korttelin ympäri, ratakoille tai joen rantaan (*PS*, 17). Otsoa tyttöjen into kävellä ihmetyttää. Salla ei kuitenkaan halua kertoa hänelle kävelyretkien todellista syytä:

Että he kiersivät korttelia, koska pihallekaan ei voinut jäädä. Koko pihan halkova äänieristelevy kun puuttui, valitettavasti. [- -] Pihalla jokaiseen minuuttiin tihkui pelkoa, ja siitä pääsi eroon vasta portilla. (*PS*, 81.)

Tytöt poistuvat romaanissa koulualueen lisäksi koko paikkakunnalta. Ensin katoaa Aletta, jonka salainen pakopaikka on ukin vanha mökki metsän siimeksessä, kaikkien yhteyksien saavuttamattomissa (*PS*, 87–88). Kun Salla lähtee kadonneen Aletan perään, tytöt tutustuvat toisen mummokylän nuoriin, jotka kutsuvat heidät juhliinsa. Juhlissa heihin suhtaudutaan kuin keihin tahansa tyttöihin. Kokemus on Sallalle samanaikaisesti miellyttävä ja hämmentävä: ”Miksi kaikki olivat olleet niin mukavia? Enhän minä osaa edes jutella tai heittää herjaa, olla niin kuin muut nuoret, hän ajatteli” (*PS*, 97).

Mummokylän juhlien jälkeen Sallan yhdeksi selviytymiskeinoksi tulevat siellä tavatun Kain kanssa vaihdetut sähköpostit.¹⁴ Romaanin lopussa pois lähtemisestä tulee totta. Peruskoulu loppuu, jolloin vanhasta koulusta päästään pois. Kaukokaipuun tyydyttää Sallan ja Aletan yhteinen matka Galapagossaarille. Vapautumista kuvaa myös kiristävästä luokkasormuksesta eroon pääseminen. Ruuska toteaa, että matka ja sen aikana koettu muutos on nuortenkirjoissa tavallista. Syyinä ympäristönvaihdokseen voi olla juuri etäisyyden hakeminen ongelmiin tai perheeseen. Matka auttaa myös itsenäistymään ja löytämään oman identiteetin. (Ruuska 2001, 277–278.)

Vaikka koulukiusaaminen päättyy Sallan, Aletan ja Virvan osalta, se näyttäytyy silti masentavan ikuisena ongelmana:

¹⁴ Analysoin mummokylän tuttujen merkitystä koulukiusatulle tarkemmin alaluvussa 4.3.

Aina oli joku, joka kiersi korttelia, tonki taskujaan, potki hiekkaa tai pakoili vessassa kaikki välitunnit. Eikö tämä koskaan päättyisi. (PS, 164.)

Ratkaisu välituntien yksinäisyyteen on liittoutuminen toisten kiusattujen kanssa. Kenties tärkein selviytymisstrategia *Paperisusien* kiusatuille onkin heidän muodostamansa yhteisö. Vaikka oma luokka sulkee heidät ulkopuolelleen, he ymmärtävät etsiä toisensa koulun pihalta ja löytävät tukea ja seuraa toisistaan. Seuraavassa alaluvussa tarkastelen sekä koulukiusattuja piinaavaa yksinäisyyttä että heidän toisistaan saamaansa yhteisöllisyyden kokemusta.

4.3 Yksinäisyys ja yhteisöllisyys

Siinä missä kiusaaminen voi olla jonkin vertaisryhmän yhteinen harrastus, muodostavat myös kiusatut lapset usein ryhmiä tai pareja toisten kiusattujen kanssa. Vielä useammin he kuitenkin jäävät kaikkien ryhmien ulkopuolelle, mikä tekee asemasta luokkayhteisössä erityisen vaikean. (Salmivalli 1998, 92.) *Paperisusien* kiusatut jäävät myös kukin luokkayhteisössään eristetyiksi ja yksinäisiksi. He löytävät kuitenkin toisensa koulun pihamaalta ja yhdistävät voimansa kestääkseen kiusaamisen paremmin. Tässä alaluvussa käsitelen ryhmään kuulumisen merkitystä ja toisaalta vaikeutta kiusattujen henkilöihahmojen näkökulmasta.

Salla urakoi oppitunneilla ryhmätyöt itsekseen ja seisoo välitunnit yksin koulun pihalla. Hänet on eristetty luokan muiden oppilaiden ryhmistä. Yksinäisyys ei ole Sallan oma valinta tai hänelle mieluista, vaan hän yrittää paeta sitä esimerkiksi piiloutumalla ryhmien lähetyville: ”Tuntemattomia tyttöjä. Silti Salla hivuttautui pari askelta heitä kohti. Sekin oli parempi kuin jököttää pelkkää tyhjyyttä ympärillään” (PS, 55). Sallan kokee yksinäisyyden leimaavan hänet kielteisesti koulun julkisuudessa:

Vain hän jäähmettyi seisomaan yksin. Ja siinä seisoessaan Sallasta tuntui, että kaikki näkivät hänet; hän loisti kauas, pihan ja aidankin yli. Vilkkui ja lepatti punaisena kuin hätävalo.

Sallaa hävetti niin, että hän aikoi jo lähteä pihalta, kävelemään. (PS, 12–13.)

Rinnakkaisluokan kiusatun Aletan seura on Sallan ainoa vaihtoehto yksinäisyydelle: ”Hän odotti Alettaa aina” (PS, 15). Salla ja Aletta ovat ystäviä, mutta ystävyys on pohdittava. Ovatko he yhdessä vain olosuhteiden pakosta, välttääkseen yksinäisyyden? Ilman Alettaa Sallan tilanne olisi vielä kehnompaa, eikä hän oikein tohdi edes ajatella sellaista vaihtoehtoa: ”Mitä jos Alettaakaan ei olisi oikeasti ollut? Hän olisikin täällä yksin ja Aletta olisi vain mielikuvitusolento? Ei tehnyt mieli kuvitella enempää” (PS, 19). Tyttöjen välit ovat luottamukselliset, ja Sallan on helppo olla Aletan

seurassa: ”Vasta tutustuttuaan Alettaan Salla oli ymmärtänyt, että yrittäminen oli ollut turhaa. Yhtäkkiä kaikki olikin vain siinä. Ilmaiseksi” (PS, 57). Aletan seura ei siis ole ainakaan vastenmielisellä tavalla pakonomaista, vaan hänen kanssaan on luonnollista olla. Tässä mielessä Sallan ja Aletan ystävyys näyttääkin paljon aidommalta kuin Iran ja Tuulin vuorosanojen toistamiseen ja todellisten ajatusten piilotteluun perustuva suhde.

Toisaalta Salla ja Aletta eivät esimerkiksi kerro toisilleen kokemastaan kiusaamisesta, vaan kumpikin purkaa tuntojaan muualla. He eivät myöskään kyläile toistensa kotona tai vietä muuten vapaa-aikaa yhdessä. Edes Salla ei tiedä Aletan haaveista matkustaa kauas pois. Myös Aletan karkumatka mummokylään on Sallalle yhtä suuri yllätys kuin muillekin. Hän joutuu epä tietoisena jopa pelkäämään ystävänsä puolesta. Näyttää siltä, että kaksi kiusattua eivät luota täysin edes toisiinsa. Tytöt myös kuvataan monin tavoin erilaisiksi keskenään. Sallan fokalisoiman kuvauksen perusteella Aletta on sotkuinen ja hieman epäsiisti, kun hän itse on ainakin yrittänyt laittautua (esim. PS, 91). Ujo Salla kuitenkin ihailee Aletan itsenäisyyttä ja rohkeutta sekä taitoja matematiikassa. Toisaalta tyttöjen ystävyys vaikuttaa syvenevän romaanin kuluessa, sillä Aletta kutsuu juuri Sallan luokseen mökille, he tutustuvat yhdessä uusiin ystäviin ja lähtevät lopulta jopa yhteiselle matkalle. Romaanin loppupuolella Salla ja Aletta istuvat yhdessä ostoskeskuksen kahvilassa, missä Aletta kutsuu Sallaa ”tukihenkilökseen” (PS, 143) todistaen näin ystävämerkityksen.

Käsittelin kiusaajien ryhmän analyysin yhteydessä vertaisryhmien muodostumista (ks. alaluku 3.3). Totesin Salmivallia (2005, 138–142) lainaten, että ryhmien muodostumiseen liittyy valikoitumisvaikutus, jonka ansiosta ryhmän jäsenet muistuttavat usein toisiaan. Eräs valikoitumista rajoittava seikka on Salmivallin mukaan se, kuka halutaan ystäväksi tai päästetään mukaan porukkaan. Silloin yksi selitys samankaltaisille ystäville voi olla, että he ovat ainoita saatavilla olevia ystäviä esimerkiksi siksi, ettei kumpaakaan huolita muihin porukoihin. Sallan ja Aletan valikoitumista ystäviksi voisi kuvata juuri toteamalla, että heitä kumpaakaan ei ole huollittu muihin ryhmiin. Tätä tukee myös huomioni tyttöjen keskinäisestä erilaisuudesta.

Kesken lukuvuoden Salla huomaa koulun wc:ssä pilkkakirjoituksia Virvasta. Käy ilmi, että Virva on Sallan Kivitytöksi kutsuma toinen yksinäinen hahmo koulun pihalla. Salla ja Aletta päättävät tutustua Virvaan, joka liittyy jatkossa heidän seuraansa välituntisin. Näin muodostuu kiusattujen henkilöhahmojen yhteisö, jota he itse nimittävät ”klubiksi” (PS 161, 164). Romaanin loppupuolella koulun pihalla huomataan jälleen uusi eristetty oppilas, Taskutyttö, jonka tytöt päättävät pyytää porukkaansa. Koko kiusattujen ryhmän muodostumista kuvaa edellä esittämäni

valikoitumisvaikutus: tytöt päätyvät yhteen, koska heitä ei hyväksytä muualle. Klubi pelastaa kiusatut nololta yksinäisyydeltä ja saa aikaan sen, että *Paperisusien* lopussa heidän ei enää tarvitse poistua välituntisin koulun pihalta. Ryhmä suojaa kiusaamiselta:

Nyt kun heitä oli jo pieni klubi, ei ollut pakko häipyä pihalta: harvat uskalsivat enää huudella tai käydä tuuppimassa. (*PS*, 164.)

Tulkitsen ryhmän suojavaikutuksen perustuvan lukumäärään, sillä yhden kimppuun on helpompi ja riskittömämpi hyökätä kuin usean. Toisaalta ryhmässä oleminen viestii, että erilaistaminen ja poikkeavaksi tekeminen ei enää toimi, vaan kiusattu on saanut ystäviä ja hyväksyntää.

Vaikka *Paperisusien* koulukiusatut muodostavat toisilleen tärkeän vertaistukiyhteisön, heillä on kuitenkin tapana pitää ryhmänsä jossain määrin muilta piilossa. Salla ja Aletta esimerkiksi syövät ruokalassa toisiaan vilkuillen eri pöydissä kiireesti, jotta pääsisivät pakenemaan yhteiselle kävelyretkelleen (*PS*, 121). He tapaavat useimmiten koulualueen ulkopuolella, joenrannassa tai ratapihalla. Tällainen käyttäytyminen vaikuttaa erikoiselta. Oletettavasti tytöt pyrkivät näkymättömyyteen kouluyhteisössä. Toisaalta voisi ajatella, että joukossa kulkiessaan kukin yksilö olisi huomaamattomampi kuin yksin ruokalassa istuessaan. Yksin liikkuminen tekee heistä koulun julkisuudessa yksinäisiä ja näkyviä. Yksinäisyyden kokemus seuraa myös oppitunneille, joilla se korostuu ryhmätyötilanteissa.

Myös mummokylän nuoret ovat Sallalle ja Aletalle tärkeä yhteisö, vaikka tuttavuus heidän kanssaan on tuore ja yhteydenpito löyhää. Kotipaikkakunnan sosiaalinen tyhjiön tuntu voimistuu, kun pienikin yhteys muualle nousee korostuneen tärkeäksi. Toisen paikkakunnan nuoret hyväksyvät tytöt omina itsenään ja tahtovat heidät mukaan joukkoonsa. Mummokylän nuorista Kai on satelliittihahmo, kenties myös tytöt juhliin kutsuva Roosa, mutta muut jäävät taustahahmoiksi, joiden tarkoitus on vain kasvattaa kaveriporukan kokoa. Yhteisöllisyyden tärkeys korostuu edelleen, kun Salla rohkaistuu suunnittelemaan juhlia, joihin hän kutsuu kaikki uudet ystävänsä klubista ja mummokylästä (*PS*, 140). Aiemmin hän ei olisi voinut pitää juhlia, koska niihin ei olisi ollut juurikaan kutsuttavia.

Yksinäisyyden paino seuraa kuitenkin myös juhlasuunnitelmissa. Salla empii vieraiden kutsumista useamman kerran siinä pelossa, ettei kukaan kuitenkaan tahtoisi tulla hänen juhliinsa, vaikkei hänellä ole todellisia perusteita epäillä sitä (*PS*, 153, 161). Sallan on kaiken kaikkiaan vaikea ottaa vastaan toisen paikkakunnan nuorten suoma hyväksyntää. Hän kokee itsensä jäykäksi ja

vaivaantuneeksi eikä osaa toimia myönteisesti sävyttyneessä sosiaalisessa tilanteessa (PS, 95).

Lisäksi hän uskoo, että toiset nauravat hänen selkensä takana:

Nyt kun hän oli hipsinyt tiehensä, niiden kiiltokuvakuoret repeäisivät. Ne muistelisivat, miten jäykkä ja tylsä hän oli ollut. Kuin suoraan vitsikirjasta [- -] Salla ajatteli, että oli varmaan epäillyt turhia. Kai huomasi hänet ja nosti kätensä heilutukseen. (PS, 98.)

Salla siis saa myös itsensä kiinni perättömästä epäluottamuksesta toisia kohtaan. Perättömyydestä kielii Kain ystävällinen ele, ja Salla tajuaa itsekin olleensa tarpeettoman epäluuloinen. Sallan vaikeus kokea itsensä hyväksytyksi kertoo siitä, että koulukiusaaminen ei vaikuta vain koulunkäyntiin. Koulukiusatusta on tullut yksi Sallan identiteeteistä. Hän olettaa olevansa ikätovereidensa ryhmässä ei-pidetty ja syrjitty.

Uusiin ihmisiin tutustuminen on epävarmalle ja ujolle Sallalle vaikeaa. Hän ei tahdo keksiä puhuttavaa tai jos keksiinkin, sen sanominen vaatii pinnistelyä. Esimerkiksi Virvaan tutustuessaan Salla joutuu miettimään etukäteen, mitä toiselle voisi sanoa. Keskustelun avaaminen tuntuu vaivalloiselta ja jännitys aiheuttaa fyysisiä oireita:

Salla mietti kysymyksen valmiiksi mielessään. *Mikä kivi sulla on siinä korussa?* Niin hän kysyisi. Kylläpä oli vaivalloista! Hengästytti yhä pahemmin. Oli pakko löysätä vauhtia.

Ja nyt se avausrepliikki! (PS, 122; kursivointi alkuperäinen.)

Salla joutuu ponnistelemaan sekä tutustuessaan Virvaan että osallistuessaan mummokylän nuorten juhliin. Toisten nuorten seura tuntuu ristiriitaiselta, samanaikaisesti pelottavalta ja houkuttelevalta: ”Olo tuntui kumman tukalalta, olisi tehnyt mieli häipyä saman tien. Ja kuitenkin jäädä” (PS, 93). Kiusaamisen vuoksi huono itseluottamus ei salli Sallan luottaa sosiaalisiin kykyihinsä. Hän on niin tottunut hyljeksintään, ettei ole uskoa todeksi, kun hänet hyväksytään joukkoon: ”Miksi kaikki olivat olleet niin mukavia? Enhän minä osaa edes jutella tai heittää herjaa, olla niin kuin muut nuoret, hän ajatteli” (PS, 97).

Vertaan jälleen Sallaa Nilssonin Hannaan. Vaikka *Älä usko, älä toivo, älä rakasta* päättää tarkan kuvauksensa kuudennen luokan loppuun, psykiatrisen sairaalan luvut paljastavat Hannan kiusaamisen jatkuneen yläluokkien läpi. Lukiossa häntä ei ole enää kiusattu, mutta kiusaamisen synnyttämä ihmisarkuus ja ahdistuksen tunteet ovat estäneet häntä ystäväystymästä uusien luokkakavereidensa kanssa. Vastaava kuvaus vaikeudesta tutustua ja luottaa uusiin ihmisiin nähdään, kun Hanna aloittaa pingis-harrastuksen ja tapaa muita pingis-seuran tyttöjä mutta ei osaa ottaa vastaan heidän ystävällisyyttään. (Esim. *ÄÄÄ*, 211, 248–249.) Sairaalassa Hanna pohtii

vaikeuttaan luottaa ihmisiin ja uskoa heidän ystävällisyyteensä. Suomennoksen nimi tiivistää Hannan kokemukset ihmissuhteista. Kaunokirjallinen kuvaus koulukiusaamiskokemuksesta esittää molemmissa tapauksissa, kuinka pysyviä vaikutuksia kiusaamiskokemuksella on uhrin identiteettiin ja minäkuvaan.

Romanttiset suhteet jäävät *Paperisusissa* taka-alalle. Pieniä tykkäämisiä kuitenkin koetaan: Virva on ihastunut Mimosaan ja Sallakin pitää kovasti mummokylässä tapaamastaan Kaista. Myös Aletta kirjoittelee ulkomailla asuvan Carloksen kanssa, mutta heidän suhteensa romanttisuudesta ei saada viitteitä. Sen sijaan Virvan ja Mimosan väliseen ystävyyteen liittyy ainakin Virvan puolelta homoseksuaalisia tunteita. Virvan ihastus tulee selvästi esille ainoastaan hänen fokalisoimissaan luvussa (ks. alaluku 4.1). Sallan hapuileva ystävyys Kain kanssa on epäseksuaalista ja perustuu fyysistä vetovoimaa enemmän vertaiselta saatuun hyväksyntään. Heidän suhteensa on nykynuortenkirjalle epätyypillisen sovinnainen ja epäseksuaalinen. He tapaavat rauhallisissa kotibileissä, juttelevat harrastuksistaan ja Kai antaa Sallalle sähköpostiosoitteensa. Pojan osoittama mielenkiinto tuntuu Sallasta hyvältä: ”Sallasta tuntui kuin hänessä olisi jo väreillyt sähköä” (*PS*, 97).

Sallakin luo itselleen sähköpostiosoitteen, ja lyhyistä, yksinkertaisista viesteistä Kain kanssa tulee päivien piristys, joiden takia Salla varaa kerta toisensa jälkeen tietokoneajan kirjastosta (*PS*, 116, 138). Vaikka viesteissä tai ainoassa tapaamisessa oleva romantiikka on hyvin piilotettua ja hiljaista, Kaista tulee Sallalle tärkeä ajatusten kohde: ”Pyryttiköhän siellä missä Kai oli? Saman taivaan alla. Salla kuvitteli hiutaleet, jotka koskettelisivat Kain takkia, käsiä, hiuksia. Kain kasvoja” (*PS*, 135). Virvan ja Sallan ihastumisen tunteita kuvataan melko samalla tapaa: Salla odottaa edellä kuvatun mukaisesti sähköpostia Kailta ja Virva puolestaan tekstiviestejä Mimosalta (*PS*, 127). Virvan tunteiden vahvuus kuitenkin korostuu, kun esiin nostetaan hänen halunsa tunnustaa Mimosalle rakastavansa häntä (*PS*, 129). Syrjitylle Sallalle pojalta saatu hyväksyntä ja kiinnostus ovat tärkeitä, mutta *Paperisusien* kokonaisuuden kannalta ne ovat toisarvoisia. Tässä nuortenromaanissa pääosassa eivät ole ruumiillisuus ja nuoren tytön seksuaalisuus, kuten niin monissa muissa. Ihastumiset ovat sivuroolissa, vain sävyttämässä romaania ja tukemassa Sallan ja Virvan luonnehdintaa, eikä kyseessä ole varsinainen rakkaustarina. Koska Sallan ja Kain tai Virvan ja Mimosan romanssit ovat varsin pienessä osassa, Kai ja Mimosa jäävät vain satelliittihahmoksi. Heillä ei ole merkittävää vaikutusta *Paperisusien* pääjuoneen.

Kuitenkin seksuaalisuus on yksi nuortenkirjan keskeisimmistä aiheista. Onkin syytä esittää tässä muutama huomio seksuaalisuudesta nuortenkirjallisuudessa ja *Paperisusissa*. Nuortenkirjoihin

kuuluu Ruuskan mukaan lähes aina ensirakkaus, ja ekakerta on nuortenkirjan huippukohta (Ruuska 2001, 278–279). Seksuaalisuuden ympärillä pyörivät asiat kiinnostavat nuoria esimurrosiästä lähtien, ja siksi seksuaalisen identiteetin muodostaminen on yksi nuortenkirjojen keskeisistä teemoista (Heikkilä-Halttunen 2003, 70). Grönn kirjoittaa, että seksuaalisuus oli nuortenkirjallisuudessa pitkään vaiettu asia kasvatuksellisten tavoitteiden takia, mutta 1980-lukuun mennessä seksuaalisuus oli jo itsestään selvä osa nuortenkirjoja. Nuorten henkilöhahmojen uskollisiin, tasapainoisiin seurustelusuhteisiin kuului yhtenä luontevana osana myös hellä mutta harkittu ja vastuullinen sukupuolielämä. (Grönn 2001, 284.) Ruuska (2001, 278–280) toteaaakin, että koska nuortenkirjan kasvattavaa ja valmentavaa vastuuta ei ole unohdettu, yhdynnässä olevat henkilöhahmot ovat useimmiten yli 16-vuotiaita. Myös seksielämän varjopuolet, kuten ei-toivotut raskaudet ja abortit, kuuluvat osin samasta syystä nuortenkirjoihin. Heikkilä-Halttunen (2001, 226–227) huomauttaa kuitenkin, että uusin nuortenkirjallisuus tarjoaa aiempaa maltillisempaa parisuhdekasvatusta. Toisaalta se sivuaa entisiä sukupuolielämän tabuja, kuten transseksuaalisuutta.

Trites selittää nuortenkirjallisuudessa runsasta seksin kuvausta sillä, että seksuaalinen kyvykkyys on usein käytetty voimaantumisen metafora. Teini-ikäiset henkilöhahmot kokevat kaikkea mahdollista seksuaalisuuteen kuuluvaa masturboinnista ei-toivottuun raskauteen ja prostituutioon. Monille nuortenromaanien henkilöhahmoille seksuaalisuuden kokeminen on siirtymäriitti, joka auttaa määrittelemään lapsuuden jääneen taakse. Tavallisesti seksuaalisuus liittyy romanssin kuvaukseen, jotka noudattavat Tritesin mukaan melko ennalta arvattavaa kaavaa. Trites toteaa joidenkin kirjojen olevan kiinnostuneempia vaikuttamaan nuorten seksuaalikäyttäytymiseen kuin kuvaamaan sitä rehellisesti. (Trites 2000, 84–85.) Henkilöhahmot, jotka ovat tutustuneet seksuaalisuuteensa, yleensä oppivat jotakin kokemuksestaan, mikä myös selittää seksin esiintymisen siirtymäriittinä niin monissa nuortenkirjoissa. Tavalla liittyy seksi ja aikuistuminen toisiinsa on didaktinen tarkoitus: niin kauan kuin nuori oppii seksikokemuksestaan jotakin, seksuaalisuuden kirjallinen representaatio näyttää hyväksyttävämmältä lajissa, jonka tarkoitus on opettaa nuoria tulemaan aikuiseksi. (Mt., 102.)

Huhtalan mukaan ruumiillisuuteen liittyvät kysymykset hallitsevat uutta nuortenkirjallisuutta, jossa perhe ja koulu toimivat enää vain ruumiillisuuden näyttämöinä, vaikka vielä 1970- ja 1980-luvuilla ne olivat keskeisiä aiheita (Huhtala 2006, 12). Ruuska kuitenkin huomauttaa, että nuortenkirjoissa käsitellään yllättävän vähän murrosiän tuottamia fyysisiä muutoksia ja niiden herättämiä tunteita. Ruumis nousee aiheeksi vasta, kun kyse on esimerkiksi syömishäiriöstä. (Ruuska 2001, 282.) *Paperisusissa* ruumiillisuus näyttäytyy erityisesti ulkonäön kautta. Vaatteet, meikki ja hiustyyli erottelevat henkilöhahmoja toisistaan ja aiheuttavat paineita. Toisaalta oman ruumiin muotojen tai

kehityksen tarkkailu ei ole henkilöahmoille erityisen tärkeää. Seksuaalisuuskin on varsin säyseää. *Paperisusissa* ei päästä edes ensisuudelmaan saakka. Romantiikka on siis varsin kilttiä, joskin homoseksuaalisen ihastuksen kuvaaminen tuo siihen monipuolisuutta. Tässä mielessä *Paperisudet* on jopa poikkeuksellinen nuortenkirja.

Kilttiin seksuaalisuuden kuvaukseen saattaa sisältyä kasvatuksellinen tausta-ajatus, koska *Paperisudet* on suunnattu oletukseni mukaan varsin nuorille lukijoille (ks. alaluku 1.2). Heikkilä-Halttunen nostaa esiin kysymyksen siitä, missä määrin nuortenkirjan lukijakunnan nuortuminen vaikuttaa kustantajien ja kirjailijoiden sisällöllisiin valintoihin. Pidättäytytäänkö esimerkiksi liian aroista seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista vai joudutaanko lukijoita päinvastoin houkuttelemaan entistäkin rankemmilla aiheilla? (Heikkilä-Halttunen 2003, 69.) *Paperisudet* asettuu tässä pidättyväiselle kannalle. Se eroaa suuresti *Älä usko, älä toivo, älä rakasta* -nuortenromaanista. Siinä vasta 10–12-vuotiaiden varhaisnuorten sukupuolten välinen kanssakäynti ja ruumiillisuus ovat merkittävässä osassa. Kuten olen aiemmin todennut, suosituimmuus määrittää luokan oppilaiden sosiometristä statusta. Luokan sisällä solmitaan luonteeltaan lopulta melko lapsekkaita seurustelusuhteita, pussaillaan ja tanssitaan hitaita. Myös oman ja muiden kehon muuttumisen ja syömisen tarkkailu sekä kuukautisten alkamisen odotus ja mukanaan tuoma hämmennys ovat Nilssonin tyttöahmoille keskeisiä asioita. Herkkiin murrosiän alun hetkiin osuva kiusaaminen muuttaa pysyvästi Hannan minäkuva. Hän kokee, ettei hänen kehonsa tule hyväksytyksi, vaikka ei osaakaan nimetä, onko hän liian laiha vai paksu. Hannaa esimerkiksi nimitellään ”mensuhirviöksi” ennen kuin hänen kuukautisensa ovat alkaneet, vaikka samaan aikaan luokan suositut tytöt suorastaan ylpeilevät kuukautisillaan (ÄÄÄ, 136–137). 11-vuotias Hanna kokee heikkoudekseen jatkuvasti myös sen, ettei hänelle ole vielä kasvanut rintoja. Kun rinnat sitten alkavat kasvaa, Hanna kamppailee murrosiän merkkejä vastaan esimerkiksi lyömällä itseään rintakehään (ÄÄÄ, 115).

Sallan yksinäisyys selittyy kiusaamisen lisäksi hänen ujoudellaan ja arkuudellaan, jotka yhdessä aiheuttavat vaikeasti rikottavan kehän. Sen sijaan Aletta ja Virva kuvataan rohkeiksi ja itsenäisiksi tytöiksi. Aletalla on ollut vanhassa kotikaupungissaan laaja ystäväpiiri, eikä hän arastele ihmisille puhumista. Virva on menettänyt vanhat ystävänsä keskittyessään vain Mimosaan, mutta myös hän sanoo räväkästi vastaan kiusaajille eikä ole arka. Pelkkä ujous ei siis ole syynä nuorten vertaisryhmien ulkopuolelle jäämiseen. Kiistatta kiusattujen muodostama yhteisö auttaa heitä selviytymään kouluvuoden loppuun. Toisaalta yksinäisyyden, erilaisuuden ja eristämisen leima istuu niin tiukassa, että henkilöahmojen on vaikea omaksua paikkaa hyväksyttynä ryhmän jäsenenä. Heidän on vaikea tulla hyväksytyiksi. Koulukiusaaminen jää lopulta jokaisen omaksi, henkilökohtaiseksi kokemukseksi, vaikka fyysinen yksinäisyys katoaa ryhmässä.

5 AIKUISTEN SUHDE KOULUKIUSAAMISEEN

Olen nyt käsitellyt *Paperisusien* nuoria henkilöitä sekä heidän keskinäisiä suhteitaan ja vertaisryhmiään. Nuoret ovat kuitenkin yhteydessä myös aikuisiin, vaikka näennäisesti koulukiusaaminen tapahtuisi vain nuorten kesken. Koulumaailman aikuisia ovat opettajat, jotka työskentelevät luokkaryhmien kanssa. Jokaisen nuoren taustalla ovat lisäksi hänen perheensä ja vanhempansa, jotka kasvattavat nuorta opettaen ja mallintaen myös vuorovaikutusta. Tämän vuoksi on tärkeää huomioida myös yhteisön aikuisten rooli koulukiusaamisilmiössä. Toisaalta on huomioitava sellaiset aikuisauktoriteetit kuin koulu sosiaalisena instituutiona ja nuortenkirjallisuus aikuisten kirjoittamana lajina. Käsittelen näitä nuoriin henkilöihin vaikuttavia tahoja tässä luvussa. Ensiksi keskitän huomioni opettajiin, jotka toimivat osana kouluinstituutiota. Toisessa alaluvussa käsittelen perhesuhteita ja niiden vaikutusta nuoriin henkilöihin.

5.1 Opettajat ja kouluinstituutio

Koulukiusaaminen käsitteenä sijoittuu lähtökohtaisesti kouluun, jossa nuoret muodostavat kaverisuhteita ja vertaisryhmiä. Tavanomainen suomalainen yläkoulu on myös *Paperisusien* tapahtumien keskeinen paikka. Koulukiusaamista ja keskinäisiä valtasuhteita selvitetään koulun pihalla, wc-tiloissa, käytävillä ja oppitunneilla. Läsä on muiden oppilaiden lisäksi aikuisia, opettajia. Nikolajeva (2002, 111) mainitsee suhteiden vanhempiin tai huoltajiin, sisaruksiin ja opettajiin olevan tyypillisempiä lastenkirjallisuudessa kuin kirjallisuudessa yleisesti. Oletan Nikolajevan huomion yltävän vähintään jossain määrin myös nuortenkirjallisuuteen. Laji velvoittaa kiinnittämään huomiota nuorten ja aikuisten välisiin suhteisiin myös omassa tutkielmassani. Tässä alaluvussa tarkastelen *Paperisusien* antamaa kuvaa opettajista ja kouluinstituutiosta.

Koulu on yleinen tapahtumapaikkana lasten- ja nuortenkirjoissa, mutta varsinaista koulutyötä kuvataan hyvin harvoin, kuten Nikolajeva kirjoittaa. Oppitunnin kuvausta voidaan käyttää esittelemään jokin asia, kuten demokratian tai ehkäisyn. Koulu on kirjoissa usein ikävä paikka, joka edustaa vapauden ja mielikuvituksen vastakohtaa. Koulukuvauksen vähäisyyttä selittää koulunkäynnin oletettu tuttuus lukijalle, joka osaa kokemustensa perusteella täydentää koulutyöhön liittyvät aukot. (Nikolajeva 2002, 217.) Myös *Paperisusissa* varsinaista koulutyötä kuvataan niukasti, ja kuvauksen tarkoituksena on esittää Sallan koulukiusaamiskokemuksia. Koska *Paperisusien* koulusta ei tule esiin poikkeuksellisia piirteitä, voidaan olettaa, että lukijan on tässäkin tapauksessa tarkoitus täydentää kuvaus omilla kokemuksillaan vastaavanlaisesta koulusta.

Suomalaisten nuortenkirjojen koulu onkin Härkösen (2001, 261) mukaan yleensä perinteinen peruskoulu, joka voi sijaita joko kaupungissa, lähiössä tai maalla. Koulutaival kulkee useimmiten peruskoulun eri luokka-asteiden kautta lukioon. Erityiskouluista tai -luokista ei ole kotimaisessa nuortenkirjallisuudessa juuri mainintoja. Sen sijaan kymppiluokkia esiintyy jo muutamissa kirjoissa. Lukioista kirjoitettaessa kuvataan yleensä erityislukioita ja niiden perässä vieraalle paikkakunnalle muuttavia nuoria tai vaihto-oppilaaksi ulkomaille lähtemistä. (Mt., 265–266.) Kaikki kirjallisuudessa kuvatut koulukokemukset eivät kuitenkaan ole iloisia. Esimerkiksi Jorma Kurvisen *Susikoira Roi ja koulun kingi* (1993) kuvaa tarkasti koulukiusaamista, johon kuuluu tässä tapauksessa koulun terrorisointi ja erilaisten sääntöjen lateleminen sekä väkivalta. Käännösteoksista Härkönen mainitsee vaikuttavimmaksi kiusaamiskuvaukseksi jo esiin tuomani Nilssonin *Älä usko, älä toivo, älä rakasta*. Amerikkalainen Candice F. Ransom puolestaan kertoo kiusaajan puolen tarinasta teoksessaan *Kohta kaksitoista* (1996 [1990]). (Härkönen 2001, 262–264.)

Paperisudet kuuluu ilottomien koulukuvausten joukkoon. *Paperisusien* koulun rehtori vaikuttaa ainakin Sallan näkökulmasta täysin välinpitämättömältä. Rehtori moittii koputtelusta Sallaa, vaikka hänet on tahallisesti jätetty luokan oven ulkopuolelle ja pakotettu näin myöhästymään oppitunnilta (*PS*, 10). Sallalle suunnattuun ivailuun rehtori ei tunnu edes kiinnittävän huomiota: ”Reksikään ei nauranut, mutta se nukkui. Korokkeen takana, kirjan yli lytistyneenä” (*PS*, 11). Korokkeella nuokkuva ryhdytön rehtori nousee fyysisesti oppilaiden yläpuolelle mutta syventyy heidän sijaansa kirjoihinsa. Ruotsin opettaja Tiilikainen puolestaan painostaa pontevasti Sallaa menemään mukaan Iran ja muiden tyttöjen ryhmätyöhön ja lähtee itse opettajainhuoneeseen, pois seuraamasta tilannetta. Palatessaan Tiilikainen vaikuttaa huomaavan edelleen yksin istuvan Sallan muttei puutu enää tilanteeseen: ”Tiilikainen palasi, vilkaisi ihmetellen Sallaa, mutta antoi sitten olla. Se alkoi lehteillä paperipinkkaansa” (*PS*, 22). Hän siis jättää lopulta vastuun tilanteesta Sallalle ja piiloutuu rehtorin tavoin papereidensa taakse. Toisaalta epäsuoraa aggressiota voi olla vaikea havaita, kuten Salmivalli (2005, 65) toteaa.

Kotitalousopettaja Essu taas välttelee kokonaan Sallan ja Iran porukan muodostaman työryhmän luona käymistä ja tarkkailee heitä vain kauempaa. Tärisevä käsi, liidunpätkällä ”pipertäminen” ja ongelmallisen ryhmän vältteleminen luovat Essusta heikon, avuttoman kuvan:

Essu alkoi raapustaa korvapuustien reseptiä taululle. Liitu naksatti poikki, ja se joutui pipertämään nysällä. Käsi tärise hiukan. Ehkä sekini olisi mieluummin leiponut pullaa ihan vaan omassa kyökissään. (*PS*, 105.)

Essu kiihdytti askeliaan ja sujahti ohi. Se pysähtyi rupattelemaan ykkösten kanssa, sitten kolmosten. Mutta heidän ryhmänsä kohdalla se teki aina oharin. Välillä se tarkkaili heitä kauempaa aivan kuin olisi miettinyt, pitäisikö touhuun puuttua vai ei. (PS, 106.)

Essun ratkaisu ohittaa Sallan ja kiusaajatyttöjen muodostama ryhmä vihjaa, että hän on havainnut jotakin ja haluaa vältellä hankalaan tilanteeseen joutumista. Tulkintaa tukee ensimmäisen lainauksen kuvaus Essun olemuksesta ja arvelu, ettei hän edes tahtoisi olla opettamassa kotitaloustuntia. Tiilikainen ja Essu siis tuntuvat huomaavan, että luokan tilanteessa on jotain normaalista poikkeavaa, mutta kummallakaan ei ole uskallusta tai halua puuttua asiaan. Kummankaan toimintatapa ei paranna Sallan tilannetta. Tiilikaisen painostuksesta ryhmään pyrkiessään hän saa kokea ikävän mutta odotetun torjumisen, ja opettaja itse pelastuu ratkomasta tilannetta poistumalla luokasta. Essun kotitaloustunnilla taas ei ole toivoakaan asioiden muuttumisesta, kun opettaja ei tahdo lainkaan kohdata tilannetta.

Myös Saarikosken aineisto tuo esiin opettajien kyvyttömyyden tai haluttomuuden puuttua koulukiusaamiseen. Aineistosta ilmenee, että kiusaamisesta opettajalle kertomiseen on korkea kynnyks, jonka ylittäminen edellyttää usein tukea kotoa tai toisilta kiusatuilta. Opettajan epätuomitseva suhtautuminen kiusaamiseen tai hatara, epäonnistuva yritys puuttua siihen näyttää opettavan työille, että kiusaamisesta ei kannata valittaa eikä kukaan voi sille mitään. (Saarikoski 2001, 249–250.) Saarikoski (2006, 22) yhdistää opettajien neuvottomuuden osaksi laajempaa ilmiötä: yhteisöväkivallan juurtumista kulttuuriin. Hänen mukaansa koulukiusaaminen on oppilaiden sovellus modernista, tehokkuuteen pyrkivästä normaaliuden vaatimuksesta. Tämän vaatimuksen välittää koulun virallinen kulttuuri. Koulu on tehoton puuttumaan kiusaamiseen, koska kiusaaminen toteuttaa koulun omaa oppimistavoitetta, joka on poikkeavuuden normalistaminen tai syrjäyttäminen. Kiusaamisesta eroon päästäkseen koulun olisi kyettävä purkamaan koko normaaliuden vaatimuksen taustalla oleva ihmis- ja yhteiskuntakuva. (Mt., 120.) Saarikosken toteama osoittaa, että *Paperisusien* kuvaus koulukiusatun kokemasta koulusta ja opettajista on melko realistinen.

Jälleen on huomioitava kerronnan näkökulman vaikutus. Kaikki edellä esittämäni tieto *Paperisusien* koulun opettajakunnasta on suodattunut fokalisoiivan Sallan asenteiden kautta. Oikeastaan tiedossa on siis, että koulukiusatun näkökulmasta opettajat vaikuttavat kyllästyneiltä, huomiointikyvyttömiltä ja neuvottomilta. Toisin sanoen uhri ei koe saavansa tukea opettajilta eikä usko heidän voivan auttaa häntä. Myös kuvaus Essusta ja arvelu hänen haluttomuudestaan olla paikalla on Sallan välittämää. Opettajat ovatkin henkilöhahmoina toisaalta Sallaa, toisaalta

koulumaailmaa luonnehtivia satelliittihahmoja. Toki näkökulmasta huolimatta voidaan todeta, että ainakaan kukaan opettajista ei ole onnistunut lopettamaan koulukiusaamista. *Paperisusien* koulun opettajakunnassa ainoa poikkeus on Uski. Hän on nuori liikunnan opettajan sijainen, joka yrittää auttaa syrjäytyneitä oppilaita. Salla on joskus nähnyt hänet juttelemassa kiusatulle Virvalle. Uski on kuitenkin näkymätön tyttöjen koulumaailmassa ja tulee esiin vain puheissa, kun Virva luulee Sallaa ja Alettaa hänen lähettämikseen ”vakoilijoiksi”. Lisäksi Uskin kerrotaan pitävän ”tulisia päivänavauksia Hyvien Asioiden puolesta”. (*PS*, 119–120.) Uskia luonnehtivat piirteet, nuoruus, sijaisuus ja idealistisuus, erottavat hänet koulun muusta, vakiintuneesta opettajakunnasta, jossa ei ole puhtia puuttua tilanteeseen. Yhden opettajan ponnistelut eivät kuitenkaan *Paperisusissa* riitä katkaisemaan kiusaamistilanteita.

Sallan pessimistinen suhtautuminen opettajiin myös täydentyä, kun Aletan isä Otso soittaa luokanvalvoja Marjo Tikalle kotiin ja tiedustelee Aletan koulukuulumisia. Otso saa kuulla, että tyttöä syrjitään ja nimitellään omassa luokassaan. Tikka kertoo opettajien pohtineen keskenään, miten he voisivat auttaa. Opettajien hyvä tahto ei ole kuitenkaan näkynyt konkreettisina tekoina, mistä Otsokin kiivastuu. (*PS*, 76–77.) Opettajat ovat pohjimmiltaan hyväntahtoisia mutta keinottomia tai saamattomia koulukiusaamisen edessä. Myös Nilssonin kuvaus opettajien ja koulukiusaamisen suhteesta on samankaltainen. Opettajat ovat kiusaamisen suhteen sokeita ja muutenkin oppilaan näkökulmasta kuvattuina hieman naurettavia hahmoja, joilla ei ole juuri uskottavuutta. Palautekeskustelussa Hannan luokan opettaja kehuu Hannan äidille Hannan mainiota menestystä oppiaineissa mutta valittelee, kuinka tyttö itse vetäytyy välituntisin syrjään (*ÄÄÄ*, 166, 282–283). Välituntisin opettaja keskittyy rupattelemaan kollegoidensa kanssa ja luokan ”hupitunnilta” hän useimmiten poistuu opettajainhuoneeseen jättäen oppilaat ilman valvontaa (*ÄÄÄ*, 114).

Tyttötutkimuksen näkökulmasta kirjoittava Mari Käyhkö (2011) problematisoi koulun ymmärtämisen lähtökohtaisesti puolueettomana ja neutraalina instituutiona. Hänen mukaansa kouluinstituutio on pyrkinyt toteuttamaan tasa-arvovaatimuksia sukupuolineutraaliuden keinoin eli häivyttämällä sukupuoleen viittaamista esimerkiksi puhumalla yleisesti ”oppilaista”. Hän kuitenkin huomauttaa, että virallisista tasa-arvotavoitteista poiketen koulu kasvattaa yhä tyttöjä ja poikia sukupuolelle sopiviin asemiin. Tämä ilmenee esimerkiksi tyttöjen liikkumatilan ja toimijuuden hienovaraisena säätelynä. Toisaalta Käyhkö nostaa esiin, että koulussa ei ole vain tyttöjä ja poikia vaan on tärkeää huomata sukupuolen sisäiset erot. (Käyhkö 2011, 89–91.) Eräs merkityksellinen havaittu seikka on opettajien erilainen suhtautuminen tyttöihin ja poikiin. Tyttöihin kohdistuu odotuksia kiltteydestä ja vaivattomuudesta. Oletuksena on, että tytöt saavuttavat menestyksen

ahkeruudella, pojat lahjakkuudella. (Mt., 94–97.) Lahjakkaat tytöt esitetään usein jopa uhkana, joka syrjäyttää pojat korkeakouluista ja työpaikoista, miesten alueilta (mt., 101).

Myös Trites (2000, 22) toteaa, että koulu voidaan nähdä instituutiona, joka koskettaa jokaisen nuoren elämää. Hänen mukaansa sosiaalisia instituutioita määrittelee diskurssi. Ne ovat olemassa säädelläkseen sosiaalista valtaa. Ne käyttävät kieltä samanaikaisesti sekä sortaakseen että voimaannuttaakseen osasiaan; ne saavat valtansa samoilta ihmisiltä, joita ne säätelevät. Ihmiset kasvavat aikuisuuteen tällaisten instituutioiden koulimina. Niitä ovat esimerkiksi koulut, perheet ja uskonnolliset instituutiot, jotka kaikki kouluttavat lapsia pitämään yllä institutionaalista valtaa. Kun tutkitaan sosiaalisten instituutioiden toimintaa nuortenkirjallisuudessa, voidaan nähdä myös, miten nuortenkirjallisuus itse toimii institutionaalisen sosialisoinnin diskurssina. Sosiaalisia instituutioita voidaan nimetä loputtomasti. (Mp.) Yksi esimerkki niistä on alaluvussa 2.2 käsittelemäni identiteettipolitiikka. Toinen on koulu, joka läsnä kaikkialla nuortenkirjallisuudessa ja *Paperisusisakin* keskeinen.

Tritesin (2000, 31–33, 35) mukaan klassinen *Bildungsroman* kuvaa päähenkilön koulutusta ja usein myös *Entwicklungsroman* sijoittuu kouluympäristöön. Voidaan puhua traditionaalisesta koulutarinasta, joka sijoittuu kouluun, usein sisäoppilaitokseen, ja noudattaa tiettyä kaavaa. Useimmiten koulutarina kattaa useita vuosia, joiden aikana päähenkilö kasvaa koulun nuorimmasta vanhimmaksi ja kohtaa tänä aikana haasteita urheilussa tai sosiaalisissa suhteissa. Tavoitteena on jälleen opettaa nuoret ottamaan paikkansa sosiaalisessa järjestyksessä. Kuitenkin *Entwicklungsroman* keskittyy yleensä yhteen ongelmalliseen asiaan eikä noudata perinteisen koulutarinan kaavaa. Siinä koulu toimii institutionaalisen ympäristönä, jossa päähenkilö oppii hyväksymään roolinsa muiden instituutioiden jäsenenä. Koulut instituutioina nuortenkirjoissa esittävät metaforisesti kaikkia niitä lukuisia instituutioita, jotka vaikuttavat nuoreen läpi elämän. Kouluympäristön tehtävä on sosiaalistaa teini-ikäiset hyväksymään sosiaalisten instituutioiden väijäämätön valta yksilöön elämän kaikilla alueilla. Jotkut nuortenromaanit ovat aiheen suhteen toiveikkaita, toiset kyynisiä. Ymmärrettävästi teini-ikäiset kokevat koulun paikkana, jossa heitä sortavat samanaikaisesti sekä auktoriteetti että vertaiset. Toisaalta koulussa heidät myös vapautetaan seurustelulla ystävien kanssa ja uusien ideoiden oppimisella. (Mp.)

Edellä esittämäni Saarikosken ja Käyhkön ajatukset koulusta nuorten omaksumien normien muovaajana ja koulun normaalistamiseen pyrkivästä kulttuurista tukevat näkemystä koulusta sosiaalista valtaa käyttävänä instituutiona. Koulu tuottaa ja siirtää eteenpäin tiettyä käsitystä normaaliudesta, esimerkiksi sukupuolinormeista. Käyhkö (2011, 118) toteaa, että koulu on

instituutio, jossa pidetään yllä ja rakennetaan sukupuolijärjestystä. Sukupuolijärjestys on kuitenkin vain yksi esimerkki siitä, millaisia ideologisia viestejä koulu edustaa. *Paperisusien* koulu – tai se mitä, mitä siitä saadaan lähinnä Sallan asennenäkökulmasta tietää – vaikuttavaa paikalta, jossa yksilön on selvittävä itsekseen ja löydettävä omat keinonsa toimia systeemin sisällä. Auktoriteettitaso eli opettajakunta ei huomioi yksilöitä, kuten Sallan kokemaa eristämistä, vaan kohtelee oppilaita samankaltaisena tai samankaltaistettuna ryppäänä. Kouluinstituutio on yksilöä vahvempi myös siinä, että sijaisopettaja Uski ei pysty yksin ratkaisemaan kiusaamisongelmaa. *Paperisusien* koulukuvaus sopii lainaamaani Tritesin näkemykseen siitä, miten koulua kuvataan *Entwicklungsroman*-lajissa. Kyseessä ei ole klassinen koulutarina vaan kehityskertomus, jossa yksilöt oppivat heihin vaikuttavista, valtaa käyttävistä instituutioista.

Myös poliittinen valtionjohto on Tritesin mukaan sosiaalinen instituutio. Valtionjohdollinen tai hallituspolitiikka tuntunee *Paperisusien* lukijasta varsin kaukaiselta asialta. Trites huomauttaakin, että vain harvat nuortenkirjat käsittelevät suoraan valtionjohdollista politiikkaa, mutta lähes kaikkiin on vaikuttanut jokin luonteeltaan poliittinen ideologia, toisin sanoen kirjailijan sosiaalipoliittiset uskomukset. Kaikki uskovat joihinkin ideologioihin niin syvästi, että pitävät niitä totena. Tällaisia ideologioita voi olla vaikea tunnistaa. Esimerkiksi sopii uskomus, että on parempi olla rikas kuin köyhä. (Trites 2000, 24.) Poliittisia ideologioita ymmärtääkseen lukijan on ensin ymmärrettävä sekä tarinan sisäistä että tarinan kirjoitushetken historiallista kontekstia (mt., 31). *Paperisusissa* molempien historiallinen konteksti on 2000-luvun alun Suomi. Kirjoitushetken todellisuuteen kuului esimerkiksi puhe tyttöjen aggressiivisuudesta, kuten totesin alaluvussa 1.2 Kurikkaa (2002, 206–207) lainaten. 2000-luvun Suomessa keskustellaan koulukiusaamisesta sekä lasten ja nuorten pahoinvoinnista. *Paperisusissa* piileviksi ideologioiksi voisi nimetä esimerkiksi seuraavat: on hyvä ystäväysty, on parempi olla oma itsensä kuin teeskennellä toisen mieliksi, on parempi hyväksyä toiset kuin kiusata, aikuisten tulisi pitää huolta lapsistaan ja olla kiinnostuneita heidän elämästään. Nämä ideologiat viestittävät teoksen kasvatuksellisia tavoitteita ja kannustavat yhteisöllisyyteen yksin jäämisen sijaan.

Trites kirjoittaa, että yksilö on nuortenromaanissa sekä institutionaalisten voimien muodostama että niiden vaarantaja. Nuorilla olevasta vallasta tulee institutionaalista valtaa, kun he osallistuvat sosiaalisiin voimiin, jotka samanaikaisesti voimaannuttavat ja sortavat heitä. Kaikki nuortenromaanit kuvaavat jotakin postmodernia jännitettä yksilön ja instituutioiden välillä. Jännite on usein kuvattu sisältymään diskursiivisiin konstruktioihin. Kun nuortenromaanien päähenkilöt ovat kerran oppineet neuvottelemaan diskursiivisesti paikastaan vallan kahleissa, heitä kuvataan yleensä kasvaneina. Siten he tyydyttävät *Entwicklungsroman*-lajin vaatimukset. (Trites 2000, 52.)

Paperisusien henkilöhahmot yltyvät tähän vaatimukseen. He oppivat keinoja selviytyä sekä tehdä omia valintoja ja kehittyvät siten kohti aikuisuutta.

Mikäli *Paperisudet* ja *Älä usko, älä toivo, älä rakasta* todella kasvattavat henkilöhahmojaan ja lukijoitaan sosiaalisten instituutioiden jäseniksi, lopputulos on lohduton. Koulu näyttäytyy paikkana, jossa yksilöllä ei ole merkitystä, vaan hänet halutaan mieluummin nähdä osana ongelmatonta massaa. Yksilön hyvinvoinnista kiinnostunut sijaisopettajakin jää kouluinstituution sisällä voimattomaksi. Näin välitetään viestiä siitä, että instituutioiden sisällä yksilö on merkityksetön. Erityisesti nuoret nuortenkirjailijat ovatkin Heikkilä-Halttusen mukaan kritisoineet yksimielisesti suomalaista hyvinvointiyhteiskuntaa. Tällaisia kirjailijoita ovat esimerkiksi Inka Nousiainen ja Mika Wickström, joiden teoksissa sosiaali- ja terveystyöntekijät ovat tekopyhiä tyhjänpuhujia ja poliisiviranomaiset voimattomia tai jopa haluttomia puuttumaan nuorten vaikeaan tilanteeseen. (Heikkilä-Halttunen 2001, 220.) Opettajat voitaneen laskea tähän viranomaisjoukkoon. Ruuska (2001, 281) toteaa, että useimmissa nuortenkirjoissa vähintään vilahtava koulu ei esiinny positiivisena kasvun ja kehityksen ympäristönä, vaan opiskelu on tylsää ja opettajat joko jankuttavat turhuuksia tai esittävät kohtuuttomia vaatimuksia. *Paperisusien* opettajakunta sopii hyvin nuortenkirjojen yleiskuvaan. He jättävät lähes poikkeuksetta puuttumatta koulukiusaamiseen. Opettajien voimattomuuden kuvaaminen on osa koulukiusaamisteeman käsittelyä.

Paperisudet osallistuu yhteiskuntakritiikkiin osoittamalla, että ympäröivä yhteiskunta ei kykene auttamaan sortoa kohtaavaa yksilöä. Vaikka *Paperisudet* tarjoaa lukijalle monia ratkaisuja koulukiusaamisen käsittelyyn ja siitä selviämiseen, opettajat eivät lukeudu niihin, mikä vaikuttaa muutoin toiveikkaasti koulukiusaamiseen ja sen ratkeamiseen suhtautuvassa kuvauksessa jopa yllättävän kriittiseltä. Olen nyt käsitellyt koulukiusaamisen tapahtumaympäristöä eli koulua ja sen aikuistoimijoita sekä *Paperisusien* kannalta että yleisemmällä tasolla. Tämän perusteella nuorten ja aikuisten suhde vaikuttaa hankalalta ja epäluottamuksellista. Viimeiseksi otan käsittelyyn toiset nuorten elämän keskeiset aikuisvaikuttajat, vanhemmat.

5.2 Perhesuhteiden merkitys

Tässä aluvussa keskityn niihin *Paperisusien* henkilöhahmoihin, jotka ovat nuorten vanhempia. Analysoin heitä henkilöhahmoina, mutta kiinnitän huomiota erityisesti siihen, millainen merkitys vanhemmilla on nuorille henkilöhahmoille sekä luonnehdinnan välineinä että tapahtumien kulun kannalta. Käytän analyysini tukena sekä vanhempihahmojen yleisiä merkityksiä ja rooleja

nuortenkirjallisuudessa sekä sosiaalipsykologista näkökulmaa nuorten ja vanhempien väliseen suhteeseen.

Perustelen vanhempien käsittelyn tärkeyttä sekä lajin että sosiaalipsykologian kannalta. Tritesin mielestä vanhempien rooli nuortenkirjallisuudessa on jopa yksi lajia määrittävistä piirteistä, joka erottaa sen esimerkiksi lastenkirjallisuudesta. Teini-ikäisten vanhempi-hahmot toimivat nuortenromaaneissa usein enemmän konfliktin kuin tuen lähteinä. He todennäköisemmin sortavat kuin voimaannuttavat. (Trites 2000, 55–56.) Paitsi kirjallisuudessa, nuorilla on myös tosielämässä aivan erityinen suhde juuri vanhempiinsa. Sosiaalipsykologisesta näkökulmasta katsoen oma perhe on lapsen ensimmäinen sosiaalinen ryhmä, joka säilyy myöhemmin vertaisryhmien rinnalla. Perheessä lasta ohjataan tietoisesti ja tiedostamatta tietynlaiseen käytökseen. Lisäksi hän saa mallin siitä, miten vanhemmat toimivat vuorovaikutussuhteissa. Lapselle muodostuu varhaisten kiintymyssuhteiden perusteella joko luottavainen tai epäluuloinen suhde muihin ihmisiin eli odotus siitä, miten muut ihmiset suhtautuvat häneen. (Salmivalli 1998, 144–145.) Vanhemmat ovat lapsen sääntöjen ja käytäntöjen opettajia ja kontrolloijia sekä samastumismalleja (mt., 150). *Paperisusissa* on kaksi erityisen tärkeää lapsi-vanhempi-suhdetta, Sallan ja äidin sekä Aletan ja Otson suhteet.

Sallan vanhemmat ovat eronneet, minkä jälkeen Salla on muuttanut pohjoiseen äitinsä kanssa: ”Äiti oli halunnut pohjoiseen ja isä uuden naisen, uuden kodin ja uuden parisängyn” (*PS*, 9). Äiti on se vanhempi, joka elää arkea murrosikäisen tyttärensä kanssa. Vanhemmuussuhteen laatu kuitenkin hämärtyy toisinaan. Äiti siivoaa Sallan huoneessa, herättää aamulla kouluun ja kyselee ohimennen kuulumisiakin:

Äiti alkoi levitellä sanomalehteä eteensä. – Miten päivä meni? se mutisi hajamielisesti.

– Ihan tavallisesti, Salla ponnistautui sanomaan. Hän toivoi, ettei äiti olisi huomannut mitään eikä se yleensä huomannutkaan. Koulu oli tabu, siitä hän nyt tilittäisi kaikkein viimeisenä.

– Mitä jos ei tehtäis tänään ruokaa? Haluaisiksa taas käydä siinä hampurilaisbaarissa?

– Okei. Mä meen vähän myöhemmin.

Salla nappasi setelin, jonka äiti oli jättänyt pöydälle. (*PS*, 44–45.)

Äidin kuulumisten kysely vaikuttaa kuitenkin Sallasta rutiinilta vailla aitoa kiinnostusta. Totta onkin, ettei äiti huomaa tyttärensä vastentahtoisuutta kuulumisten kertomiseen. Sen sijaan äiti ostaa omaa rauhaa ja vapautuksen ruoanlaitosta antamalla Sallalle rahaa pikaruokaan. Sama toistuu myöhemmin vaateostosten kohdalla:

Äiti kaivoi käsilaukustaan nipun seteleitä.

– Tartteks sä uusia vaatteita? Tai jotain muuta?

- Joo, Salla henkäisi. – Mennääks me ostariin vai Keskuskadulle?
– Kyllä sä varmaan osaat itsekin ostaa, mä en nyt jaksa tulla mukaan. [- -]
Salla katseli ihmeissään seteleitä ja laskosti ne lompakkoonsa.
– Mä haluaisin olla hetken rauhassa, äiti jatkoi. (PS, 53.)

Salla innostuu luullessaan, että tiedossa on yhteinen ostosreissu äidin kanssa. Hän on pettynyt siitä, että joutuukin lähtemään kaupungille taas yksin. Yksinäinen Salla ei saa seuraa edes äidistään vaan joutuu ostoksillekin itsekseen. Äidin vanhemmuus näyttää olevan hukassa ja toteutuvan usein rahan välityksellä. Kuitenkaan Sallan ja äidin suhde ei ole myöskään kaverillinen, koska he eivät juuri vietä aikaa yhdessä esimerkiksi ostoksilla käyden. Sen sijaan Sallan muistoista ilmenee, että hän ajattelee äitinsä halunneen aina lähettää hänet pois tieltä:

Äiti ei tosiaankaan ollut mitään paapovaa emotyyppeä. Ja sitä paitsi se halusikin olla yksin, omassa rauhassaan. Kun hän oli ollut lapsi, se oli passittanut hänet kaikille mahdollisille leireille. Lähelle ja kauas. Turha oli ruikuttaa puhelimesta, sillä äiti ei koskaan suostunut hakemaan kesken. Kotirauha oli jo julistettu eikä mikään, ei sitten mikään, saanut rikkoa sitä. (PS, 100.)

Sallan kasvatuksellinen vapaus tulee esiin jo romaanin alussa, kun äiti herää myöhään yöllä Sallan piirtämiseen ja käskee tätä menemään nukkumaan tai olemaan ainakin hiljaa, jotta saisi itse nukkuttua: ”Äidin sormet haroivat herätyskelloa yöpöydältä. – Kello on jo puoli yksi, Salla... Menisit nukkumaan, se sammalsi silmät viiruina. – Tai yrittäisit olla hiljaa” (PS, 6). Äiti tarkoittaa luultavasti hyvää antamalla lapselleen itsenäisyyttä. Kun Salla unohtaa päiväkirjansa näkyville, äiti ei lue sitä, koska pitää itsestään selvänä, että Sallan asiat ovat tämän omia. Salla on tästä samanaikaisesti sekä ilahtunut että pettynyt:

- Se on *sun* päiväkirjas. Yksityinen. Mä luen nyt tätä juttua.
– Hienoa!
Kerrassaan loistavaa. Salla pyörähti helpottuneena ympäri. [- -]

Äkkiä Salla olikin pettynyt. Ristiriitaista. Oliko hän sittenkin toivonut, että äiti olisi lukenut? (PS, 63–64.)

Äiti on kiinnostuneempi sanomalehdestä ja kaupungin sotkuista kuin Sallan päiväkirjasta, johon hän on purkanut koulukiusaamiskokemuksiaan. Pettymyksen tunne yllättää Sallan itsensäkin, sillä hän on ajatellut, ettei halua äitinsä tietävän kiusaamisesta tai koulunkäynnistä ylipäättään: ”Koulu oli tabu, siitä hän nyt tilittäisi kaikkien viimeisenä” (PS, 44–45).

Äiti osoittautuu välinpitämättömäksi tai ymmärtämättömäksi myös silloin, kun Ira ja Tuuli tuovat koiranjätöspussin Sallan kotiovelle. Äiti toteaa pilan kehnoksi mutta jättää Sallan selvittämään asiaa yksin. Salla on äidin hienotunteisuudesta lopulta enemmän loukkaantunut kuin hyvillään. Kun äiti antaa Sallalle omaa tilaa ja itsenäisyyttä, hän etäännyttää samalla itsensä. Äidin tietämättömyys koulukiusaamisen suhteen herättää Sallassa arvottomuuden tunteen ja jopa raivoa: ”Äkkiä Sallaa raivostutti. [- -] *Etkö todellakaan haista mitään? Vai etkö vaan välitä?*” (PS, 148; kursivointi alkuperäinen). Salla vaikuttaa siis kaipaavan äidiltään enemmän huolenpitoa, kiinnostusta ja välittämistä sekä pontevampaa vanhemmuutta. Ennen muuta Sallalle olisi tärkeää saada olla perheessään lapsi ja hyväksytyt omana itsenään.

Äidin ulkopuolisuutta koulukiusaamisen suhteen kuvaa myös se, että hän jää Nikolajevan (2002, 112–113) henkilöahmojaottelun mukaan vain oheishahmoksi, satelliittihahmoksi. Äidin poistaminen ei muuttaisi olennaisesti juonta, koska hän on pääjuonesta varsin syrjässä. Äidin henkilöahmon luokittelu liikkuu kuitenkin tukevan henkilöahmon ja satelliittihahmon rajalla. Pidän erityisen haasteellisena juuri tukevien hahmojen ja satelliittihahmojen erottamista toisistaan. Päähenkilöä luonnehtiva hahmo voi olla hyvinkin olennainen juonen kannalta, vaikkei vaikuttaisikaan suoraan sen kulkuun. Sallan äiti ei tee mitään erityisesti juoneen vaikuttavaa, mutta toisaalta juoni varmasti muuttuisi, mikäli Sallalla ei olisi äitiä tai hän käyttäytyisi toisin, jolloin äiti olisikin enemmän keskushahmoiniin kuuluva tukeva henkilöahmo.

Sallan lisäksi myös Aletta on rikkinäisen perheen lapsi. Hän asuu kaksin isänsä Otson kanssa. Aletta ja Otso ovat muuttaneet etelästä vuotta aiemmin Lappiin Otson bisnesten perässä (PS, 16). Otso on huolehtivainen isä, joka myös fokalisoii kerrontaa Aletan katoamisen ja etsinnän yhteydessä. Hänkään ei kuitenkaan ole huolehtivaisuudessaan täydellinen, sillä huoli purkautuu teoiksi vasta, kun jotakin tapahtuu. Ennen Aletan katoamista Otso on ollut muiden vanhempien tapaan kiireinen ja omissa maailmoissaan. Lisäksi kerrotaan, kuinka Aletta on yrittänyt perehdyttää isäänsä lintuharrastukseensa, mutta Otso on vain haukotellut ymmärtämättä lintujen kiinnostavuutta (PS, 73). Otso on kuitenkin havainnut, että Aletta viihtyy uudella paikkakunnalla lähinnä yksin tietokoneensa ääressä, eivätkä kaverit enää kyläile heidän kotonaan. Harrastuksetkin ovat jääneet, vaikka isä muistaa Aletan harrastaneen ahkerasti monenlaisia asioita entisessä kotikaupungissa. (PS, 67.)

Tyttären ongelmien paljastuminen katoamisen seurauksena havahduttaa Otson ja herättää suojelunhalun, vaikka aiemmin hän ei ole edes huomannut tyttärensä mökkiretkiä. Aletan katoaminen saa isän ryhtymään toimeen. Syyllisyydentunteistaan huolimatta hän lukee Aletan

sähköpostiviestejä selvittääkseen tytön olinpaikan. Viesteistä selviää, ettei Aletta ole kirjoittanut entisille koulukavereilleen mitään koulukiusaamisesta. Kirjeenvaihdossa ulkomailla asuvan Carloksen kanssa Aletta on kuitenkin elätellyt kaukokaipuutaan ja tunnustanut myös elämänsä hankaluuden. Kiusaamisesta isällä ei ole aavistustakaan ennen kuin hän Aletan kadottua soittaa koululle ja saa kuulla, että tytär on koulukiusattu. (*PS*, 70–77.) Otso kokee omantunnontuskia, koska ei ole kiinnittänyt tarpeeksi huomiota Alettaan ja tämän hätään:

Miten Alettaa oikein autettiin? Sympatioilla ja pullakahveilla opettajainhuoneessa? Otson teki mieli ravistella Tikkaa, kunnes hän tunsu vihlaisun. Miten hän itse oli tukenut Alettaa? Uuvuttamalla itsensä loputtomalla työllä, kuurosokeaksi muumioksi nojatuoliin. (*PS*, 77.)

Koulukiusaamisen paljastuminen ja Aletan katoamisen aiheuttama huoli saavat Otson parantamaan tapansa. Aiemmin linnuista piittaamaton Otso päättää viettää jatkossa enemmän aikaa lapsensa kanssa: ”- Mitäs jos bongattais niitä pingviinejä seuraavalla kerralla yhdessä? Otso yllätti” (*PS*, 101). Kiinnostus lintuihin edustaa Otsossa heräävää kiinnostusta tytärtään kohtaan. Kehittyvästä Otsosta tulee dynaaminen keskushahmo, tukeva henkilöhahmo, jolla on tärkeä osa juonessa.

Kun Otso on huolissaan Aletan katoamisesta, Sallan äiti ei pidä oman tyttärensä yllättävää viikonloppuretkä mitenkään kummallisena. Kun Sallalle ja äidille on tullut aamulla riitaa, illalla äiti mököttää sen sijaan että selvittäisi, miksi tytär on ollut hermostunut ja vihainen: ”Olohuoneessa Salla lipui äidin ohi, mutta äiti piti katseensa tiukasti telkkarissa, ei edes liikahtanut. Murjotti varmaan aamuisesta” (*PS*, 114). Lisäksi äiti haukkuu Sallalle varsin suorasanaisesti Sallan isän uutta vaimoa. Äidin ja Sallan suhde onkin enemmän kahden aikuisen kuin vanhemman ja lapsen välinen suhde, tai ainakaan äiti ei ota selkeää vanhemman roolia. Näin ajattelee ainakin Salla: ”Usein tuntui, että äiti piti häntä jo aikuisena. Tai ainakin se olisi halunnut, että hän olisi jo ollut. Aikuista ei tarvinnut hyysätä. Se sai luvan hoidella itse omat asiansa” (*PS*, 100).

Toisaalta koko äidin ja tyttären suhde kuvataan ainoastaan Sallan näkökulmasta, jolloin Sallan yleisesti melko kielteinen minäkuva saattaa vaikuttaa tulkintaan myös äidin välittämisen ja mielenkiinnon suhteen. Kokonaisuuden kannalta on merkittävä ratkaisu, että esimerkiksi Otsosta tehdään sisäinen fokalisoija, mutta sen sijaan päähenkilöksi luokitellun Sallan äiti jää jopa kokonaan vaille etunimeä. Kielteinen suhtautuminen niin äitiin kuin opettajiinkin sekä heidän mahdollisuuksiinsa tai kiinnostuneisuuteensa auttaa luonnehtivat Sallaa arkana ja epäitsevarmana henkilöhahmona. Vanhempia keskus- tai oheishenkilöhahmoina voidaan käyttää tärkeänä nuoren henkilöhahmon luonnehdinnan keinona mutta toki muussakin tarkoituksessa. Esimerkiksi Vivi Edström on havainnut monien nuortenkirjojen juonen perustuvan juuri jännitteeseen nuorten ja

aikuisten välillä. Usein vastakkainasettelun osapuolet ovat nuori päähenkilö ja hänen vanhempansa. (Edström 1980, 62.) Grönn ehdottaa, että nuoruuden ja keski-ikäisyyden vahvasti vastakohtaisina esittäminen nuortenkirjoissa saattaa sisältää piilotoiveen siitä, että romaanihenkilöt säilyttäisivät oman avoimuutensa ja muutoskykyisyytensä vielä aikuistuuksaankin (Grönn 2003, 288).

Aletan isän Otson huolehtiessa tyttärestään ja myös Sallan kuljettamisesta kotiin Salla toteaa, ettei hänen äitinsä huolestu helposti (*PS*, 99). Näin Sallan äiti ja Aletan isä luonnehtivat vastakohtaisuuden kautta toisiaan henkilöihahmoin. Tulkinta Otson huolehtivaisuudesta syntyy toki osittain myös siitä, että kerrontaratkaisu paljastaa hänen ajatuksensa. Muista vanhemmistahan nähdään vain toisten henkilöihahmojen fokalisoimia lyhyitä katkelmia. Salla, jonka suhteet omiin perheenjäseniin ovat mutkikkaat ja jopa etäiset, pitää Otsoa luotettavana ja välittävänä isänä: ”Kieltämättä Otsolle voisi kertoa. Jos ylipäättään kenellekään” (*PS*, 80); ”Aletalla oli isä, joka selvästikin välitti” (*PS*, 81). Sallan myönteinen suhtautuminen Otsoon on yllättävää, koska hän suhtautuu muihin aikuisiin niin epäluuloisesti. Otson oma tytär Aletta ei ole kertonut hänelle koulukiusaamisesta, joten Otsokaan ei ole isänä täydellinen. Otsolla on kuitenkin vahva halu puuttua vääryyksiin havaittuaan ne. Aletan kadottua hän lähtee etsimään tyttärtään. Lopulta hän on valmis jopa muuttamaan pois kaupungista parantaakseen Aletan tilannetta ja lopettaakseen koulukiusaamisen. Aletta kertoo tästä Sallalle:

– Mökkireissun jälkeen isä alkoi saarnata, että nyt se on loputtava. Jos muu ei auta, mä joko vaihdan koulua tai sit me muutetaan takasin etelään. Ajattele, isä olis ollu valmis jopa siihen. (*PS*, 143.)

Otso toimii kiusaamisen katkaisijana ja Aletan pelastajana monella tasolla. Hän on yhteydessä kouluun ja hakee työt autollaan takaisin kotiin karkumatkalta mummokylästä. Lisäksi Otson keksimä virustorjuntaohjelma esitellään uutisissa (*PS*, 137). Aletan luokkakaverit ihailevat hänen isänsä keksintöä niin paljon, että lopettavat kiusaamisen ja yrittävät hieroa tuttavuutta (*PS*, 142). Lopuksi Otso vielä järjestää työt Aletan unelmamatkalle maapallon toiselle puolelle. Myös Sallan äiti tutustuu Otsoon ja suostuu tämän suunnitelmaan lähettää työt lukuvuoden päätteeksi lomalle Galapagossaarille:

Oli selvinnyt, että äiti oli tavannut keksijä-Otson kuppilassa ja kuunnellut tämän suunnitelmia matkasta maapallon toiselle puolelle. [- -] Uskomaton suunnitelma. Vähän hullukin, mutta sellaisia nuo keksijänerot kai olivat. (*PS*, 168–169.)

Sallalla on toinenkin äitisuhdetta muistuttava suhde, sillä hänen elämänsä kuuluu myös isän uusi vaimo, äitipuoli Pirkko. Sallan ja Pirkon keskinäinen suhde on riitaisa ja huono. Yhteenotot Pirkon

kanssa hallitsevat Sallan muistoja vierailuistaan isänsä uusperheen luona Etelä-Suomessa. Äitipuoletkin muuttuvat Härkösen (2001, 257) mukaan nuortenkirjoissa usein siedettäväksi tutustumisen jälkeen. Ruuska (2001, 280) on kuitenkin toista mieltä. Hän kirjoittaa, että omat vanhemmat ovat ikäviä, mutta vielä halveksittavampia ovat juuri äiti- ja isäpuolet. Salla kuvaa Pirkkoa toteamalla, että hymynaamion pudotessa Pirkko näyttää ”omalta itseltään eli raivohullulta hyeenaemolta” (PS, 123). Hyviä puolia Pirkosta ei esitetä. Toisaalta Pirkko on Nikolajevan (2002, 112–113) luokituksen mukaan satelliittihahmo, jota käytetään edustamaan juuri pahaäitipuolityyppiä ja syventämään siten lukijan ymmärrystä Sallan perhetaustasta. Pirkko on siis perinteinen paha äitipuolihahmo, joka puolustaa omaa perhettään miehensä vanhemmalta lapselta: ”Sulta voi tippua hiuksia puuroon ja Joonas sitten syö niitä, Pirkko oli naputtanut viimeksi” (PS, 45). Sallan mielestä Pirkko näkee hänessä vain virheitä: ”Ja kokoajan se valitti: milloin Salla oli unohtanut lehden levälleen, milloin kiertää hammastahnaputkilon korkin kiinni” (PS, 145).

Vain Sallan muistoissa kohdattu Pirkko asettuu isäsuhteen lisäksi myös Sallan äitisuhteen väliin, sillä äiti on hyvin kiinnostunut Pirkon tekemisistä ja mielipiteistä: ”Se [äiti] himoitsi aina uutisia Pirkosta. Oliko Pirkko lihonut, osasiko se kokata? Isä oli piikitellyt äitimuria juuri sen kiloista ja siitä, minkälaisia söperryksiä se sai kyökissä aikaan” (PS, 146). Tästä syntyy vaikutelma, että Sallan äiti ei ole päässyt yli avioerostaan vaan on edelleen masentunut sen vuoksi ja tarkkailee Sallan kautta entisen miehensä uusperheen elämää. Äidin katkeruus saa raadollisiakin piirteitä hänen haukuessaan Sallalle Pirkkoa seksuaalisesti kokeneeksi ”hotellihuoraksi” (PS, 147). Salla on siis hyvin tietoinen äidin kielteisistä tunteista Pirkkoa kohtaan. Sallaa harmittaa, että äiti on kiinnostuneempi isän uudesta vaimosta kuin tyttärestään:

Mutta se miten Pirkko kohteli häntä, Sallaa, ei äitiä ihmeemmin kiinnostanut. Jos häneltä kysyttiin, Pirkon kokkaustaidoissa tai painoindeksissä ei ollut valittamista. Suuvärkissä vain.

Usein tuntui, ettei äiti ollut vielääkään päässyt yli erosta. Sitä se jauhaminen Pirkosta oli. Isän ja Pirkon kodinonni riepoi ja masensi sitä yhä. (PS, 147.)

Sallan asenne äitiään kohtaan on empaattinen. Hän pyrkii ymmärtämään äidin käytöstä ja selittämään sitä avioerolla. Onkin mahdollista, että Sallan empaattinen asenne välillä masentuneen oloista äitiään kohtaan vaikuttaa hänen kielteisiin ajatuksiinsa Pirkosta.

Trites (1997, 100) toteaa äidin ja tyttären suhteen olevan feministisen kirjallisuuden kompleksisin suhde, koska se on monien tyttöjen ensisijainen ihmissuhde. Hänen mukaansa lasten- ja nuortenkirjojen äitisuhteissa on kaksi hallitsevaa muotoa. Ensimmäinen on traditionaalinen kertomus, jossa tytär itsenäistyy äidistään klassisen oidipaalisella tavalla. Tritesin mukaan

heikoimmat tällaisista freudilaisista kertomuksista kuvaavat yksiulotteisen ilkeitä ja manipuloivia äitejä, joiden läsnäoloa täytyy paeta, jotta väärinymmärretty tytär voisi kehittyä täysin. Toinen äitisuhteen muoto on vähemmän traditionaalinen ja vähemmän freudilainen kertomus, joka sallii tyttären aikuistua ilman välttämätöntä äidistä ulos murtautumista. Tässä kertomustyypissä sekä äitien että tyttären on mahdollista pysyä vahvoina. (Mt., 103.) *Paperisudet* ei tarinana perustu Tritesin kuvaamaan äiti/tytär-juoneen, minkä vuoksi Sallan äitisuhde on epäolennaisempi kuin aiemmissa käsittelyluvuissa analysoimani vertaissuhteet. Äitisuhde on kuitenkin merkittävä Sallan henkilöhahmon luonnehtija ja hänen ensisijainen perhesuhteensa. Koska *Paperisudet* on lyhyeen ajanjaksoon keskittyvä ongelmaromaani, myöskään Sallan ja äidin suhteen kehittymistä ei voida havainnoida tyttären täyteen aikuistumiseen asti. Sallan äiti ei kuitenkaan ole paha tai ilkeä. Sallan ja äidin suhde on lähempänä kertomusta, jossa sekä äiti että tytär voivat olla itsenäisiä. Sen sijaan Sallan suhde äitipuoli Pirkkoon muistuttaa Tritesin mainitseman kaltaista traditionaalisen freudilaista kertomusta, jossa Salla kokee menettäneensä isänsä ilkeälle, manipuloivalle Pirkolle.

Sallan isästä ei kerrota paljoakaan, mikä välittää hänestä etäisen kuvan. Vaikka isää ei tavata tarinassa, hän toimii kuitenkin Sallaa osaltaan määrittävänä staattisena satelliittihahmona. Hän asuu uuden puolisonsa Pirkon ja Sallan pikkuvelipuolen kanssa etelässä. Salla vierailee isänsä perheen luona silloin tällöin, mutta äitipuolen vuoksi vierailut ovat vastenmielisiä. Isä jää uusperheessään taka-alalle, kun kerronta keskittyy Pirkon ja Sallan kohtaamisiin. Toisaalta juuri isä yhdistää Sallaa ja Pirkkoa. Sallan mielestä isä kuitenkin asettuu Pirkon puolelle:

Pahinta oli, että Pirkko motkotti kaikesta isän siunauksella. Isäkin varmaan odotti vain hetkeä, jolloin tyttärellä olisi takki niskassa ja lentolippu kädessä. Velvollisuudet hoidettu. (PS, 145.)

Isällä ei siis ole läheiset välit tyttärensä kanssa tai aktiivinen rooli hänen elämässään. Yhteydenpito isän kanssa on satunnaista. Tutustuminen Aletan isään saakin Sallan pohtimaan kriittisesti omaa isäsuhdettaan:

Missä hänen oma isänsä oikein oli? Miksi se oli unohtanut hänet tänne pohjoiseen, miksei se juuri koskaan soittanut? Oliko se hukannut kalenterinsa, johon oli merkannut *velvollisuutensa*? (PS, 81; kursivointi alkuperäinen.)

Molemmissa lainauksissa Salla mieltää itsensä isän velvollisuudeksi. Jälkimmäisessä katkelmassa tätä on vielä korostettu kursiivin avulla. Hän ajattelee siis olevansa myös isänsä elämässä kielteinen asia, taakka. Lisäksi hän kokee tulleensa arjessa isänsä hylkäämäksi, vaikka isä onkin periaatteessa ottanut avioeron vain äidistä. Härkösen (2001, 256) mukaan isän ikävöiminen onkin

nuortenkirjoissa yleistä. Toisaalta Sallan tapauksessa kielteinen suhtautuminen isään ja isän uuteen puolisoon täydentää entisestään kuvaa hänen omasta epäluottamuksestaan aikuisia kohtaan.

Minäkuvan yksi osa-alue on perheminäkuva. Sillä tarkoitetaan esimerkiksi sitä, millaiset suhteet lapsella on vanhempiinsa tai tuntee hän itsensä hyväksytyksi perheessään. Salmivallin tutkimustulosten mukaan eniten toisia kiusasivat sellaiset nuoret, joilla muiden tiettyjen minäkuvan piirteiden lisäksi perheminäkuvat olivat kielteisiä. He eivät kokeneet olevansa ymmärrettyjä ja hyväksytyjä perheessään. Kiusaamisen uhreilla sen sijaan oli kahdenlaisia minäkäsityksiä. Jotkut kokivat olevansa heikkoja kaikilla mitatuilla minäkuvan osa-alueilla. Toiset taas pitivät esimerkiksi sosiaalista minäkuvaansa heikkona mutta perheminäkuvaansa myönteisenä. Salmivallin tulkinnan mukaan kotoa saatu tuki ja hyväksyntä auttaa ilmeisesti lasta säilyttämään edes osittain myönteisen minäkuvan kiusaamisesta huolimatta. Kaikkein myönteisin perheminäkuva oli puolustajan roolissa toimivilla nuorilla, joilla kaikki minäkuvan osa-alueet olivat poikkeuksellisen positiivisia. Hyvä minäkuva vaikuttaa edellytykseltä sille, että lapsi uskaltaa asettua uhrin puolelle. (Salmivalli 1998, 128–129, 132.) Tutkielmani näkökulmasta kiinnostavaa on, kuinka perheellä ja vanhemmilla vaikuttaa olevan suuri, monitahoinen vaikutus koulukiusaamisilmiöön.

Edellä esittämäni Sallan suhde ja suhtautuminen äitiinsä, isäänsä ja äitipuoleensa onkin oikeastaan sosiaalipsykologisin käsittein perheminäkuvan käsittelyä. Sallan perheminäkuva vaikuttaa kielteiseltä. Hän kokee, että Pirkolla ei ole hänestä mitään myönteistä sanottavaa, isälle hän on velvollisuus ja äidille rasite, josta pitää hankkiutua eroon. Salla kokee pilaavansa äidin muuten siistin kodin kuin hiilitahra valkoisen pöydän:

Näytti siltä, että se [äiti] oli yksin ollessaan desinfioinut koko huushollin. Rojut olivat ojennuksessa. Huoneessaan Salla huomasi, että pöytäkin oli paljastunut hiilitahrojen alta vitivalkoiseksi.

Terve vaan, sottapytötyttäresi on taas kotona. Kodin rauha ja hygienia ovat mennyttä. (PS, 102.)

Näin luodaan kuva siitä, ettei Salla koe itseään täysin hyväksytyksi ja tervetulleeksi edes kotonaan. Kyse on nimenomaan Sallan käsityksestä, siis perheminäkuvasta, eikä siitä, onko äidin suhtautuminen tyttärensä todella kielteinen.

Myös Iran isä väritty kielteisesti. Hänet kuvataan Tuulin kautta, kun tämä näkee Iran kotona isän ja tyttären kohtaamisen. Iran isä paiskoo keittiössä astioita ja komentaa tytärtään äreään sävyyn (PS, 50–51). Tuulin silmissä Ira vaikuttaa tyyliä komentelevalle isänsä edessä säikyltä. Tämä on Tuulille uusi, vieras piirre Irassa – jengin teräväkielinen ja arkailematon johtaja onkin kotona alakynnessä. Tämän kautta Iran isästä tulee Iraa määrittävä satelliittihahmo. Iran alisteisen aseman kotona

voidaan tulkita purkautuvan ilkeytenä ja aggressiivisuutena Sallaa kohtaan. Iran perhe- ja erityisesti isäsuhde toteuttaa edellä esitettyä kiusaajalle tyypillistä heikkoa perheminäkuvaa ja toimii osaltaan myös kiusaamisen selittäjänä. Kiusaamista ja perhesuhteita kartoittaneiden tutkimusten tulokset ovat Salmivallin (1998, 160) mukaan osittain ristiriitaisia. Yksi selkeimmistä tutkimustuloksista on kuitenkin se, että kiusaajilla on ongelmallinen, kielteisesti väritynyt suhde perheenjäseniinsä. Erityisen vaikealta vaikuttaa suhde isää, mikäli isä ylipäänsä kuuluu perheeseen. Iran isäsuhde tuntuu sopivan tähän tutkimustulokseen. Kuitenkin *Paperisusissa* kaikki isäsuhteet Alettaa ja Otsoa lukuun ottamatta kuvataan kielteisesti tai jätetään kokonaan kuvaamatta, jolloin vaikea suhde vanhempien kanssa on tietoinen keino asettaa vastakohtia ja kommentoida vanhemmuutta.

Kuva muiden nuorten henkilöahmojen vanhemmista jää nopeiden silmäysten varaan. Virvan fokalisoimassa luvussa mainitaan hänen isänsä, joka huomaa tyttärensä Mimosaan tutustumisesta johtuvan poikkeuksellisen iloisuuden ja kyselee mitä on tapahtunut tytölle, ”joka oli niin nyrpeä” (*PS*, 127). Lisäksi Salla käväisee kerran Virvan kotona. Tuolloin hän kiinnittää huomiota Virvan väsyneen oloiseen äitiin, joka nuokkuu nojatuolissa puuttumatta pikkuveljen riehuntaan (*PS*, 133). Tuulin kotona äiti puuhailee pyykkien parissa ja keittiössä kiinnittämättä sen kummemmin huomiota lastensa tekemisiin. Lisäksi äiti käy tuomassa Tuulille kaakaota¹⁵ (*PS*, 155). Tuulin perheestä kuvataan lisäksi pikkusiskoa, joka meikkaa ja kampaavaa nukenpäättä (*PS*, 26, 157) ja muistuttaa siten itseään meikkaavaa ja kampaavaa kiusaaja-Tuulia. Mummokylän Roosan vanhemmat lähtevät parhaimpiinsa pukeutuneina kaupunkiin ja jättävät nuoret pitämään kotibileitään (*PS*, 92). Äidit ovat siis väsyneitä, kiireisiä tai omien huoltensa painamia, eivätkä tunnu ainakaan aktiivisesti ottavan osaan tyttäriensä elämiin. Iran ja Aletan perheistä äidit vaikuttavat puuttuvan kokonaan, sillä heidän vanhemmistaan mainitaan vain isät. Nikolajevan henkilöahmoluokituksessa (2002, 112–114) *Paperisusissa* vilahtelevat vanhempihahmot ja muut perheenjäsenet ovat satelliittihahmoja, jotka tukevat oman nuorensa kuvausta ja tekevät ympäristöstä todellisemman tuntuisen.

Älä usko, älä toivo, älä rakasta -nuortenromaanissa Hannan vanhemmat ovat hyväntahtoisia ja haluavat keskustella tyttärensä kanssa. Hekään eivät kuitenkaan ymmärrä lasten maailman raadollisuutta. Vielä sairaalassakaan vanhemmat eivät Hannan mielestä halua myöntää tyttärensä tilaa vaan katsovat mieluummin pois ja teeskentelevät asioiden olevan hyvin (ÄÄÄ, 8). Äidin ehdotus leikkiä luokan muiden tyttöjen kanssa on turha (ÄÄÄ, 124, 136), kun Hannaan ei haluta

¹⁵ Ruoan tehtävänä lastenkirjallisuudessa on usein yhdistää lapsia ja vanhempia. Aikuisilla on valta joko tarjota ruokaa tai kieltää se. Näin ruoka symboloi rakkautta ja huolenpitoa tai niiden puutetta. Ruokaa ja henkilöahmojen ruokamieltyksiä voidaan käyttää myös henkilöahmon luonnehdinnan keinona. (Nikolajeva 2002, 201.)

edes katsoa. Luokkaretkellä Katarina tönäistään lautalta veteen, mutta kukaan mukana olevista vanhemmista ei huomaa mitään (ÄÄÄ, 309). Hannalla on kuitenkin yksi luotettu aikuinen, isoisä. Traagisena käänteenä isoisä menehtyy Hannan koulukiusaamisvuosien aikana. Sekä *Paperisudet* että *Älä usko, älä toivo, älä rakasta* osallistuvat Ruuskan mukaan lähes kaikissa nuortenkirjoissa tapahtuvaan itsetyytyväisen ja materialistisen aikuisten maailmaan kyseenalaistamiseen. Sen rajat ovat kuin tehty rikottaviksi, eivätkä sen arvot vastaa nuorten ihanteita. Omat vanhemmat ovat yleensä tylsiä ja ikäviä. Heitäkin pahempia ovat isä- tai äitipuolet. (Ruuska 2001, 280–281.) Jos vanhemmat aiheuttavatkin ongelmia, isoäidit ovat tärkeitä tarjotessaan aidon itsensä ja elämäkokemuksensa nuorten henkilöhahmojen tueksi (Härkönen 2001, 255). Ruuskakin (2001, 281) päätyy toteamaan, että aikuinen ymmärtäjä nuorelle löytyy usein isovanhemmista tai jostakusta muusta ympäristön aikuisesta ja nuoret kasvavat vain harvoin tyystin ilman aikuisten tukea. Hannalle isoisä onkin juuri tällainen ymmärtäjä, joka poikkeaa muiden muista aikuisista. *Paperisusissa* nuorten ymmärtäjäksi ja auttajaksi paljastuu nuortenkirjallisuuden traditiossa yllättävästi yhden henkilöhahmon isä.

Nuortenkirjoissa esiintyy luonnollisesti yleensäkin hyvin vaihtelevia perhesuhteita. Niiden kirjo ulottuu itse itsestään huolehtivista lapsista monipäiseen huoltajajoukkoon. Härkösen mukaan nuortenkirjojen tavallisin perhemuoto on isä, äiti ja lapset. (Härkönen 2001, 253.) Toisaalta myös avioero- ja yksinhuoltajaperheet ovat nykyisin tavallisia (Heikkilä-Halttunen 2001, 228). Yksinhuoltajuudesta Härkönen (2001, 255) kirjoittaa, että suomalaisessa nuortenkirjassa kyseessä on useimmiten isän ja pojan huoltajuussuhde äidin ollessa poissa. Heikkilä-Halttunen täydentää tätä toteamalla, että äidin puuttuminen on tyypillistä juuri 1990-luvun loppupuolen nuortenkirjoille. Hänen mukaansa äidin poissaololla selitetään etenkin isäsuhteidensa kanssa vaikeuksissa olevien poikien henkisiä ongelmia. Tytöt puolestaan ajautuvat ristiriitoihin äitiensä kanssa. (Heikkilä-Halttunen 2001, 228–229.) Härkönen huomauttaa, että myös yksinhuoltajaäitejä esiintyy. He pärjäävät useimmiten hyvin, mutta jotkut heistä sortuvat taakkansa alla sairauksiin tai levottomiin elämäntapoihin. (Härkönen 2001, 256.) Vajaaperheisyys on perinteisesti ollut tyypillistä erityisesti tyttökirjoille, joiden päähenkilöt ovat usein olleet kokonaan orpoja tai äidittömiä (ks. esim. Lappalainen 2000, 316). *Paperisusissakin* yksinhuoltajaperheet ovat korostuneesti esillä, sillä keskeisten nuorten henkilöhahmojen perheissä on arjessa läsnä vain yksi vanhempi: Sallalla äiti, Aletalla isä. Muidenkin henkilöhahmojen vanhemmista mainitaan vain toinen (Iran isä, Tuulin äiti), mutta perheiden kokoonpanot jäävät epäselviksi. Rättyä kuvaa nuortenkirjoissa tavallisia rikkinäisiä perheitä varsin koruttomasti:

Usein toinen vanhemmista on lähtenyt kävelemään ja toinen hoitaa perhettään, todennäköisesti jollakin tavoin kehnosti – joko alkoholismin, työttömyyden tai mielenterveysongelmien kanssa painien. Vanhemmat eivät ole auktoriteetteja, he jättävät kasvattajan roolin yhteiskunnalle ja nuorille itselleen; vanhempia kasvatetaan. Voidaan myös ajatella, että tässä mielessä kirjat sisältävät jälleen pedagogisia piirteitä – vanhemmilla on opittavaa. (Rättyä 2002, 18–19.)

Myös *Paperisusien* vanhemmat ovat oppijan roolissa. Erityisesti Otso havahtuu tarkastelemaan omaa vanhemmuuttaan ja oppii paremmaksi, huolehtivammaksi isäksi. Muillakin kuvatuilla vanhemmilla olisi syytä tällaiseen itsetutkiskeluun. *Paperisudet* osallistuu vanhemmuutta kritisoivaan ja vanhempia kasvattavaan nuortenkirjallisuuteen.

Kaunokirjallisuuden vanhempi-hahmoja voidaan Tritesin (2000, 57–61) mukaan jakaa kolmeen luokkaan. Ensimmäinen on *in parentis*, joka viittaa oikeaan vanhempaan, joka vaikuttaa nuoren henkilöhahmon elämään. *In loco parentis* on jonkinlainen sijaisvanhempi, jota vastaa nuori henkilöhahmo voi kapinoida kuten vanhempansa. Sen sijaan *in logos parentis* viittaa jonkinlaiseen mielikuvitusvanhempaan, jonka nuori luo itse itselleen kapinan kohteeksi. Trites toteaa, että nuori, jolla ei ole vanhempia, vaikuttaisi olevan jo vapaa. Näin ei kuitenkaan ilmeisesti ole, vaan nuoren on luotava sanoista koostuva vanhempi-hahmo, jota vastaan hän voi kapinoida. Trites liittyy tämän Lacanin oidipaaliteoriaan, jossa isä on symbolisesti murhattava kehityksen mahdollistumiseksi. Symbolinen järjestys on Tritesin lainaama Lacanin termi. Lapsi tulee osaksi Symbolista järjestystä oppiessaan kielen. Sanoista koostuva *in logos parentis* kumpuaa Symbolisesta järjestyksestä, joka toimii lingvistisenä työkaluna tekstin konstruktion analyysissä. Itse luomiaan vanhempia vastaan kapinoivat hahmot ovat hekin tekstin ulkopuolisten aikuisten luomia konstruktioita. Siksi nuortenromaanit sekä heijastavat että kasvattavat kulttuurista toimeksiantoa, jossa teini-ikäiset kapinoivat vanhempiaan vastaan. (Mt., 69.) *Paperisusien* vanhempihahmot ovat *in parentis*, nuorten todellisia vanhempia, jotka puuttuvat nuorten elämään. Sallan isä ja hänen uusi vaimonsa Pirkko ovat kertomuksen rakenteen tasolla *in logos parentis*, koska he ovat *Paperisusissa* läsnä ainoastaan Sallan muistoissa. Kuitenkaan he eivät ole mielikuvitushahmoja vaan oikeasti olemassa olevia ihmisiä.

Esitin edellisessä alaluvussa (5.1) Tritesin (2000) ajatuksia diskurssin muodostamista sosiaalisista instituutioista ja niiden vaikutuksesta nuortenkirjallisuudessa. Hänen mukaansa nuortenkirjallisuus on itsessäänkin yksi institutionaalinen diskurssi. Se osallistuu vallan ja sorron dynamiikkaan, joka sosiaalistaa nuoria heidän kulttuurisiin asemiinsa. Aikuisten kirjoittajien luomat henkilöhahmot testaavat valtansa rajoja monien instituutioiden kontekstissa. Todennäköisesti nuoret lukijat hyötyvät saadessaan näin välillisiä kokemuksia tästä dynamiikasta. Keskeistä nuortenkirjallisuuden

konstruktiolle sosialisointia välineenä on, kuinka aikuiset kirjoittajat kuvaavat auktoriteettia kirjallisuudessa. Yksi lukuisista auktoriteetin kuvauksista on juuri nuoren ja vanhempien välinen suhde. Kuten totesin edellä, nuoret henkilöahmot luovat joskus itse sortavia *in logos parentis* -vanhempihahmoja dominoimaan itseään. Sitten nuoret kapinoivat heitä vastaan saavuttaakseen itse valtaa. Trites toteaa, että konflikti vanhempi-auktoiteettihahmon kanssa vaikuttaa olevan yksi läpitunkevimista nuortenkirjallisuuden kaavoista. (Trites 2000, 54.) Myös Rättyän (2007, 28–29) mukaan itsenäistymiseen liittyy auktoiteettien vastustaminen ja juuri vanhemmista tai opettajista irrottautuminen. Heikkilä-Halttunen toteaa kodista irrottautumisen olevan nuortenkirjoissa yhä tärkeä aihe. Nykysankarit ponnistavat jaloilleen kodin hankaluuksista huolimatta tai juuri niiden ansiosta. (Heikkilä-Halttunen 2001, 228–229.) *Paperisusissa* korostuu kodista irrottautumisen sijaan kaipuu vahvempaan vanhemmuuteen. Tämäkin on kuitenkin aikuisen kirjoittajan tekstiin sisällyttämä ideologinen ajatus, joka on aseteltu nuoren henkilöahmon toiveeksi. Toisaalta Sallan kielteinen suhde vanhempiin ja erityisesti Pirkkoon on myös hiljaista kapinaa aikuisia ja heidän vallankäyttöön vastaan.

Verho (2005, 55) on havainnut, että mitä nuoremmille lapsille kiusaamista käsittelevä kirja on suunnattu, sitä todennäköisemmin se saa onnellisen päätöksen. Tähän vaikuttavat myös aikuishahmot. Verhon aineiston kaikkein nuorimmille suunnatussa kuvakirjassa vanhemmat ratkaisevat kiusaamistilanteen. Aineiston ikäjakauman yläpäässä aikuisten rooli on vähäinen, eivätkä opettajat tai vanhemmat puutu kiusaamiseen. *Paperisudet* asettuu tälle välille. Se esittää toisaalta kyynisen kuvauksen vanhempien ja opettajien välinpitämättömyydestä. Toisaalta se nostaa Otson kiusaamistilanteen ratkaisijaksi – tosin vain osittain, sillä Otsohan ei varsinaisesti vaikuta Sallan kokemaan kiusaamiseen tai siihen, että tyttöjen peruskoulu on muutenkin loppumaisillaan. Otson osallistuminen *Paperisusien* koulukiusaamisilmiön ratkaisemiseen on kuitenkin osa toiveikkaan viestin välittämistä. Otso onnistuu vaikuttamaan myös Sallan äidin käyttäytymiseen. Näin viestitään nuorelle lukijalle, että aikuisiin voi luottaa ja he pystyvät auttamaan koulukiusaamisen uhria. Vanhempien kuvauksesta tulee lopulta lähes vastakohtainen verrattuna edellisessä alaluvussa (5.1) käsittelemäni opettajien ja koulun kuvaukseen.

Heikkilä-Halttunen (2003, 91) mainitsee nuortenkirjallisuudelle yhä tyypillisen onnellisen lopun vaateen. Myös Sallan ja Aletan tarina päättyy toiveikkaasti. *Paperisusien* lopussa peruskoulu päättyy ja vanhat luokat hajoavat. Kesän Galapagossaarilla vietetyn loman jälkeen Sallan ja Aletan on määrä jatkaa yhdessä lukioon. (*PS*, 170.) Kiusatuista Virva on vasta kahdeksaluokkainen (*PS*, 120), joten hänen tilannettaan ei voida ratkaista peruskoulun päättymisellä. Sen sijaan Virvan tarina saa onnellisen päätöksen jo aiemmin, kun riita Mimosan kanssa sovitaan ja ystävyys jatkuu.

Nikolajevan mukaan lapsille suunnatussa juonessa tärkeitä hetkiä ovat esimerkiksi joulu, syntymäpäivät ja koulun alkaminen tai päättymisen, jotka ovat lasten elämässä merkittävämpiä kuin aikuisten. Näitä tapahtumia käytetään usein juuri aloittamaan tai päättämään kertomukset. (Nikolajeva 2002, 164.) *Paperisusien* loppuratkaisu on sekä optimistinen että lajityypille uskollinen.

6 LOPUKSI

Olen käsitellyt *Paperisusien* koulukiusaamisteemaa useista näkökulmista. Sitä on tarkasteltu aivan tutkielmani alussa mainitsemieni vastaparien kautta. Olen käyttänyt lähteinäni rinnan sekä kirjallisuudentutkimusta että sosiaalipsykologista tutkimusta saadakseni mahdollisimman kattavan kuvan koulukiusaamisesta kohdeteoksessani. Toisaalta kohdeteokseni henkilöhahmot ovat vertautuneet henkilöinä tosielämän ihmisiin ja heidän toimintatapoihinsa, toisaalta heidät on nähty teemaa ilmaisevina tekstin rakenteina. Näin lukutapani on vaihdellut mimeettisen ja ei-mimeettisen välillä. Analyysini kohteina ovat olleet sekä koulukiusaajat että koulukiusaamisen uhrin. Olen myös tutkinut nuorten ja aikuisauktoriteettien välisiä suhteita. Tutkielmani lopuksi on aika koota yhteen alussa esittämiini tutkimuskysymyksiin saatuja vastauksia.

Esitin kysymyksen siitä, miten koulukiusaaminen ilmenee *Paperisusissa*. Tähän kysymykseen vastatessani lukutapani on ollut enimmäkseen mimeettinen – olen käyttänyt sosiaalipsykologisia koulukiusaamisilmiön tutkimuksen käsitteitä ja verrannut kohdeteokseni kiusaamistapoja todellisuuden kiusaamistapoihin. *Paperisusien* tytöt kiusaavat sekä suorin keinoin, kuten nimittelemällä ja haukkumalla, että epäsuorin keinoin, kuten manipuloimalla toisiaan. Esitetty koulukiusaaminen on hyvin samankaltaista tosimaailmassa. Myös koulukiusaamisen ryhmäilmiöluonne nousee kohdeteoksessani esiin, kun kiusaaminen koskettaa uhrin ja kiusaajan lisäksi useita muitakin henkilöitä. On jopa yllättävää, kuinka tarkasti *Paperisudet* seuraa sosiaalipsykologisia kiusaamiskaavoja. Se käyttää esimerkiksi kaikkia koulukiusaamiseen liittyviä toimijarooleja. Jos jokin kiusaamisilmiön representaatiosta puuttuu, se on Internetissä tapahtuva kiusaaminen. Kohdeteoksessani verkosta löydetään lohtua ja seuraa, kun sitä ei muualla ole. Kaunokirjallisuus ei tässä tapauksessa ole täysin sidottu todellisuuden sääntöihin. *Paperisudet* poikkeaa sosiaalipsykologisista tutkimustuloksista esittäessään, että kiusattu ei voi omilla reaktioillaan vaikuttaa kiusaamisen jatkumiseen tai päättymiseen. Näin teos viestii, ettei kiusattu ole itse vastuussa siitä, että häntä kiusataan.

Kysyin myös, millaiset henkilöhahmot ovat kohdeteoksessani koulukiusattuja tai koulukiusaajia. Olen analysoinut *Paperisusien* henkilöitä sekä psykologisoiden heidän käyttäytymistään ja tekojaan että tarkastellen heidän rakentumistaan ja esittämistään. Olen todennut, että sekä kiusaajista että uhreista esitetään monipuolinen kuva, mitä edesautetaan henkilöhahmojen läpinäkyvyyteen vaikuttavilla kerrontaratkaisuuilla, kuten vaihtuvilla fokalisoijilla. Kiusaamisen molemmat osapuolet voidaan esittää dynaamisina ja pyöreinä henkilöinä, kuten *Paperisusissa* Salla ja Tuuli. Mimeettisesti nähtyinä henkilöinä heitä voidaan luonnehtia

identiteettiään hakeviksi nuoriksi, joihin ympäröivän yhteisön asettamat vaatimukset vaikuttavat. Teos esittelee keskenään erilaisia henkilöitä – esimerkiksi aran Sallan, rohkean Virvan, muiden mielipiteistä piittaamattoman Aletan, epävakaa Tuulin, ilkeän Iran ja huolehtivaisen Otson. He eivät kuitenkaan jää yksiulotteisiksi, yhdellä luonteenpiirteellä kuvattavissa oleviksi henkilöiksi, vaan kaikkien kuvaus täydentyy epäsuoran luonnehdinnan keinoin. Tutkielmassani on ollut esillä myös sukupuolittunut, tyttöihin painottunut näkökulma. *Paperisudet* osallistuu sukupuolistereotyyppien ja ihannetytön oletuksen purkamiseen. Vaikka jonkinlaisena tavoitteena vaikuttaa olevan ihannetyttöys, jota kohti esimerkiksi Tuuli kehittyi, kohdeteokseni kuvaa tyttöjä myös aggressiivisina ja ilkeinä sekä esittää koulukiusaajia ja koulukiusattuja kompleksisina hahmoina, jotka eivät ole vain ihanteellisia tai vain pahoja.

Lisäksi olen tarkastellut läpi tutkielmani *Paperisusien* henkilöahmojen sijoittumista Maria Nikolajevin henkilöahmoluokituksessa. Suurin osa henkilöahmoista on osoittautunut satelliittihahmoiksi. Luontevaa onkin, että keskushahmoja on vähemmän kuin oheishahmoja, joita tarvitaan heidän luonnehtijoikseen ja ympäristöä monipuolistamaan. Kuten olen todennut, Nikolajevin luokittelun käyttö ei ole aivan ongelmatonta, vaan esimerkiksi tukevan henkilöahmon ja satelliittihahmon erottaminen toisistaan voi olla haasteellista. Lainasin alaluvussa 2.1 Nikolajevin ajatusta siitä, että henkilöahmoja on mahdollista tutkia ja arvioida vain omassa kontekstissaan eli siinä teoksessa ja lajissa, jossa he esiintyvät. Yhdyn tähän mielipiteeseen. Voi olla, että verrattuna johonkin toiseen teokseen *Paperisudet* näyttää rakenteellisesti yksinkertaiselta ja suoraviivaiselta tarinalta, jonka henkilöahmot ovat kompleksisuudessaan korkeintaan keskinkertaisia. Rajatun sivumäärän ja aiheen puitteissa *Paperisusissa* rakentuu kuitenkin moniulotteinen kuva koulukiusaamisilmiöstä sekä erilaisista koulukiusaajista ja koulukiusatuista.

Tutkielmani tavoitteisiin lukeutui myös koulukiusaamista ympäröivän yhteisön huomioiminen. Olen tarkastellut sitä useasta näkökulmasta. Olen tutkinut keskushenkilöitä ympäröivän koululuokan ja muiden nuorten merkitystä, opettajia ja koulua koulukiusaamisen kannalta keskeisenä instituutiona sekä vanhempien vaikutusta koulukiusaamisen kuvaukseen. Ryhmään kuulumisen ja siitä seuraava hyväksytyksi tuleminen kokemus on osoittautunut tärkeäksi nuorelle henkilöahmolle. Lisäksi *Paperisusien* kuva opettajista ja koulusta on osoittautunut pessimistiseksi. *Paperisudet* kritisoi myös vanhemmuuden toteutumista mutta antaa toisaalta myönteisen kuvan vanhemman mahdollisuudesta vaikuttaa koulukiusaamiseen. Lisäksi olen huomionut mahdollista yhteisöllisyyden vaikutusta kaunokirjallisen teoksen ulkopuolella. Tällä tarkoitan sitä, kuinka *Paperisudet* välittää biblioterapeuttista, toiveikasta viestiä nuorelle lukijalleen. Se tarjoaa vertaistukea sekä koulukiusatulle että koulukiusaajalle ja luettelee keinoja, joiden avulla

kiusaamiskokemuksia voi käsitellä. Yhteisöllisyyden välittäjänä toimii Andersonin kuvitellun yhteisön käsite: kirjallisuuden kautta lukijat voivat tuntea yhteisöllisyyttä muiden koulukiusaamista kokevien kanssa. Yhteisöllisyyden näkökulmaan on liittynyt myös kysymys valtasuhteista. Olen todennut, että niitä käsitellään myös *Paperisusissa*. Koko koulukiusaamisilmiö perustuu valtasuhteiden epätasapainoon. Toisaalta valtaa käyttävät myös aikuishahmot, kouluinstituutio ja lopulta myös tiettyjä ideologioita painottavat aikuinen kirjailija sekä nuortenkirjallisuuden laji.

Lainasin johdannossa Seväsen ajatusta siitä, että kirjallisuuden ilmaisemat merkitykset ovat suhteessa todellisuuden tasoihin. Olen tutkinut kohdeteokseni ja tutkielmani näkökulman puitteissa näistä tasoista sekä yksilöä ja hänen elinpiiriään että kulttuuria ja yhteiskuntaa. Lisäksi olen ottanut huomioon kirjallisuuden ilmaisukeinot, kuten kerrontaratkaisut ja nuortenkirjallisuuden lajin ohjaavan vaikutuksen. *Paperisudet* hyödyntää monia vallitsevia käsityksiä maailmasta, minkä olen osoittanut vertaamalla sitä tosielämästä tehtyyn tutkimukseen. Kaunokirjallisena teoksena se yhdistää koulukiusaamiseen yksilön kasvamiseen ja kehittymiseen liittyviä merkityksiä.

Nuortenkirja rakentuu lastenkirjaa vahvemmin ongelmien ympärille, toteaa Edström (1980, 62–63). Sille on tyypillistä myös kärjistävä esittämistapa. Edström käyttää ongelmasuuntautuneen nuortenkirjan (*den problemorienterande ungdomsboken*) käsitettä. Ongelmasuuntautuneen nuortenkirjan tavallinen lähtökohta on päähenkilön kriisi, jossa nuori ajautuu sisäiseen ristiriitaan itsensä kanssa. Tämä merkitsee identiteetin etsintää. Useimmiten siihen liittyy erilaisia vastakohtasetelmiä joko vanhempien tai ikätoverien kanssa. Österlund (2003) on tiivistänyt Edströmin kuvauksen tällaisten teosten juonikulusta käyttökelpoisesti:

Nuortenkirjassa kuvataan päähenkilön näkökulmasta kiperäksi koettua nykyhetkeä, joka kiehtoo lukijaa ja houkuttaa häntä lukemaan. Päähenkilön erilaiset ongelmat esitellään, ja esitetään kontekstualisoiva katsaus siihen, miksi ongelmat ovat syntyneet. Lopussa nuortenromaanin päähenkilön ongelmat ratkeavat. (Österlund 2003, 138.)

Österlundin (2003, 138, 140) mukaan nämä elementit löytyvät myös nykyisestä realistisesta nuortenromaanista mutta usein käänteisessä järjestyksessä. Nykyään niistä rakennetaan monimutkaisempi kuvio, ja aiheiden psykologinen käsittely on syventynyt. Lisäksi on tyypillistä vyyhdittää ongelmia: yhden ongelman sijaan nuortenromaanit tarttuvat ongelmakimppuihin. Ongelmakeskeinen juoni päättyy klassisesti ratkaisuun.

Paperisudet vastaa rakenteeltaan edellä kuvattua ongelmasuuntautunutta nuortenkirjaa. Sen päähenkilö Sallan kohtaama ongelma on koulukiusaaminen, jota esitellään useasta näkökulmasta.

Lisäksi käytetään analepsiksia, jotka selittävät romaanin nykyhetken tilannetta. Lopussa myös Sallan ongelmat ratkeavat, kun hän on saanut ystäviä ja peruskoulu päättyy. Lisäksi hänen oma identiteettinsä on selkeytynyt ja vahvistunut. *Paperisusien* vertaaminen ongelmasuuntautuneen nuortenkirjan rakenteeseen paljastaa tärkeän eron tosimaailman kiusaamisilmiöön: nuortenkirjassa kohdatun ongelman on mahdollista ratketa siten, että tarina päättyy onnellisesti. Sen sijaan tosimaailman koulukiusaaminen ja sen vaikutukset yksilöön eivät vain pääty vaan jatkuvat jopa elämän loppuun. Tätä *Älä usko, älä toivo, älä rakasta* kuvaa *Paperisusia* realistisemmin päähenkilönsä psyykkiseen hoitoon johtavien koulukiusaamistraumojen kautta. Eroavaisuudet todellisuuden koulukiusaamisilmiöön verrattuna johtuvat kaunokirjallisesta teeman käsittelystä.

Olen tarkastellut *Paperisusien* koulukiusaamiskuvausta jatkuvasti myös nuortenkirjalle ominaisesta kasvatuksellisesta näkökulmasta. Olen käyttänyt myös Tritesin biblioterapeuttisuuden käsitettä. Useiden nuortenkirjojen tärkein tehtävä on tarjota vertaistukea ja biblioterapiaa murrosikäiselle lukijalleen. Pidän *Paperisusia* osaltaan biblioterapeuttisena nuortenromaanina, joka tarjoaa mahdolliselle koulukiusatulle tai koulukiusaavalle lukijalleen sekä vertaistukea että selviytymiskeinoja. Näihin keinoihin liittyy selviä ehdotuksia, kuten päiväkirjan kirjoittaminen tai piirtäminen. Lisäksi *Paperisudet* ehdottaa kiusatuille ystävystymistä toistensa kanssa ja kiusaajille kiusaamisen lopettamista. Lainasin johdannossa Heikkilä-Halttusen havaintoa siitä, että nuortenkirjallisuus toteuttaa nykyisin kasvatuksellista tehtäväänsä tarjoamalla aiempaa useampia samastumismalleja. Myös *Paperisudet* antaa samastumismallin sekä uhrille että kiusaajalle ja tarjoaa molemmista usean erilaisen henkilöihahmon kuvan. Se toimii nuoren lukijan omien ajatusten peilauspintana, minkä totesin johdannossa kirjailija Timo Parvelan asettamaksi onnistuneen nuortenkirjan ehdoksi. Onnellinen loppu, jossa koulukiusaamisesta ja kiusaajista päästään eroon, korostaa *Paperisusien* toiveikasta viestiä.

LÄHTEET

Kohdeteos

AUTIO, MARIA 2005: *Paperisudet*. Hämeenlinna: Karisto. (= PS)

Muu kaunokirjallisuus

AUTIO, MARIA 1988: *Valkoinen ruletti. Runoja*. Helsinki: WSOY.

AUTIO, MARIA 2011: *Ajatustenlukija*. Hämeenlinna: Karisto.

KIEHELÄ, SILJA 2003: *Sofia ja karhunkynsi*. Helsinki: WSOY.

NILSSON, JOHANNA 1999 [1996]: *Älä usko, älä toivo, älä rakasta*. Suom. Katriina Kauppila. Helsinki: Otava. (=ÄÄÄ)

SALINGER, J. D. 1961 [1951]: *Sieppari ruispellossa*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: Tammi.

COOPER, SUSAN 1983: *Seaward*. New York: Atheneum.

KASKIAHO, REIJA 2004: *Veitsenterällä*. Helsinki: WSOY.

KURVINEN, JORMA 1993: *Susikoira Roi ja koulun kingi*. Otava.

OTAVA, MERJA 1959: *Priska. Kesästä kesään*. Porvoo: WSOY.

PUIKKONEN, ARJA 2003: *Haloo, kuuleeko kaupunki*. Helsinki: Otava.

RANSOM, CANDICE F. 1996 [1990]: *Kohta kaksitoista*. Suom. Satu Aalto. Hämeenlinna: Karisto.

VETTENTERÄ, MINTTU [tulossa]: *Jonakin päivänä kaduttaa*. Kustantaja ei tiedossa.

Muut lähteet

Painamattomat

Opinnäytteet

VERHO, SATU 2005: *Kiusaajat ja uhrin ymmärrystä etsimässä. Kiusaamisteema 2000- luvun lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Suomen kirjallisuuden sivuainetutkielma, Tampereen yliopisto.

VOIPIO, MYRY 2009: *Luulen, että olen löytänyt sen. Minkä? Itseni. Tyttöjen toimijuuden muutoksista tyttökirjallisuudessa*. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto.

Verkkolähteet

Elisan päiväkirjat. Haettu 19.3.2012. <http://taruolento.com/blog/category/Elisa>

Elisan vanhempien blogi. Haettu 19.3.2012. <http://enkelielisa.vuodatus.net/>

Enkeli-Elisa-projekti. Haettu 19.3.2012. <http://www.jossainkaukana.net/elisa/>

Painetut

A Dictionary of Literary Symbols 2007 [1999]. Toim. Michael Ferber. 2. painos. New York: Cambridge University Press.

ALBER, JAN 2010 [2009]: Mahdottomat tarinamaailmat – ja mitä niillä voi tehdä. – *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset. Jälkiklassisen narratologian suuntia*. Toim. Mari Hatavara, Markku Lehtimäki & Pekka Tammi. Artikkelin suom. Laura Karttunen. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. 44–61.

- ANDERSON, BENEDICT 2007 [1983]: *Kuvitellut yhteisöt*. Suom. Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.
- ANTTILA, ANNA, KAROLIINA OJANEN, HELENA SAARIKOSKI & SENNI TIMONEN 2011: Tyttöjen juttuja. Tyttökulttuurin monimuotoiset tilat. – *Entäs tytöt. Johdatus tyttö tutkimukseen*. Toim. Karoliina Ojanen, Heta Mulari & Sanna Aaltonen. Tampere: Vastapaino. 135–172.
- EDSTRÖM, VIVI 1980: *Barnbokens form. En studie i konsten att berätta*. Göteborg: Stegeland.
- FLUDERNIK, MONIKA 2010 [2003]: Luonnollinen narratologia ja kognitiiviset parametrit. – *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset. Jälkiklassisen narratologian suuntia*. Toim. Mari Hatavara, Markku Lehtimäki & Pekka Tammi. Artikkelin suom. Sanna Katariina Bruun. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. 17–43.
- FORSTER, E.M. 1962 [1927]: *Aspects of the Novel*. Harmondsworth: Penguin.
- GENETTE, GÉRARD 1980 [1972]: *Narrative Discourse*. Translated by Jane E. Lewin. Oxford: Blackwell.
- GRÜNN, KARL 2001: Seurustelusta seksiin. – *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Toim. Tuula Korolainen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 284–290.
- GRÜNN, KARL 2003: Uusin nuortenkirjallisuus. – *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grønn, Ismo Loivamaa & Maria Laukka. Helsinki: Tammi. 285–295.
- HALL, STUART 1999: *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- HALL, STUART 2003 [1995]: Kulttuuri, paikka, identiteetti. – *Erilaisuus*. Toim. Mikko Lehtonen & Olli Löytty. Artikkelin suom. Juha Koivisto. Tampere: Vastapaino. 85–128.
- HEIKKILÄ-HALTTUNEN, PÄIVI 2001: Siivet varpaiden välissä. Nuortenkirjallisuuden teemoja ja virtauksia. – *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Toim. Tuula Korolainen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 219–237.
- HEIKKILÄ-HALTTUNEN, PÄIVI 2003: Suvaitsevaisuuden pinna kireällä? Homoseksuaalisuuden

kuvaus kotimaisissa nuortenkirjoissa. – *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen & Kaisu Rättyä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 30. 68–97.

HEIKKILÄ-HALTTUNEN, PÄIVI & KAISU RÄTTYÄ 2003: Esipuhe. – *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen & Kaisu Rättyä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 30. 5–12.

HOGAN, WALTER 2005: *Humor in Young Adult Literature. A Time to Laugh*. Lanham: The Scarecrow Press Inc. Scarecrow Studies in Young Adult Literature, No. 14.

HUHTALA, LIISI 2006: Rumien kanssa ei leikitä. Ruumiillisuudesta uudessa suomalaisessa nuortenromaanissa. – *Onnimanni 2/2006*. 12–19.

HUHTALA, LIISI 2008: Kuin kissa vatsalla. Ruumiin tunto ja valta uudessa nuortenkirjallisuudessa. – *Taajuuksilla värähdellen. Sukupuolten tiloja ja tunteja kirjallisuudessa ja elokuvassa*. Toim. Sanna Karkulehto. Oulu: Oulun yliopisto. Studia Humaniora Ouluensia 7. 23–38.

HÄRKÖNEN, MARKETTA 2001: Koulun kiusatut ja kingit. – *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Toim. Tuula Korolainen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 261–267.

IMMONEN, ANTTI 2001: Minästä ja maailmasta. – *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Toim. Tuula Korolainen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 326–332.

KARPIO, MARKKU 2003: Kolmiloikkaa kategorioiden rajavyöhykkeellä. – *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen & Kaisu Rättyä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 30. 161–170.

KIRSTINÄ, LEENA 2001: Odysseus tekstien merellä. Lukemisen muodonmuutokset Jukolasta nyky-Suomeen. – *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Toim. Tuula Korolainen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 15–23.

KURIKKA, KAISA 2002: Nuorten naisten lisempi laiffi. 1990-luvun naiskirjallisuuden sinkkunaisia, perhetyttöjä ja siltä väliltä. – *Kurittomat kuvitelmat. Johdatus 1990-luvun kotimaiseen kirjallisuuteen*. Toim. Markku Soikkeli. Turku: Turun yliopisto. 2. painos. 201–226.

- KÄYHKÖ, MARI 2011: Koulu tyttötutkimuksen näyttämönä. – *Entäs tytöt. Johdatus tyttötutkimukseen*. Toim. Karoliina Ojanen, Heta Mulari & Sanna Aaltonen. Tampere: Vastapaino. 89–133.
- LAPPALAINEN, PÄIVI 2000: Yhdestä kahdeksi vai kahdesta yhdeksi? Tyttöjen sarjakirjat naiseuden neuvottelupaikkoina. – *Populaarin lumo. Mediat ja arki*. Toim. Anu Koivunen, Susanna Paasonen & Mari Pajala. Turku: Turun yliopisto, mediatutkimus. 309–324.
- LAUKKANEN, MARJO & HETA MULARI 2011: Tyttöjä mediassa, tyttöinä mediassa. – *Entäs tytöt. Johdatus tyttötutkimukseen*. Toim. Karoliina Ojanen, Heta Mulari & Sanna Aaltonen. Tampere: Vastapaino. 173–212.
- MALMIO, KRISTINA 2011: Sukupuoli, yhteiskunta, valta, kirjallisuus. Feministisen kirjallisuudentutkimuksen sosiologisuus. – *Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Toim. Voitto Ruohonen, Erkki Sevänen & Risto Turunen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, Tiede 1346. 183–217.
- MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. – *Virittäjä* 3/2004. 322–346.
- MCCALLUM, ROBYN 1999: *Ideologies of identity in Adolescent Fiction. The Dialogical Construction of Subjectivity*. New York & London: Garland Publishing Inc.
- MIELIKÄINEN, AILA 2001: Kirjoitettua murretta. – *Kielikello* 4/2001. 4–7.
- MUSTANOJA, LIISA 2003: ”Voisit ruveta puhumahan niinkun muukkin ihmiset”. Orvokki Aution *Viistotaival* sosiolingvistiikan näkökulmasta. – *Kielikuvia* 1/2003. 9–14.
- NIKOLAJEVA, MARIA 2002: *The Rhetoric of Character in Children's Literature*. Lanham: The Scarecrow Press Inc.
- NYMAN, JOPI 2011: Kulttuurinen identiteetti ja vuorovaikutus. – *Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Toim. Voitto Ruohonen, Erkki Sevänen & Risto Turunen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, Tiede 1346. 218–246.
- OJANEN, KAROLIINA 2011: Katsaus tyttötutkimuksen suomalaiseen historiaan ja keskusteluihin. – *Entäs tytöt. Johdatus tyttötutkimukseen*. Toim. Karoliina Ojanen, Heta Mulari & Sanna Aaltonen. Tampere: Vastapaino. 9–43.

- PALMER, ALAN 2005: Intermental Thought in the Novel. *The Middlemarch Mind*. – *Style* 4/2005. 427–439.
- PETTERSSON, BO 2002: Seven trends in recent thematic and a case study. – *Thematics. Interdisciplinary studies*. Toim. Max Louwerse & Willie van Peer. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 237–252.
- RAJALIN, MARITA 2001: Me ja muut – sodassa ja sovussa. – *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Toim. Tuula Korolainen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 318–325.
- RIMMON-KENAN, SHLOMITH 1991 [1983]: Kertomuksen poetiikka. Suom. Auli Viikari. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 123.
- RIMMON-KENAN, SHLOMITH 1995: Kerronta. Representaatio. Minä. – *Subjekti. Minä. Itse. Kirjoituksia kielestä, kirjallisuudesta, filosofiasta*. Toim. Pirjo Lyytikäinen. Artikkelin suom. Auli Viikari. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 139. 13–34.
- RISDAL, SIRI ODFJELL 2006: Ett språk til den tause mobbingen. Jenters mobbekultur i nyere ungdomslitteratur. – *Litteratur for barn og unge. Årboka*. Toim. Per Olav Kaldestad & Karin Beate Vold. Oslo: Det Norske Samlaget, Norsk barnebokinstitutt. 55–68.
- RUOHONEN, VOITTO, ERKKI SEVÄNEN & RISTO TURUNEN 2011: Esipuhe. – *Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Toim. Voitto Ruohonen, Erkki Sevänen & Risto Turunen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, Tiede 1346. 7–8.
- RUUSKA, HELENA 2001: Kreisit murkut steissillä. – *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Toim. Tuula Korolainen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 276–283.
- RÄTTYÄ, KAISU 2000: Nuorisokirjallisuudentutkimuksen uudet kuviot. – *Rajatapauksia*. Toim. Mika Hallila & Tellervo Krogerus. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 53. 125–130.
- RÄTTYÄ, KAISU 2002: Kuka minä olen? Pohjoismaisen nuortenromaanin tarkastelua. – *Onnimanni* 4/2002. 14–23.

- RÄTTYÄ, KAISU 2003a: Nuoren identiteetin etsintää. Jukka Parkkisen *Suvi Kinos ja elämän eväät* -romaani minän rakentajana. – *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen & Kaisu Rättyä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 30. 98–120.
- RÄTTYÄ, KAISU 2003b: Nuortenromaanin tutkimus 1960-luvulta 2000-luvulle. – *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen & Kaisu Rättyä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 30. 170–199.
- RÄTTYÄ, KAISU 2005: Tyttökirjan muutokset. Seuraako teoria perässä? – *Onnimanni* 2/2005. 16–23.
- RÄTTYÄ, KAISU 2007: *Rajoja kohdaten. Teemojen ja kerronnan suhde Hannele Huovin nuortenromaneissa 1980- ja 1990-luvulla*. Tampere: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 29.
- SAARIKOSKI, HELENA 2001: *Mistä on huonot tytöt tehty?* Helsinki: Tammi.
- SAARIKOSKI, HELENA 2006: *Kateus, juoru, kiusaaminen. Esseitä henkisestä yhteisöväkivallasta*. Helsinki: Nemo.
- SALMIVALLI, CHRISTINA 1998: *Koulukiusaaminen ryhmäilmionä*. Helsinki: Gaudeamus.
- SALMIVALLI, CHRISTINA 2005: *Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- SEVÄNEN, ERKKI 2011: Kirjallisuus maailman merkityksellistäjänä. – *Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Toim. Voitto Ruohonen, Erkki Sevänen & Risto Turunen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, Tiede 1346. 247–297.
- SKALIN, LARS-ÅKE 2002: Att tolka litterära karaktärer. – *Litterær karakterologi*. Toim. Nils Gunder Hansen & Per Krogh Hansen. Holte: Forlaget Medusa. 9–22.
- TRITES, ROBERTA SEELINGER 1997: *Waking Sleeping Beauty. Feminist Voices in Children's Novels*. Iowa City: University of Iowa Press.
- TRITES, ROBERTA SEELINGER 2000: *Disturbing the Universe. Power and Repression in*

Adolescent Literature. Iowa City: University of Iowa Press.

TOLONEN, TARJA 2001: *Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset*. Helsinki: Gaudeamus. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 10.

WESTIN, BOEL 1994: *Flickboken som genre. – Om flickor för flickor. Den svenska flickboken*. Toim. Ying Toijer-Nilsson & Boel Westin. Stockholm: Rabén & Sjögren. Skrifter utgivna av Svenska Barnboksinstitutet 52. 10–14.

ØRVIG, MARY 1988: *Flickboken och dess författare. Ur flickläsningens historia*. Hedemora: Gidlund. Skrifter utgivna av Svenska Barnboksinstitutet 33.

ÖSTERLUND, MIA 2003: Valonarkaa toimintaa. Yhteiskuntakritiikkiä Peter Pohlin nuortenromaanissa *Man kan inte säga allt*. – *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaanit 2000-luvun taitteessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen & Kaisu Rättyä. Artikkelin suom. Kaisu Rättyä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 30. 120–145.

ÖSTERLUND, MARIA 2005: *Förklädda flickor. Könsöverskridning i 1980-talets svenska ungdomsroman*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

ÖSTERLUND, MIA 2011: Kaunokirjallisuuden tyttölaboratorio. – *Entäs tytöt. Johdatus tyttötutkimukseen*. Toim. Karoliina Ojanen, Heta Mulari & Sanna Aaltonen. Artikkelin suom. Heta Mulari & Katariina Ojanen. Tampere: Vastapaino. 213–248.